СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПОКОРА КОСТЯНТИН ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.9:347.963

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

081 «Право»
08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____К.В. Покора

Науковий керівник –
Щербина Віктор Іванович,
доктор юридичних наук, професор

Київ - 2026

АНОТАЦІЯ

Покора К.В. Адміністративно-правовий статус прокурора спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Міністерство освіти і науки України, Київ, 2026.

Дисертаційна робота є комплексним дослідженням адміністративно-правового статусу та діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, що базується на аналізі законодавства України, міжнародних стандартів, доктринальних підходів та зарубіжного досвіду. У роботі визначено поняття, елементи, місце та особливості адміністративно-правового статусу прокурора, а також розкрито його права, обов’язки, відповідальність. Особливу увагу приділено специфіці роботи прокурорів в умовах воєнного стану та перспектив у період післявоєнного відновлення. Досліджено організацію роботи прокуратури в оборонній сфері в країнах НАТО та Європейського Союзу з метою вивчення найкращих практик, які можуть бути адаптовані до українського контексту. Результати роботи містять низку висновків, рекомендацій і пропозицій, спрямованих на вдосконалення українського законодавства, оптимізацію роботи Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та підвищення ефективності діяльності її прокурорів через впровадження сучасних підходів до навчання, цифровізації процесів і посилення міжвідомчої співпраці.

У роботі здійснено ґрунтовний історико-правовий аналіз становлення інституту прокуратури в Україні, виділено чотири основні етапи її розвитку: період існування України у складі Російської імперії (1722-1917), коли прокуратура була запроваджена Петром І як "око государево"; період Української Народної Республіки (1917-1922); радянський період (1922-1991), що розпочався зі створення Державної прокуратури УСРР 28 червня 1922 року; період незалежності України (1991-дотепер), коли у 1991 році був

прийнятий Закон України "Про прокуратуру", а у 1996 році статус прокуратури закріплено в Конституції України. Особливу увагу приділено еволюції спеціалізованих прокуратур у сфері оборони від створення у 1992 році до утворення сучасної Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у 2023 році.

Сформульовано авторське визначення адміністративно-правового статусу Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони як комплексної правової категорії, що визначає особливу роль та місце цього органу в системі органів державної влади, наділеного особливими повноваженнями з метою протидії військовим кримінальним правопорушенням та здійснення контролю за дотриманням законодавства під час досудового розслідування. Визначено структурні елементи адміністративно-правового статусу: нормативно закріплені мета, завдання, функції та принципи діяльності, організаційна структура, спеціальні повноваження та відповідальність, порядок та підстави звільнення.

Визначено місце прокурора Спеціалізованої прокуратури у системі органів прокуратури України через функціонування на правах обласної прокуратури з вузькою спеціалізацією виключно на оборонній сфері. Встановлено особливості діяльності прокурора в умовах воєнного стану: можливість екстериторіального функціонування, процесуальне керівництво розслідуванням військових злочинів обмеженого кола суб'єктів (військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти), здійснення нагляду за негласними слідчими діями органів розвідки та безпеки, представництво інтересів держави у справах Міністерства оборони України та оборонно-промислового комплексу. Підкреслено необхідність володіння прокурором комплексом знань з різних галузей права за відсутності внутрішньої спеціалізації, що створює значне навантаження та вимагає особливої професійної підготовки.

Систематизовано методи та форми діяльності прокурора. Методи включають примус, переконання, контроль та нагляд з різноманітними

засобами правового впливу від планування перевірок до проведення інспекцій та контролю за виконанням приписів. Форми діяльності згруповані у чотири категорії: процесуальні (участь у судових процесах, подання апеляцій та касацій), наглядові (інспектування військових об'єктів, контроль законності наказів), представницькі (ініціювання судових позовів в інтересах держави, захист інтересів військовослужбовців) та аналітично-інформаційні (складання звітів, створення методичних матеріалів).

Детально розкрито права та обов'язки прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. До основних прав віднесено: безперешкодний доступ до військових об'єктів та документації з обмеженим доступом, право вимагати надання документів та пояснень, ініціювати перевірки та ревізії, розпочинати досудове розслідування, представляти інтереси держави в суді. До обов'язків належать: здійснення нагляду за додержанням законів у військовій сфері, забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, підтримання державного обвинувачення, координація діяльності правоохоронних органів, дотримання режиму державної таємниці, постійне підвищення професійного рівня.

Виокремлено основні гарантії функціонування прокурорів: специфічна процедура призначення та звільнення, захист від неправомірного впливу, забезпечення фінансування виключно за рахунок державного бюджету, надання соціальних гарантій з урахуванням статусу військовослужбовця, впровадження спеціальних заходів безпеки для прокурорів та членів їхніх родин.

Запропоновано авторську класифікацію принципів діяльності прокурора за функціональним призначенням на чотири групи: загальноправові принципи (верховенства права, законності, незалежності), організаційні принципи (єдності системи прокуратури, централізації, територіальності), функціональні принципи (публічності, гласності з урахуванням режиму секретності, об'єктивності, процесуальної самостійності) та спеціальні принципи діяльності у сфері оборони (захисту інтересів держави та людини,

деполітизації, недопустимості сумісництва, дотримання режиму державної таємниці, взаємодії з органами військового управління).

Сформульовано визначення юридичної відповідальності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони як особливого різновиду відповідальності, що полягає в обов'язку прокурора зазнавати передбачених законодавством несприятливих наслідків за неналежне виконання службових обов'язків. Встановлено види відповідальності: дисциплінарна (за порушення прокурорської етики), кримінальна (за злочини у сфері службової діяльності, розголошення державної таємниці), цивільно-правова (за шкоду, що відшкодовується державою з правом регресу) та адміністративна (за порушення вимог фінансового контролю та правил охорони державної таємниці).

Здійснено систематизацію правових засад діяльності за ієрархічним критерієм: загальні нормативні акти (Конституція України, Закон України "Про прокуратуру"), спеціальні нормативні акти (Закон України "Про оборону України", Закон України "Про Збройні Сили України", Кримінальний процесуальний кодекс України) та відомчі нормативно-правові акти (Наказ Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130, Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони). Виявлено особливості порівняно із загальною прокуратурою: подвійний правовий статус прокурора і військовослужбовця, специфіка повноважень щодо доступу до секретної інформації, особливий порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності.

На основі порівняльно-правового аналізу досліджено міжнародний досвід функціонування військових прокуратур у європейських країнах та США. У Данії розслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, здійснюється цивільною прокуратурою та поліцією за загальними правилами, окремої військової прокуратури не існує. У Польщі з 2016 року окрема структура військової прокуратури та посада Головного військового прокурора були ліквідовані, справи, пов'язані з військовими злочинами, інтегровано до структури Національної прокуратури, де їх

розглядає спеціалізований Департамент у військових справах та відповідні відділи у регіональних прокуратурах. Чехія з 2004 року ліквідувала військові суди та військові прокуратури, усі кримінальні справи за участю військовослужбовців розглядаються цивільними судами. У США військові прокуратури є самостійними органами розслідування злочинів, що входять до складу відповідного виду Збройних Сил і не належать до системи федеральних органів прокуратури, функціонує спеціальна Незалежна комісія для моніторингу військового правосуддя.

Обґрунтовано можливості адаптації міжнародного досвіду в Україні: посилення незалежності існуючої спеціалізованої прокуратури для забезпечення неупередженості при здійсненні нагляду за додержанням законів у військовій сфері; запровадження військово-дисциплінарних судів для розгляду правопорушень військовослужбовців; створення незалежного дорадчого органу за американською моделлю для системного аналізу проблем військового правосуддя; впровадження механізму гнучкого формування тимчасових "військових" прокуратур в особливих ситуаціях (війна, надзвичайний стан); розгляд питання створення окремої Національної військової антикорупційної прокуратури для ефективної протидії корупції у Збройних Силах та військово-промисловому комплексі.

Визначено особливості взаємодії та координації прокурорів Спеціалізованої прокуратури з Міністерством оборони України, Збройними Силами України, Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки, Управлінням державної охорони, Державною прикордонною службою та іншими органами оборонного сектору. Співпраця охоплює: контроль за дотриманням законодавства у сфері військового управління, включаючи фінансово-господарську діяльність; захист державних інтересів у судових процесах; забезпечення законності під час оперативно-розшукових заходів та досудових розслідувань; координацію правоохоронних органів для протидії злочинності у військових формуваннях.

Ключові слова: прокурор, прокуратура, державні органи, адміністративно-правовий статус, спеціалізована прокуратура, Спеціалізована прокуратура в сфері оборони, військова сфера, військова прокуратура, повноваження, правове регулювання.

SUMMARY

Pokora, K.V. Administrative and Legal Status of a Prosecutor of the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence. - *A qualification research work submitted as a manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law”. Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation constitutes a comprehensive study of the administrative and legal status and activities of a prosecutor of the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence. It is based on an analysis of Ukrainian legislation, international standards, doctrinal approaches, and foreign experience. The study defines the concept, elements, place, and specific features of the administrative and legal status of the prosecutor and elucidates the prosecutor’s rights, duties, and forms of liability. Particular attention is devoted to the specifics of prosecutors’ work under martial law and to prospects in the post-war recovery period. The organization of prosecutorial work in the defence sector in NATO and European Union countries is examined in order to identify best practices that may be adapted to the Ukrainian context. The research results include a set of conclusions, recommendations, and proposals aimed at improving Ukrainian legislation, optimizing the functioning of the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence, and increasing the effectiveness of its prosecutors through the implementation of modern training approaches, digitalization of processes, and strengthened inter-agency cooperation.

The dissertation provides a thorough historical and legal analysis of the formation of the prosecution service in Ukraine and distinguishes four principal

stages of its development: (1) the period of Ukraine's existence within the Russian Empire (1722–1917), when the prosecution service was introduced by Peter I as the "sovereign's eye"; (2) the period of the Ukrainian People's Republic (1917–1922); (3) the Soviet period (1922–1991), which began with the establishment of the State Prosecutor's Office of the Ukrainian SSR on 28 June 1922; and (4) the period of independent Ukraine (1991–present), during which the Law of Ukraine "On the Prosecutor's Office" was adopted in 1991 and the constitutional status of the prosecution service was закреплено in the 1996 Constitution of Ukraine. Special emphasis is placed on the evolution of specialized defence-related prosecution bodies from their establishment in 1992 to the creation of the contemporary Specialized Prosecution in the Sphere of Defence in 2023.

The author formulates a definition of the administrative and legal status of the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence as a complex legal category that determines the special role and place of this body within the system of state authorities, vested with specific powers for the purpose of countering military criminal offences and ensuring oversight of compliance with the law during pre-trial investigation. The structural elements of such status are identified as: a legally established mission, tasks, functions, and principles of activity; organizational structure; special powers and liability; and the procedure and grounds for dismissal.

The place of the prosecutor of the Specialized Prosecution within the system of prosecution bodies of Ukraine is determined through its functioning with the status equivalent to an oblast (regional) prosecutor's office, with a narrow specialization exclusively in the defence sector. The study establishes features of prosecutorial activity under martial law, including: the possibility of extraterritorial functioning; procedural supervision over the investigation of military offences committed by a limited circle of subjects (servicemen, persons liable for military service, reservists); supervision over covert investigative actions carried out by intelligence and security bodies; and representation of the interests of the state in cases involving the Ministry of Defence of Ukraine and the defence-industrial complex. The dissertation highlights the need for prosecutors to possess a complex

set of knowledge across multiple branches of law in the absence of internal specialization, which creates a significant workload and requires enhanced professional training.

Methods and forms of prosecutorial activity are systematized. The methods include coercion, persuasion, control, and supervision, implemented through diverse legal means—from planning inspections to conducting audits and monitoring compliance with binding orders. The forms of activity are grouped into four categories: procedural (participation in court proceedings; filing appeals and cassation complaints), supervisory (inspecting military facilities; reviewing the legality of orders), representative (initiating lawsuits in the interests of the state; protecting the interests of servicemen), and analytical/information (preparing reports; developing methodological materials).

The rights and duties of a prosecutor of the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence are detailed. The principal rights include: unhindered access to military facilities and documentation with restricted access; the right to demand documents and explanations; initiating inspections and audits; commencing pre-trial investigation; and representing state interests in court. Core duties include: supervision over compliance with laws in the military sphere; ensuring procedural guidance of pre-trial investigation; maintaining public prosecution; coordinating the activities of law enforcement bodies; complying with state secrecy requirements; and continuous professional development.

The main guarantees of prosecutors' functioning are identified, including: a specific procedure for appointment and dismissal; protection from unlawful influence; financing exclusively from the state budget; provision of social guarantees taking into account the status of a serviceman; and implementation of special security measures for prosecutors and their family members.

An author's classification of the principles governing prosecutorial activity is proposed, by functional purpose, into four groups: (1) general legal principles (rule of law, legality, independence); (2) organizational principles (unity of the prosecution system, centralization, territoriality); (3) functional principles

(publicity; transparency subject to secrecy requirements; objectivity; procedural autonomy); and (4) special principles for activity in the defence sphere (protection of the interests of the state and the individual; depoliticization; inadmissibility of incompatible activities; compliance with state secrecy; interaction with military governance bodies).

Legal liability of a prosecutor of the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence is defined as a special type of liability consisting in the obligation to bear adverse consequences established by law for improper performance of official duties. The types of liability are identified as: disciplinary (for breaches of prosecutorial ethics), criminal (for offences in the sphere of official activity and disclosure of state secrets), civil (for damage compensated by the state with a right of recourse), and administrative (for violations of financial control requirements and state secrecy rules).

The legal foundations of activity are systematized according to a hierarchical criterion: general normative acts (Constitution of Ukraine; Law of Ukraine “On the Prosecutor’s Office”), special normative acts (Law of Ukraine “On Defence of Ukraine”; Law of Ukraine “On the Armed Forces of Ukraine”; Criminal Procedure Code of Ukraine), and departmental normative acts (Order of the Prosecutor General of 17 May 2023 No. 130; Regulation on the Specialized Prosecution in the Sphere of Defence). Specific features compared to the general prosecution system are identified, including: a dual legal status as both prosecutor and serviceman; special access to classified information; and a particular disciplinary procedure.

Based on comparative legal analysis, the dissertation examines the international experience of military prosecution bodies in European countries and the United States. In Denmark, investigations of criminal offences committed by servicemen are conducted by the civilian prosecution service and police under general rules; no separate military prosecution exists. In Poland, since 2016, a separate military prosecution structure and the position of Chief Military Prosecutor have been abolished; cases involving military offences have been integrated into the National Prosecution Service, where they are handled by a specialized Military

Affairs Department and relevant units in regional prosecutor's offices. The Czech Republic abolished military courts and military prosecution bodies in 2004; all criminal cases involving servicemen are heard by civilian courts. In the United States, military prosecution bodies operate as independent entities within each branch of the Armed Forces and are not part of the federal prosecution system; a special Independent Commission monitors military justice.

The dissertation substantiates possibilities for adapting international experience in Ukraine, including: strengthening the independence of the existing specialized prosecution body to ensure impartial oversight of legality in the military sphere; introducing military disciplinary courts for adjudicating servicemen's offences; establishing an independent advisory body (following the U.S. model) for systemic analysis of military justice problems; implementing a flexible mechanism for forming temporary "military" prosecution units in exceptional situations (war, state of emergency); and considering the establishment of a separate National Military Anti-Corruption Prosecution Office to enhance counteraction to corruption in the Armed Forces and the defence-industrial complex.

The study identifies the features of interaction and coordination of prosecutors of the Specialized Prosecution with the Ministry of Defence of Ukraine, the Armed Forces of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service, the State Guard Directorate, the State Border Guard Service, and other defence-sector bodies. Cooperation encompasses: oversight of compliance with legislation in military governance, including financial and economic activity; protection of state interests in judicial proceedings; ensuring legality during operational-search measures and pre-trial investigations; and coordination of law enforcement bodies to counter crime within military formations.

Keywords: prosecutor, prosecution service, state bodies, administrative and legal status, specialized prosecutor's office, Specialized Prosecution Office in the Field of Defense, military sphere, military prosecutor's office, powers, legal regulation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати:

1. Покора К. В. Місце спеціалізованої прокуратури в сфері оборони в системі правоохоронних органів. Соціальне право. 2024. № 2. С. 120–125. DOI: https://doi.org/10.32751/2617-5967-2024-02-17

2. Покора К. В. Принципи діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2024. № 1 (47). С. 251–256. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-251-256

3. Покора К. В. Деякі особливості діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 457–463. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.62

4. Покора К. В. Зарубіжний досвід регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони та можливість його використання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 287–289. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Покора К. В. Правові засади діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 червня 2024 р.) / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. С. 118–122.

2. Покора К. В. Форми та принципи взаємодії прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та іншими державними органами у оборонній галузі. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.), 2025. С. 81-83. https://doi.org/10.71404/ppss.2025.1.23

3. Покора, К. В. Адміністративно-правові методи та форми здійснення

діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.), 2025. С. 123-125. https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.20.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АДМІНСТРАВТИНО-ПРАВОВГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

1.1 Ретроспективний погляд на історичний процес розвитку адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

1.2 Адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони: поняття та основні елементи

1.3 Місце та особливості діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у системі органів прокуратури України в умовах воєнного стану

1.4 Адміністративно-правові методи та форми здійснення діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО–ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

2.1 Зміст прав та обов’язків прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та гарантії їх реалізації

2.2 Характеристика принципів діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

2.3 Види юридичної відповідальності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

3.1. Зарубіжний досвід регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони та можливість його використання в Україні

3.2. Організаційно-правові засади взаємодії прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

УНР – Українська Народна Республіка

УРСР - Українська Радянська Соціалістична Республіка

СРСР - Союз Радянських Соціалістичних Республік

АТО - Антитерористична операція

ЗСУ – Збройні сили України

СБУ – Служба безпеки України

ГПУ – Генеральний прокурор України

ДБР - Державне бюро розслідувань

ДПСУ - Державна прикордонна служба України

НПУ - Національна поліція України

ГУР МОУ - Головне управління розвідки Міністерства оборони України

УДО - Управління державної охорони

КУпАП - Кодекс України про адміністративні правопорушення

СЗР - Служба зовнішньої розвідки

КЕВ Мінооборони - Квартирно-експлуатаційна частина Міністерства оборони

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ООН - Організація Об'єднаних Націй

ОГП - Офіс Генерального прокурора

ВСП - Військова служба правопорядку

Військові частини НГУ - Військові частини Національної гвардії України

АРК – Автономна Республіка Крим

ЄС - Європейський Союз

США - Сполучені Штати Америки

ЄКВЮ - Єдиний кодекс військової юстиції

НАТО - Організація Північноатлантичного договору

ОБСЄ - Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ЗМІ - Засоби масової інформації

МВС - Міністерство внутрішніх справ

МОЗ - Міністерство охорони здоров'я

ТУ ДБР - Територіальне управління Державного бюро розслідувань

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах, коли наша держава протистоїть російській агресії, питання національної безпеки та оборони набувають першочергового значення. У цьому контексті роль Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони стає особливо важливою. Ефективність її роботи безпосередньо впливає на боєздатність наших Збройних Сил та інших військових формувань.

Збереження високого рівня військової дисципліни залишається критичним фактором на шляху до перемоги. Починаючи з 2014 року, у зв'язку з активними бойовими діями на Сході України, спостерігається значне зростання кількості та різноманітності військових правопорушень. Ситуація ще більше загострилася після повномасштабного вторгнення, що суттєво ускладнило процеси розслідування та запобігання таким злочинам.

Послідовні реформи поступово призвели до зменшення значення та ефективності військових прокуратур в Україні. Ці зміни у правоохоронній системі фактично продемонстрували, що окрема структура військових прокуратур, що відповідала за дотримання законності у військово-оборонному секторі, вважалася несуттєвою. Це, разом з іншими факторами, вказувало на тривале нехтування питаннями оборони та безпеки держави в цілому.

Формування Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони стало важливим кроком у напрямку вирішення зазначених проблем. Враховуючи нещодавнє створення цієї структури, її особливості та механізми функціонування ще недостатньо вивчені. Тому аналіз її діяльності, функцій та завдань є пріоритетним напрямком досліджень у царині адміністративного, військового та інших галузей права в умовах воєнного стану. Це робить дане дослідження особливо актуальним та важливим.

Загальним питанням характеристики статусу прокурора присвятили свої праці такі науковці, як С.В. Банах, М.В. Беланюк, В.С. Бондар, Л.Р. Грицаєнко, Є.О. Загородній, О.С. Козачук, І.В. Козьяков, М.В. Косюта, І.В. Костенко, М.Я. Мавдрик, А.В. Матіос, С.М. Огієвич, В.В. Пилипенко, М.В. Руденко,

В.Г. Фатхутдінов, А.С. Шапошник, Р.М. Шестопалов, О.І. Шинальський, В.І. Щербина та інші. Проте, спеціальних наукових досліджень, присвячених комплексному аналізу адміністративно-правового статусу прокурора спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, особливостей його повноважень і функціональних обов'язків у системі забезпечення законності у Збройних Силах України, недостатньо, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт згідно з кафедральними темами: «Напрями розвитку законодавства України в контексті євроінтеграції» (2020-2023 роки) та «Актуальні напрями євроінтеграційного розвитку законодавства України» (2024-2026 роки) відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, ухвалених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26 березня 2021 року.

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі узагальнення правових норм і наукових праць визначити поняття, елементи, місце та особливості діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, визначити права, обов’язки та гарантії діяльності, принципи та юридичну відповідальність прокурора в сфері оборони, дослідити зарубіжний досвід і взаємодію прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації у сфері оборони.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні необхідно було виконати такі основні задачі:

- охарактеризувати історико-правову природу становлення та розвитку адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони;
- розкрити зміст поняття «адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони» та визначити його елементи;
- з'ясувати місце та особливості діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у системі органів прокуратури України в умовах воєнного стану;
- виокремити й вивчити адміністративно-правові методи та форми здійснення діяльності прокурора в сфері оборони;
- охарактеризувати права, обов'язки та гарантії діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони;
- виокремити принципи діяльності прокурора в сфері оборони;
- з'ясувати юридичну відповідальність та правові засади діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони;
- узагальнити і систематизувати кращі практики зарубіжного досвіду регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони, запропонувавши використання досвіду в Україні;
- окреслити та розглянути взаємодію прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації у сфері оборони.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі виконання посадових обов'язків прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони.

Предметом дослідження є адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони.

Методи дослідження. У дисертаційній роботі використано комплекс методів наукового пізнання. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати еволюцію становлення та розвитку адміністративно-правового статусу

прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони у хронологічній послідовності й виокремити відповідні етапи (підрозділ 1.1). Під час дослідження й аналізування понятійно-категоріального апарату, зокрема дефініцій «статус», «правовий статус», «адміністративно-правовий статус», «адміністративно-правовий статус Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони» (підрозділи 1.2,) було використано аналітичний метод наукового пізнання. Діалектичний метод дозволив розглянути методи, форми, місце та особливості діяльності прокурора в сфері оборони (підрозділи 1.3, 1.4). Системно-структурний метод використано під час надання характеристики елементів адміністративно-правового регулювання статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, а саме функції та повноваження, принципи, методи та форми діяльності прокурора в сфері оборони, юридичну відповідальність, а також теоретико-правові основи визначення місце прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Порівняльно-правовий метод надав можливості проаналізувати зарубіжний досвід регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони (підрозділ 3.1). Описовий метод дозволив комплексно проаналізувати взаємодію прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації у сфері оборони (підрозділ 3.2).

Наукова новизна визначається комплексним науковим аналізом діяльності прокурора у сфері оборони в історичному та порівняльно-правовому аспектах, на основі якого сформульовані нові наукові положення та висновки, розроблено авторські пропозиції з удосконалення прокурорського діяльності у відповідній сфері. Результатом проведеного дослідження є сформульовані нові наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основними з них є такі:

уперше:

- сформульовано поняття адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони як комплексної правової категорії, що визначає його особливе становище в системі органів

прокуратури та державної влади, яка включає нормативно закріплені спеціальні повноваження щодо організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням військових кримінальних правопорушень, підтримання публічного обвинувачення у відповідних справах, нагляду за додержанням законів органами сектору безпеки і оборони, представництва інтересів держави у судах у справах оборонної сфери, гарантії незалежності, особливий порядок призначення з вимогами проходження базової загальновійськової підготовки або військової служби, юридичну відповідальність та механізми взаємодії з військовими формуваннями і правоохоронними органами;

- виокремлено та охарактеризовано класифікацію адміністративно-правових методів діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони шляхом виокремлення дворівневої структури: перший рівень охоплює загальні методи державного управління (переконання, стимулювання, примус), другий – спеціальні методи, що поділяються на організаційно-правові та адміністративно-правові, з урахуванням специфіки військової організації та умов воєнного стану. Обґрунтовано, що адміністративно-правові методи діяльності прокурора в сфері оборони є законодавчо визначеною системою способів владно-розпорядчого впливу, які характеризуються поєднанням превентивних, контрольних та реагувальних заходів, узгодженістю з принципами військової дисципліни та субординації.

- комплексно охарактеризовано місце та особливості діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у системі органів прокуратури України в умовах воєнного стану через виокремлення таких особливостей: 1) прирівнювання правового статусу до обласних прокуратур з одночасною вузькою спеціалізацією виключно на оборонній сфері; 2) можливість функціонування за межами встановленої території з урахуванням умов воєнного стану, особливостей військового округу, кількості військових частин та їх розташування до лінії зіткнення; 3) здійснення процесуального керівництва розслідуванням військових злочинів обмеженого кола суб'єктів

(військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти та інші особи, діяльність яких пов'язана з обороноздатністю держави); 4) здійснення нагляду за додержанням законів специфічними суб'єктами сектору безпеки і оборони (Служба зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, спеціальні підрозділи Національної поліції України, Державна прикордонна служба України, Державне бюро розслідувань); 5) представництво інтересів держави у судах у справах, пов'язаних з діяльністю Міністерства оборони України, Збройних Сил України, оборонно-промислового комплексу, щодо повернення земель оборони та оскарження господарських договорів військових формувань; 6) відсутність внутрішньої спеціалізації прокурорів за галузями права (земельні, господарські, кримінальні, цивільні, адміністративні справи), що створює значне навантаження в умовах воєнного стану; 7) необхідність володіння знаннями з конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільно-процесуального, земельного, господарського, військового та міжнародного права для ефективного виконання функцій;

- узагальнено елементи адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, до них варто віднести: нормативно закріплені мета, завдання, функції та принципи діяльності, організаційна структура, спеціальні повноваження та відповідальність, порядок та підстави звільнення. Разом ці компоненти забезпечують ефективне виконання прокурором своїх функцій у сфері оборони та визначають межі його компетенції.

удосконалено:

- теоретичні положення про історико-правову природу становлення адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, дозволило виділити чотири етапи становлення прокуратури України, а саме : 1) період існування України у складі Російської імперії (1722-1917); 2) період Української Народної Республіки (1917-1922); 3) радянський період (1922-1991); 4) період незалежності України (1991-по теперішній час).

- комплексну характеристику правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони через авторське визначення його структурних елементів з урахуванням специфіки військової сфери: права прокурора конкретизовано як юридичні можливості безперешкодного доступу до військових об'єктів, витребування документів з грифом секретності та здійснення нагляду за додержанням законів під час матеріально-технічного забезпечення військ; обов'язки прокурора визначено як нормативно встановлені вимоги щодо забезпечення законності при виконанні військового обов'язку, проходженні військової служби, мобілізації, призові громадян та процесуальному керівництві досудовим розслідуванням військових злочинів; гарантії діяльності прокурора охарактеризовано як систему правових і організаційних засобів, що включає особливий порядок призначення та звільнення, заборону втручання з боку військового командування, статус військовослужбовця та спеціальні заходи безпеки під час виконання службових обов'язків у сфері оборони;

- класифікацію принципів діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони за функціональним призначенням, яка включає: 1) загальноправові принципи (верховенства права та законності, рівності всіх перед законом, незалежності), що є спільними для всієї системи прокуратури та забезпечують конституційні засади діяльності; 2) організаційні принципи (єдності системи прокуратури, централізації, територіальності, єдиноначальності та колегіальності), що визначають побудову та управління спеціалізованою прокуратурою з урахуванням специфіки військової організації; 3) функціональні принципи (публічності, гласності з урахуванням режиму секретності, об'єктивності та неупередженості, процесуальної самостійності), що регламентують безпосереднє виконання прокурорських функцій у військовій сфері; 4) спеціальні принципи діяльності у сфері оборони (захисту інтересів держави та людини в межах наданих повноважень, деполітизації, недопустимості сумісництва в трудовій сфері, дотримання режиму державної таємниці, взаємодії з органами військового управління), що

відображають специфіку функціонування прокуратури в оборонному секторі та забезпечують баланс між вимогами національної безпеки і захистом прав військовослужбовців;

- концептуальні засади юридичної відповідальності та правових засад діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони через авторське визначення юридичної відповідальності з урахуванням специфіки військової сфери та систематизацію правових засад його діяльності, що охоплюють: обов'язок зазнавати несприятливих наслідків за неналежне виконання функцій нагляду за законністю у Збройних Силах, досудового розслідування військових злочинів та представництва інтересів держави у справах з оборони; правове регулювання через спеціальні нормативні акти; принципи діяльності (верховенство права, незалежність, процесуальна самостійність, дотримання етичних норм) та особливості організації за принципами територіальності та інстанційності;

набуло подальшого розвитку:

- розкриття форм діяльності прокурора через виокремлення її основних напрямів: підтримання публічного обвинувачення у справах військовослужбовців, процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних проваджень у військовій сфері, представництво державних інтересів у судових справах щодо господарських угод військових формувань та повернення земель військового призначення, нагляд за дотриманням законності при виконанні судових рішень у спеціальних установах для військовослужбовців;

– положення про кращі практики зарубіжного досвіду регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони демонструє різноманітність підходів, адаптованих до специфіки правових систем та військових структур різних країн. Запропоновано вдосконалення системи спеціалізованої прокуратури у сфері оборони України на основі адаптації зарубіжного досвіду США, Данії, Румунії та Польщі, що включає: посилення функціональної незалежності Спеціалізованої прокуратури від військового командування (за

прикладом американських JAG Corps); створення незалежної експертної комісії для періодичного аналізу діяльності прокуратури (за аналогією з американськими Military Justice Review Group); запровадження постійно діючої робочої групи при профільному комітеті ВРУ для моніторингу та звітності; проведення міжнародних аудитів ефективності експертами НАТО, ОБСЄ; створення військово-дисциплінарних судів зі спеціалізованими прокурорськими підрозділами; нормативне врегулювання механізму оперативного створення тимчасових спеціалізованих прокуратур за особливих правових режимів; обґрунтування доцільності створення окремої Національної військової антикорупційної прокуратури для протидії корупції у Збройних Силах та оборонно-промисловому комплексі.;

- положення про взаємодію прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації через систематизацію та конкретизацію напрямків такої взаємодії: 1) процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінальних проваджень, вчинених військовослужбовцями, особами військового резерву та іншими особами, діяльність яких впливає на обороноздатність держави, у взаємодії з Державним бюро розслідувань, Службою безпеки України, Національною поліцією України; 2) здійснення нагляду за додержанням законності під час проведення негласних слідчих та оперативно-розшукових дій органами Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, спеціальних підрозділів Національної поліції України, Державної прикордонної служби України; 3) представництво інтересів держави у судових провадженнях щодо Міністерства оборони України, Збройних Сил України, органів оборонної промисловості, військово-цивільних адміністрацій та інших суб'єктів оборонного сектору; 4) нагляд за додержанням законів органами виконавчої влади у сфері оборони, включаючи Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державну спеціальну службу транспорту; 5) нагляд за дотриманням законності при виконанні судових рішень у кримінальних

провадженнях щодо військовослужбовців у гауптвахтах, дисциплінарних батальйонах, спеціальних палатах медичних закладів ЗСУ та військових частинах, де виконуються покарання; 6) координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності у військовій сфері через механізми обміну інформацією, проведення спільних нарад, узгодження планів перевірок та розроблення міжвідомчих нормативних актів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших досліджень проблемних аспектів адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони;

– практичній діяльності – у контексті підвищення ефективності та дієвості органів прокуратури в сфері оборони;

– освітньому процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів, проведення лекційних, семінарських і практичних занять із дисциплін «Адміністративне право» «Кримінальне право», «Кримінальне процесуальне право», «Організація судових та правоохоронних органів».

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації»* (м. Київ, 27 червня 2024 р.); тези доп. учасників ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. «*Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*» (Харків, 21 лют. 2025 р.); тези доп. учасників Х Міжнар. наук.-практ. конф. *«Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття»* (Харків, 25 трав. 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації відображено у чотирьох наукових статтях, які опубліковано у наукових фахових виданнях

України, а також у трьох тезах наукових повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев’ять підрозділів, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 272 сторінки, у тому числі 28 сторінок – список використаних джерел, який містить 266 джерел.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АДМІНСТРАВТИНО-ПРАВОВГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

1.1 Ретроспективний погляд на історичний процес розвитку адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

Прокуратура займає провідне місце в системі органів державної влади та відіграє ключову роль у здійсненні державою своїх функцій у сфері законності та правопорядку. Обраний Україною шлях у напрямі Європейського Союзу передбачає складну та довготривалу перебудову всього механізму держави. Однією з найважливіших умов для визнання будь-якої держави повноправним членом міжнародного або європейського співтовариства є створення дієвого механізму забезпечення, реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина на національному рівні. Одним із елементів інституційного забезпечення прав і свобод людини є діяльність органів прокуратури України. Більшість українських вчених визнають, що діяльність прокуратури в сучасних умовах є однією з найважливіших гарантій захисту прав і свобод людини, забезпечення правопорядку в державі [1, с. 19].

Прообраз прокуратури можна відшукати у історичних пам’ятках давнини. У VII – V ст. до н. е. у Північному Причорномор’ї засновано міста-держави, такі як Ольвія, Пантікапей, Феодосія, Херсонес та інші. Основними джерелами права в цих містах були закони та рішення народних зборів і рад міст, постанови колегій, а також місцеві звичаї. Ініціатива щодо законодавства належала народним зборам, радам міст, їхнім головам, колегіям, а також номофілакам – своєрідним попередникам сучасних прокурорів, які відповідали за впровадження законів, контроль за поведінкою людей та

посадових осіб і вимагали від них виконання законів. Крім номофілаків, існувала колегія продиктів – юридичних радників, які також здійснювали наглядові функції [2, с. 115]. У той же час у Ольвії діяли агораноми, що були ринковими наглядачами і посадовими особами з владними повноваженнями. Вони відповідали за охорону міста, виконували прокурорські функції, забезпечували порядок під час різних торговельних операцій, доглядали за вулицями, колодязями, водостоками, контролювали точність мір і ваги на ринках, перевіряли якість товарів та інші аспекти [3, с. 225]. Пізніше, історія зародження прокуратури на теренах України може бути відстежено у період Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та епохи козацтва і гетьманщини.

У Давньому Римі найбільше згадок про такого державного чиновника (прокуратора) знаходимо в період правління римського імператора Августа (Октавіана – 27 р. до н. е. – 14 р. до н. е.). Прокуратор призначався імператором і займався визначеними питаннями державного управління (адміністративного, військового, фінансового, податкового тощо), він міг бути направлений імператором як намісник для управління провінцією. Імператор Клавдій у 10 р. до н. е. розширив права прокураторів, вони одержали право виносити судові рішення [4, с. 150]. Так, інститут прокуратора у Стародавньому Римі відображав жорстку централізовану владу імператора.

На Київській Русі за «Руською Правдою» діяли тіуни, вірники, отроки, дітські, мечники та інші, які представляли інтереси князя в судових справах та виконували наглядові функції. Проте самої прокуратури як такої тоді ще не існувало [5, с. 107].

В Європі прокуратура, в сучасному розумінні, виникла у Франції. Ця країна вважається батьківщиною прокуратури, спочатку як приватної, а потім як державної. Засновником її вважається король Філіпп IV, який видав першу законодавчу пам’ятку прокуратури – Ордонансу від 25.03.1302 та заснував прокуратуру як орган представництва інтересів монарха. Прокурорів називали «людьми короля» і вони забезпечували участь у судових процесах,

кримінальне переслідування і стягнення судових зборів [6, с. 12]. Посаду королівського прокурора можна було купувати і передавати у спадщину. Утвореному в 1578 році Луцькому трибуналі Речі Посполитої, дія якого поширювалася на Київське, Волинське та Брацлавське воєводства, передбачалася посада прокурора (інстигатора), який наглядав за законністю позовів, що надходили на розгляд трибуналу. Ця посада також функціонувала в Українському трибуналі в Батурині [5, с. 109]. У середньовічній Європі функції, подібні до прокурорських у військовій сфері, часто виконували спеціальні судові чиновники при арміях.

Найбільш вичерпні відомості про виникнення української прокуратури містяться у книзі Володимира Свербигуза «Старосвітське панство», виданій у Варшаві у 1999 році [7, с. 36]. У своїй роботі автор зазначає, що у 1578 році на Сеймі Речі Посполитої було утворено спеціальний трибунал, що був унікальним для України - Луцький трибунал. Цей вищий суд для України функціонував лише у Київському, Волинському та Брацлавському воєводствах, офіційною мовою визнавалася українська. Проте він існував недовго, і вже у 1579 році в Батурині було створено аналог Луцького - Український трибунал у вигляді міністерства, що складався з семи департаментів. Особливістю цього трибуналу було те, що на початку його діяльності його депутати щорічно обирали прокурора (інстигатора), який контролював правильність подання позовів до трибунального суду, а також отримував відомості від наглядачів приватних маєтків щодо позовів та правопорушень. За думкою Л. Р. Грицаєнка, інстигатори поступово почали виконувати, разом із своєю судово-представницькою функцією, також функцію нагляду за дотриманням законності та дисципліни в судовій сфері. Наприклад, вони подавали позови до суду в інтересах міської громади, стягували судові штрафи, забезпечували явку учасників судового процесу до суду, вели реєстр судових рішень, представляли інтереси короля та суспільства в суді. З часом до їхніх обов’язків також включилися фінансові питання, збори королівських податків (з торгівлі), подання позовів у випадках їх невиплати та недекларування доходів [8, с. 120].

Офіційно прокуратура була заснована Петром I у січні 1722 року. Генерал-прокурору були покладені завдання збереження «цілісності влади, вираження інтересів імператорської величності»; контроль, щоб ніхто не збирав «заборонених зборів з народу»; припинення «шкідливих хабарів». Прокурори повинні були «дивитися і пильнувати про збереження кожного порядку, визначеного законом». Генерал-прокурор був призначений «оком государя» і «стряпчим з приводу справ державних» і підпорядковувався імператору. Внаслідок реформ Катерини II згідно з «Установами для управління губерніями» від 1775 року утворилася ієрархічна система органів прокуратури: Генерал-прокурор і підпорядковані йому губернські та повітові прокурори на місцях [9, с. 814]. Генерал-прокурор виконував функції, подібні до прокурорських, у військових судах.

У період правління Катерини II та Олександра II відбулися значущі зміни у нормативно-правовому регулюванні організації та функціонування прокуратури Російської імперії, включаючи і Україну як її складову частину. Наприклад, у 1764 році, внаслідок реформи сенату, було розширено обов'язки обер-прокурорів, які отримали право контролювати законність рішень п'яти департаментів сенату. Перший департамент, що виконував урядові функції, був під наглядом генерал-прокурора, посада якого була утворена ще у 1722 році. Також вводилися посади провінційних прокурорів, які мали аналогічні повноваження до губернських прокурорів. Однак, згідно з указом 1775 року, прокурорські посади були утворені при судах, тоді як посади провінційних прокурорів були ліквідовані, і їхні функції передавалися повітовим прокурорам та помічникам губернських прокурорів [1, с. 33].

Протягом другої половини XIX століття структура органів прокуратури відчула значні зміни, переважно через реформування всієї системи судових та правоохоронних органів Російської імперії у рамках судової реформи 1864 року. Прокуратура, яка раніше мала функцію нагляду, була перетворена на орган кримінального переслідування. У 1867 році в Російській імперії була створена посада головного військового прокурора, що стало важливим кроком

у формуванні спеціалізованої військової прокуратури. Головний військовий прокурор підпорядковувався безпосередньо військовому міністру і був членом Головного військового суду. На місцях діяли військові прокурори при військово-окружних судах, які здійснювали нагляд за дотриманням законів у військах. Статус військових прокурорів був подібним до статусу цивільних прокурорів, але мав свою специфіку: а) вони мали військові звання і вважалися військовослужбовцями. б) їхня діяльність регулювалася як загальними законами про прокуратуру, так і військовим законодавством. в) вони мали право здійснювати нагляд за діяльністю військових слідчих та брати участь у військових судах.

Наступний етап розвитку прокуратури пов'язаний із спробою створення власної державності в Україні у 1917 році. Українська Народна Республіка формувала прокуратуру в рамках судів, але це був самостійний державний орган, що виконував лише власні функції. 4 січня 1918 року було прийнято Закон «Про урядження прокурорського нагляду на Україні», який продовжив вже почату роботу зі створення структур прокурорського нагляду УНР. Було утворено Прокураторію Генерального суду при апеляційних та окружних судах. Прокуратура функціонувала на засадах суду (під Директорією - «Надвищий Суд»), а генеральний прокурор об'єднував в собі посаду Міністра юстиції. Старші прокурори очолювали прокуратури, що були створені при апеляційних та окружних судах. Усіх прокурорів призначав Генеральний секретар судових справ [6, с. 10]. Під час Першої світової війни роль військових прокурорів значно зросла, особливо у сфері боротьби з дезертирством та іншими військовими злочинами.

У радянський період розвитку прокуратури України переважно відновлювалися традиції прокуратури часів Петра І, в форматі «Ока государева» [5, с. 107]. Проте, за В. П. Лакизюком, це загальноприйняте положення не відповідає дійсності, історичній правді [10, с. 34].

Після Жовтневого перевороту 1917 року прокуратуру спочатку ліквідували згідно з Декретом № 1 «Про суд», але 28 червня 1922 року

відновили як єдину централізовану систему, метою якої був вищий нагляд за дотриманням законів. Одночасно було затверджено Положення про прокурорський нагляд. Державна прокуратура була включена до складу Міністерства Юстиції. Керівником прокуратури республіки став народний комісар юстиції УРСР. З прийняттям Конституції УРСР 1937 року найменування «Генеральний прокурор» було скасовано, і посада отримала назву Прокурор УРСР. Прокуратура республіки повністю підпорядковувалася Прокуратурі СРСР.

У 30-ті роки була утворена централізована система органів прокуратури, до якої входили Прокуратура СРСР, прокуратури союзних республік та прокуратури адміністративно-територіальних одиниць. Статус прокуратури як органу вищого нагляду за правильним і однаковим застосуванням законів був закріплений у розділах «Суд і прокуратура» Конституцій СРСР від 1936 та 1977 років, а її діяльність регламентувалася Положеннями «Про прокуратуру Союзу РСР» від 1933 та 1955 років, Законом «Про прокуратуру СРСР» від 1979 року [6, с. 12].

Статус військових прокурорів у радянський період характеризувався: а) Подвійним підпорядкуванням: вони підпорядковувалися як вищестоящим прокурорам, так і відповідним військовим командирам. б) розширеними повноваженнями щодо нагляду за законністю в армії та на флоті. в) правом порушувати кримінальні справи проти військовослужбовців та проводити розслідування. г) обов'язковою військовою підготовкою та наявністю військового звання.

У кінці 1980-х років почалися демократичні зміни в політичному та державному житті СРСР. У зв’язку з цим було розширено коло питань, що належали до компетенції УРСР, що призвело до принципових змін у Конституції УРСР. Посада прокурора знову отримала назву «Генеральний прокурор», і був відновлений порядок його призначення Верховною Радою УРСР, до якої він підзвітний. На підставі Декларації про державний

суверенітет України від 16 липня 1990 року система органів прокуратури Української РСР була виведена із підпорядкування прокуратурі СРСР.

У зв'язку з проголошенням незалежності, 4 вересня 1991 року Верховна Рада України припинила діяльність прокуратури УРСР. Україна стала першою з колишніх республік СРСР, яка 5 листопада 1991 року ухвалила Закон України «Про прокуратуру». Дата його набуття чинності, 1 грудня, і сьогодні відзначається як День працівника прокуратури України.

У Концепції судово-правової реформи в Україні від 28.04.1992 були визначені принципи реформування прокуратури України. Однак насправді прокуратура залишалася «Оком государевим», і використовувалася як потужний інструмент впливу, розпочинаючи з місцевого рівня і закінчуючи загальнодержавним. Тому на той час не було реальної політичної волі для реформування прокуратури з метою обмеження її повноважень. Крім того, прийнятий 13.04.2012 Кримінальний процесуальний кодекс України визначив статус прокурора у кримінальному провадженні, деталізував функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство, підтримання державного обвинувачення в суді, а також досудове слідство [11]. Перед авторами нового Закону «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року [12], який отримав підтримку Венеціанської комісії та був однією з вимог «списку Фюле», стояла задача скоротити функції прокуратури до трьох основних [5, с. 108].

Особливу увагу у своєму дослідженні ми хочемо зосередити на формуванні військової прокуратури. Після проголошення незалежності України в 1991 році розпочався процес створення органів прокуратури в новій самостійній державі. Слід зауважити, що перша редакція Закону України «Про прокуратуру» не передбачала створення військових прокуратур. Однак Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» від 26 листопада 1993 року № 3662-XII стаття 13 була доповнена положеннями про військові прокуратури в системі органів прокуратури України. Раніше, за постановою Верховної Ради України від 30 січня 1992 року № 2076-XII «Про

підпорядкування військових прокуратур» [13], з 1 лютого 1992 року військові прокуратури на території України були підпорядковані Генеральному прокурору України, до цього вони підпорядковувалися Головному військовому прокурору Союзу РСР.

В Україні військові прокурори (військові прокуратури, як структурні підрозділи) мали статус спеціальних прокуроріів (прокуратур) з 1992 по 2012 рік відповідно до Закону України «Про прокуратуру». Проте, у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» від 13 квітня 2012 року, положення, що регулювали військові прокуратури, були виключені із Закону України «Про прокуратуру» [14].

Таким чином, у 2012 році військові прокуратури, як інститут, були суттєво реорганізовані шляхом ліквідації військових прокуратур з одночасним створенням на їх базі спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері. Головне управління військових прокуратур, яке входило до складу Генеральної прокуратури України, було ліквідовано 11 липня 2012 року, і на його місці з'явилося Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері [15]. Для виконанням своїх обов'язків вони керувалися Наказом Генеральної прокуратури України від 12.07.2012 № 12гн Про особливості діяльності прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері [16], яка втратила чинність 12.04.2013 року, відповідно до якого розмежовувалися компетенції з територіальними та іншими спеціалізованими прокуратурами, для здійснення ефективного впливу на зміцнення законності та правопорядку у військових формуваннях та оборонно-промисловому комплексі держави.

Справи у військовій та оборонній сферах було автоматично передано спеціалізованим прокуратурам з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері, які створені на базі військових прокуратур.

Ці реформи призвели до послаблення та зменшення значення військових прокуратур в Україні. Зміни в системі правоохоронних органів фактично

підкреслили «непотрібність» окремої підсистеми військових прокуратур, які забезпечували дотримання правопорядку у військово-оборонній сфері. Це, разом з іншими факторами, свідчило про відсутність належної уваги до питань оборони та безпеки держави в цілому. У зв'язку з цим, регулювання правовідносин, пов'язаних з обороною та військовою службою, було відверто неефективним і відсутні важливі механізми впливу для забезпечення законності та порядку на відповідному рівні [17, с. 141].

Проте, під час російсько-української війни знову виникла необхідність у створенні військових прокуратур для запобігання злочинам під час бойових дій. 14 серпня 2014 року народні депутати ухвалили законопроект № 1642-VII «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо створення військових прокуратур» [18], за це рішення проголосували 249 народних депутатів.

Цей закон встановлює процедуру створення, наповнення та забезпечення матеріально-технічними ресурсами військових прокуратур, а також соціальний захист їхніх працівників зі статусом військовослужбовців. Крім того, згідно з поправкою, яку внесли народні депутати під час обговорення цього законопроекту, військові прокурори мають обов'язково перебувати у військових частинах, що розташовані в зоні АТО [19].

У серпні 2014 року Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері було ліквідовано, і на його місці була створена Головна військова прокуратура України. Також було установлено нову посаду - заступника Генерального прокурора - головного військового прокурора, яким став останній керівник Головного управління, Матіос Анатолій Васильович. Оскільки велися активні бойові дії на сході України, кількість і характер військових злочинів на цій території значно зросли. З цього моменту проблематика цих злочинів, їх розслідування та запобігання набули нового рівня та масштабів [17, с. 142].

19 вересня 2019 року Верховна Рада України прийняла законопроект, який був запропонований Президентом України Володимиром Зеленським,

що стосується реформи прокуратури. Цей законопроект мав номер 1032 і називався «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури». Підтримали це рішення 259 народних депутатів України. Закон передбачає припинення існування військових прокуратур та посади головного військового прокурора, зменшення чисельності працівників прокуратури і призупинення роботи Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів до 1 січня 2021 року. Згідно з новим законом, генеральний прокурор може у разі необхідності створювати спеціалізовані прокуратури, які будуть мати статус структурного підрозділу Офісу генерального прокурора, обласних або окружних прокуратур [13].

Це підтверджується положенням ч. 2 статті 7 Закону України «Про прокуратуру» [12], згідно з яким Генеральний прокурор має право утворювати спеціалізовані прокуратури на правах структурного підрозділу Офісу Генерального прокурора, на правах обласних прокуратур, на правах підрозділу обласної прокуратури, на правах окружних прокуратур, на правах підрозділу окружної прокуратури. Утворення, реорганізація та ліквідація таких прокуратур, а також визначення їх статусу, компетенції, структури та штатного розпису здійснюються Генеральним прокурором.

Наказом Офісу Генерального прокурора від 30 травня 2023 року № 144 було затверджено Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (яка має статус Департаменту) [20] та скасовано наказ Генерального прокурора від 30.04.2021 № 135 «Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері (яка має статус Департаменту) Офісу Генерального прокурора» [21].

Наказом Офісу Генерального прокурора № 130 [22] була встановлена структура Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з урахуванням принципів інстанційності та територіальності. Принцип територіальності відображається у створенні Спеціалізованих прокуратур у сфері оборони у чотирьох регіонах, а саме: Центральному (Житомирська, Київська,

Полтавська, Сумська, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ), Південному (Вінницька, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська та Херсонська області, Автономна Республіка Крим та місто Севастополь, а також військово-морська зона «Чорноморська», що включає води територіального моря і внутрішні води України у Чорному морі), Західному (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області), Східному (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області, а також військово-морська зона «Азовська», що включає внутрішні води України в Азовському морі та Керченській протоці) [17, с. 138].

Спеціалізація вважається очевидним принципом, що дозволяє підвищити якість виконання завдань та обов'язків працівниками.

С.В. Подкопаєв позитивно оцінює той факт, що процеси реформування прокуратури в Україні відбувалися з урахуванням рекомендацій Венеціанської комісії. Він посилається на пункт 21 Висновку № 539/2009, де вказано, що система прокуратури України не лише зберігає військову прокуратуру, а й відображає загальну структуру державного управління. Це, на думку Комісії, є підходом, характерним для радянських часів, коли основним завданням прокуратури був контроль за діями органів державної адміністрації [23, с. 70].

Науковець вбачає позитивний момент у тому, що законодавець врахував висновки авторитетного європейського органу під час реформування вітчизняної прокуратури. Згадка про радянську спадщину вказує на необхідність оновлення та приведення функцій і структури прокуратури у відповідність до сучасних демократичних стандартів [24].

За словами О. С. Козачук, в результаті проведеної реорганізації було змінено статус працівників прокуратур, що здійснювали нагляд за додержанням законів у військовій сфері (вони більше не мали статусу військовослужбовців), а також розширено компетенцію цих прокуратур. Зокрема, прокурорський нагляд поширювався не лише на Збройні Сили України та інші військові формування, але й на оборонно-промисловий

комплекс. Такий підхід надав змогу прокурорам комплексно охопити увагою весь оборонний сектор держави. Функції колишніх військових прокурорів було покладено на цивільних працівників органів прокуратури, які здійснювали нагляд за дотриманням законодавства у військовій сфері. При цьому, їх структурно максимально наблизили до управлінь військових формувань, що дозволяло ефективно впливати на зміцнення законності та правопорядку в армійському середовищі [25, с. 142].

Підтримуємо думку М.В. Руденко стосовно, що створення спеціалізованих прокуратур у системі органів прокуратури є об'єктивною необхідністю для забезпечення ефективної прокурорської діяльності в конкретних галузях правовідносин, які є важливими для суспільства і держави і мають специфіку, що не може бути повністю охоплена територіальними прокуратурами [26, с. 27]. Згідно з С. В. Подкопаєвим, створення та функціонування спеціалізованих прокуратур обумовлено необхідністю забезпечення дотримання законності, захисту прав громадян та інтересів держави у конкретних сферах діяльності [23, с. 71].

На нашу думку, припинення та передача обов'язків військової прокуратури спеціалізованій прокуратурі суттєво негативно позначилося на забезпеченні правопорядку у сфері оборони та військових справ. Намагаючись відновити систему військової юстиції, законодавець з 2014 року проводив дискретні та непослідовні реформи, які фактично не призвели до очікуваного результату. Значне зростання чисельності військовослужбовців, збільшення кількості військових та воєнних злочинів, а також їхні особливості та специфіка військової сфери, підкреслюють необхідність повного відновлення військової юстиції як важливої складової національної безпеки.

Підсумовуючи можна визначити декілька підходів до етапів становлення прокуратури в Україні.

На думку І.В. Костенка та С.М. Огієвича, що процес створення та формування системи органів прокуратури в Україні відбувався тривалий час і був складним. Їх завдання та функції неодноразово змінювалися, і відбувалася

фактична та юридична ліквідація. Це пояснюється необхідністю пристосування функцій прокуратури до потреб держави, що призводило до зміни характеру органів прокуратури відповідно до історичних та правових умов. Виходячи з цього, можна виділити чотири основні етапи становлення органів прокуратури України:

1) період перебування України у складі Російської імперії (1722-1917);

2) період Української Народної Республіки (1917-1922);

3) радянський період (1922-1991);

4) період незалежності (1991-до теперішнього часу) [5, с. 110].

Розглядаючи цей аспект, В.А. Миколенко, наприклад, у своїй науковій статті «Історико-правові аспекти формування та розвитку прокуратури України», окреслює наступні періоди у формуванні та розвитку органів прокуратури України:

1. Етап діяльності прокуратури як частини прокуратури Російської імперії від епохи Петра I до подій лютнево-жовтневого періоду 1917 року (1722–1917 роки).

2. Етап діяльності прокуратури під час останньої національно-визвольної боротьби українського народу, а саме у період існування: Української центральної Ради (часові рамки від листопада 1917 року до квітня 1918 року); Гетьманату (період від квітня 1918 року до листопада 1918 року); Директорії (період від листопада 1918 року включно до лютого 1919 року).

3. Етап функціонування прокуратури за часів радянської доби (лютий 1919 року – листопад 1991 року).

4. Етап діяльності прокуратури в Україні після отримання незалежності (від проголошення незалежності до сьогодення) [27, с. 40].

Вчені висловлюють різні точки зору. Наприклад, науковець Є. М. Попович виділяє п’ять періодів розвитку інституту прокуратури в Україні, описуючи їх через призму історично-правових періодів:

− 1578–1795 роки – період, коли Правобережна Україна ввійшла до складу Речі Посполитої;

− 1722–1917 роки – період, що відзначив вступ України та її знаходження у складі об'єднаної Російської імперії;

− 1917–1922 роки – доба її існування в рамках Української Народної Республіки;

− 1922–1991 роки – період радянського часу;

− часи незалежності української держави, розпочинаючи з 1991 року [28, с. 15].

М.Я. Мавдрик розглядає такі етапи формування та розвитку прокуратури в Україні:

1) формування прокуратури під час перебування України в складі Російської імперії та інших держав;

2) закріплення правового статусу прокуратури у часи боротьби за незалежність України у 1917–1921 роках;

3) становлення прокуратури в умовах радянської України;

4) закріплення її нормативного статусу у Конституції України та законах України в період здобуття незалежності і до сьогодні [1, с. 22].

Вчений В.М. Кравчук виділяє п’ять періодів у розвитку прокуратури на теренах України:

1. період існування Української козацької держави – виникнення та розвиток функцій прокуратури (війти, бургомістри, подальший інститут «інстигаторства»);

2. період, коли Україна була частиною Російської імперії, розвиток прокуратури на українських теренах;

3. період відродження Української держави на початку XX століття – період УНР;

4. радянський період – робота радянської прокуратури;

5. період становлення та розвитку суверенної, незалежної України – прокуратура сучасної Української держави [29, с. 84].

Отже, з урахуванням зазначених вище наукових доробків учених та історичного екскурсу на нашу думку доречно виокремити чотири періоду становлення прокуратури в Україні:

1) період існування України у складі Російської імперії (1722-1917): а) 1722-1764: запровадження прокуратури Петром І, нагляд за діяльністю сенату та колегій. б) 1764-1864: розширення функцій прокуратури, посилення нагляду за місцевими органами влади. в) 1864-1917: судова реформа, обмеження функцій прокуратури до підтримання державного обвинувачення.

2) період Української Народної Республіки (1917-1922): а) 1917-1918: створення прокураторії УНР, спроби формування національної системи прокуратури. б) 1918-1920: діяльність прокуратури за часів Гетьманату та Директорії, нестабільність функціонування. в) 1920-1922: поступове згортання діяльності української прокуратури під тиском радянської влади.

3) радянський період (1922-1991): а) 1922-1933: створення радянської прокуратури, встановлення централізованої системи. б) 1933-1953: посилення ролі прокуратури як інструменту репресій. в) 1953-1977: часткова лібералізація, розширення функцій нагляду за законністю. г) 1977-1991: закріплення статусу прокуратури в Конституції СРСР, посилення ролі загального нагляду.

4) період незалежності України (1991-до теперішнього часу): а) 1991-1996: формування національної системи прокуратури, прийняття Закону "Про прокуратуру" 1991 року. б) 1996-2014: конституційне закріплення статусу прокуратури, дискусії щодо реформування. в) 2014-2019: Реформування прокуратури, прийняття нового Закону "Про прокуратуру" 2014 року. г) 2019-теперішній час: продовження реформ, створення Офісу Генерального прокурора, подальша оптимізація функцій.

Становлення і розвиток прокуратури має тривалий шлях. Розкриваючи дане питання хочемо зазначити, що після незалежності України вже більше 10 років триває реформування прокуратури в цілому. Що стосується спеціалізованої прокуратури, то вона бере свій початок зі створення Військової

прокуратури у 1992 році. Військові прокуратури у подальшому зазнали декілька реорганізацій, зокрема, у Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері у 2012 році, та у подальшому створення Головної військової прокуратури у 2014 році.

Після чергових реорганізацій (2020-2021, 2023) та у подальшому в умовах російської агресії та на даний час Спеціалізована прокуратура в сфері оборони на правах Департаменту Офісу Генерального прокурора продовжує свою діяльність. Нині у зв’язку повномасштабним вторгнення російської федерації на територію України діяльність державних органів спрямовується в напрямку оборони і збереження цілісності та суверенітету держави і саме тому створено Спеціалізовану прокуратуру в сфері оборони у 2023 році.

1.2. Адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони: поняття та основні елементи

Громадяни України мають невід’ємне право на безпечне життя в суспільстві. Одним з ключових гарантів цієї цінності є правоохоронні органи, серед яких важливе місце відводиться прокуратурі України. Прокуратура має єдине право пред'являти обвинувачення в суді у кримінальних справах. Притягнення винних до кримінальної відповідальності є ключовим заходом для забезпечення принципу верховенства права, невідворотності покарання і встановлення справедливості. Ці заходи сприяють запобіганню вчиненню нових злочинів, забезпечують безпеку громадян, нормальне функціонування громадянського суспільства та відповідність інтересам держави.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про прокуратуру», прокуратура України є єдиною системою, яка відповідно до цього закону виконує визначені Конституцією України функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [12]. Прокуратура України займає важливе місце в системі адміністративно-правових суб’єктів через особливі правові характеристики, які визначені державою і закріплені в Конституції

України (ст. 131-1), Законі України «Про прокуратуру» та інших відповідних нормативно-правових актах. Л.Р. Грицаєнко вважає, що сукупність правових характеристик органу державної влади утворює цілісне правове явище, яке можна охарактеризувати терміном «правовий статус» [30, с. 115].

Перед тим як вивчати адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури з питань оборони в Україні, розберемось у сутності цього статусу. У науковій літературі термін «статус» використовується у різних контекстах. За О.С. Мельничуком, який зазначив у «Словнику іншомовних слів», слово «статус» у перекладі з латинської мови (status) означає положення або стан чогось, тобто його становище [31, с. 234]. У науці «Теорії держави і права» зазвичай термін «статус» розглядається теоретиками як стан, положення або позиція у будь-якій структурі або системі [32, с.168].

У той же час науковцями-адміністративістами поняття «статус» в загальному вигляді визначається як «стабільний, основний елемент правового статусу суб'єкта, що включає в себе також певний перелік основних прав і обов'язків». Для підтвердження цієї думки можна звернутися до висловлення С.В. Ківалова, який вважає, що «конкретні права та обов'язки відображають особливості реального правового стану особи, який пов'язаний більше з наявністю певних юридичних фактів, а не з основою загального положення суб'єкта в даній правовій системі» [33, с. 70-72]. Отже, можна сказати, що роль та положення конкретного учасника правових відносин, а також обсяг його правосуб'єктності визначаються обсягом та змістом прав і обов'язків, які належать суб'єкту (фізичній чи юридичній особі).

На думку професора Діаса Дж. «статус» є правовим становищем [34, с. 242]. На нашу думку, поняття «статус» і «правовий статус» можна розглядати як взаємопов'язані, оскільки «статус» можна розглядати як загальний термін, що включає в себе «правовий статус» як одну з його форм. Слід зауважити, що правовий статус особи чи органу державної влади є одним із аспектів їх соціального статусу. Іншими словами, правовий статус – це визначена

законодавством форма поведінки суб’єкта, його волевиявлення та умови, встановлені відповідними законами [35, с. 243].

У науковій літературі правовий статус розглядається також багатоаспектно. В.Я. Малиновський трактує його як правовий інститут, що включає завдання, мету, компетенцію та санкції [35, с. 378], тоді як М.М. Тищенко акцентує на комплексі норм, що регулюють правові аспекти діяльності [36, с.10]. Попри різні підходи, спільним є розуміння правового статусу як системи прав, обов'язків та гарантій.

Згідно з розумінням вчених В.В. Сухоноса та Є.В. Михайловської, правовий статус прокурора визначається як система його процесуальних прав і відповідних обов'язків, а також наявністю особистого процесуального інтересу, що виникає з призначення кримінального судочинства та законом встановленої процесуальної відповідальності. Крім того, вчені наголошують, що поняття правового статусу прокурора є більш широким, ніж правове становище прокурора на досудовому слідстві. Він вбачає в цьому різницю, спрямовуючись на балансування наглядових, процесуальних, правозахисних та організаційно-розпорядчих повноважень прокурора [37, с. 86].

А.І. Щербак вказує, що у виконанні своїх обов'язків посадова особа представляє державний орган та виконує функції представництва у відносинах з фізичними та юридичними особами. Вона також несе особисту відповідальність за реалізацію повноважень відповідного державного органу чи його підрозділу [38, с. 123]. О.В. Цельєв вказує, що «правовий статус» і його зміст мають тісний зв’язок із соціальним та правовим статусом суб’єкта. У цьому контексті автор розуміє не лише набір прав, обов’язків і гарантій їх виконання, а й місце суб'єктів у соціальних відносинах [34, с. 243]. Отже, важливим є соціальний статус суб’єкта, який визначає його роль у суспільстві, тоді як правовий статус є другорядним і визначає положення особи у суспільно-правових відносинах та інших правових аспектах. Вважається, що «правовий статус» є однією з форм реалізації соціального статусу. Згідно з цією точкою зору, правовий статус формується на основі діючих законодавчих

актів, підзаконних нормативних актів, судової практики і т.п. Зокрема, «правовий статус» означає поведінку суб'єкта, що включає його вольові рішення та умови, визначені чинним законодавством.

У наукових дослідженнях термін «правовий статус» розглядається в контексті різних галузей права, що призводить до виділення певних підкатегорій, наприклад, «адміністративно-правовий статус». Цей статус пов'язаний з наданням суб'єктивних прав та обов'язків особі відповідно до положень адміністративного права.

В.К. Колпаков визначає адміністративно-правовий статус як сукупність конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права. Таким чином, суб'єктивні права та обов'язки є необхідним елементом у формуванні адміністративно-правового статусу. Однак усі ці права та обов'язки реалізуються однією особою як у межах управління (адміністративних відносинах), так і поза їх межами [39, с. 194].

Ю.П. Битяк під адміністративно-правовим статусом розглядає права і обов'язки, гарантії цих прав та відповідальність за невиконання обов'язків [40, с. 43].

Наприклад, М.Ю. Івчук вважає, що основні характеристики адміністративно-правового статусу органів прокуратури включають наступне: по-перше, він закріплюється адміністративно-правовими нормами; по-друге, його зміст складають права й обов'язки; по-третє, він визначає місце прокуратури в системі органів державної влади; по-четверте, він є засобом реалізації владних повноважень [41, с. 8]. С.Г. Стеценко визначає адміністративно-правовий статус як сукупність прав, обов'язків та гарантій їх виконання, які закріплені у нормах адміністративного права [42, с. 90]. У підручниках під адміністративно-правовим статусом розуміють сукупність юридичних засобів, які вказують на місце і роль фізичної або юридичної особи в адміністративно-правових відносинах [43, с. 57-61]. Права означають можливість обирати спосіб поведінки з варіантів, що передбачені

законодавством, тоді як обов’язки - це обмеження цих можливостей [44, с. 127].

За В.С. Князєвим, значущість прав та обов’язків особи виявляється лише у разі, якщо є законодавча гарантія їх виконання. Таким чином, гарантії, за його думкою, є складовою частиною структури правового статусу [45, с. 30]. М.А. Бояришева розглядає «адміністративно-правовий статус» як сукупність нормативно-правових актів, таких як закони та інші правові документи, що встановлюють перелік прав і обов’язків, необхідних для забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у задоволенні державних потреб та індивідуальних інтересів [46, с. 21]. Отже, головною характеристикою адміністративно-правового статусу суб’єкта владних повноважень є область, в якій він здійснює свою діяльність.

Так, за думкою О.В. Мещерякової, адміністративно-правовий статус особи складається з прав, свобод, обов’язків та відповідальності, які утворюють основу правового статусу і є його необхідними складовими [47, с. 610]. М.Ю. Івчук вказує, що адміністративно-правовий статус органів прокуратури визначається законодавством і включає в себе процедури створення, реорганізації та ліквідації цих органів, а також установлює їх функції, завдання та компетенцію для виконання покладених на них державою прав та обов’язків [41, с. 11].

За висновком О.І. Григораша, адміністративно-правовий статус означає сукупність конкретно визначених установлених законом та іншими нормативно-правовими актами прав і обов’язків особи. Цей статус гарантує її участь у керівництві державними справами та задоволення публічних та особистих інтересів через діяльність державної влади та органів місцевого самоврядування [48, с. 67-68]. Можна стверджувати, що ключовою ознакою адміністративно-правового статусу суб'єкта владних повноважень є реалізація повноважень у сфері публічного управління.

Оскільки прокурор є посадовою особою, цікавою є позиція Н.В. Янюк щодо «адміністративно-правового статусу посадової особи», яку можна

поділити на загальний та спеціальний. Загальний адміністративно-правовий статус відображає її правове положення у сфері управління. З іншого боку, спеціальний адміністративно-правовий статус посадової особи визначається відповідними правовими актами і визначає її роль в управлінні у певній сфері [49, с. 82]. Ще однією особливістю правового статусу посадової особи є те, що вона діє не від власного імені в правовідносинах, а від імені відповідного державного органу.

Як відзначає А.І. Щербак, у виконанні своїх повноважень посадова особа виступає від імені державного органу, представляє його у взаємодії з фізичними та юридичними особами, і несе особисту відповідальність за виконання повноважень відповідного державного органу або його підрозділу [38, с. 64].

На основі проведеного дослідження встановлено, що Адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони - це нормативно визначена система правових елементів, що характеризують його особливе становище в системі прокуратури та визначають зміст і порядок реалізації повноважень щодо забезпечення законності у військовій сфері та сфері оборони держави. До структури статусу належать: правові засади діяльності; організаційна побудова; повноваження, права та обов'язки; юридична відповідальність; гарантії діяльності; порядок призначення та звільнення. Особливість цього статусу полягає у спрямуванні діяльності органу на протидію військовим кримінальним правопорушенням та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням у цій сфері, а також нагляд за додержанням законів іншими правоохоронними органами під час розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Тим самим, адміністративно-правовий статус органів прокуратури – це комплексна правова категорія, що визначає їхнє особливе положення в системі органів державної влади, яка включає нормативно закріплені функції, повноваження, права та обов'язки, гарантії незалежності, організаційну

структуру, порядок формування та діяльності, механізми взаємодії з іншими державними органами, а також відповідальність, спрямовані на забезпечення верховенства права, захист прав і свобод людини та інтересів держави в межах, визначених Конституцією України та законами.

Адміністративно-правовий статус, як комплексний інститут, визначається своєю юридичною структурою. З терміну «юридична конструкція» очевидно, що адміністративно-правовий статус складається з різноманітних елементів, які надають йому конкретний зміст.

Серед основних елементів правового статусу публічних суб'єктів, професор Браун-Істер вказує на наступне: 1) процес створення за законом; 2) процедури припинення управлінської діяльності; 3) обсяг компетенції суб'єкта та методи її здійснення; 4) особливі публічно-правові характеристики, що відрізняють його від інших носіїв державної влади [50, с. 564].

В.В. Зуй вважає, що структура адміністративно-правового статусу повинна включати в себе обов'язки, права, гарантії діяльності та юридичну відповідальність [51, с. 107]. О.М. Алтуніна вказує, що основні складові адміністративно-правового статусу для юридичних осіб включають мету, завдання, функції, повноваження та відповідальність [52, с. 90]. О.В. Звенигородська, досліджуючи дане питання, визначила складові елементи адміністративно-правового статусу прокурора. За її дослідженнями, структура цього статусу складається з трьох компонентів. Перший компонент, загальний, визначається рівнем посади прокурора і включає кваліфікаційні вимоги та порядок призначення. На цьому рівні визначається загальний обсяг прав і обов'язків, гарантії, принципи та відповідальність. Другий компонент, спеціальний, охоплює завдання та функції виконання управлінських повноважень. На цьому рівні формуються і здійснюються права і обов'язки, які мають прокурори згідно з покладеними на них повноваженнями, включаючи відповідальність за їх невиконання або неналежне виконання. Третій індивідуальний компонент включає форми і методи реалізації функцій, які визначаються законодавством [53, с. 112]. С.В. Банах вказує на те, що

адміністративно-правовий статус прокурора складається з наступних компонентів: 1) нормативне законодавство, яке регулює його діяльність; 2) процедура призначення на посаду; 3) повноваження прокурора, як сукупність прав та обов’язків, що визначаються адміністративним законодавством; 4) гарантії для виконання службових обов’язків; 5) процедура та підстави притягнення до відповідальності; 6) порядок та підстави звільнення з посади [54, с.190].

Проаналізуємо кожен компонент механізму адміністративно-правового статусу прокурора в Україні з метою підвищення ефективності виконання ним законодавчо встановлених функцій. Отже, основним елементом адміністративно-правового статусу прокурора є правова база його діяльності, яку складають нормативно-правові акти, що визначають загальний обсяг прав і обов'язків прокурора. Серед цих актів ключове значення мають Конституція України, Закон України «Про прокуратуру» та спеціальні нормативні акти Генерального прокурора України, які регламентують різні аспекти діяльності прокурора.

Наступним компонентом адміністративно-правового статусу прокурора є процедура його призначення. Встановлення цього порядку на законодавчому рівні має велике значення для ефективного виконання функцій з захисту прав, оскільки саме під час призначення прокурора відбираються компетентні службові особи, рівень професійної підготовки яких визначає якість виконання законом передбачених повноважень. Закон 2014 року підняв рівень вимог до кандидатів на посади в органах прокуратури. Тепер, наприклад, прокурором окружної прокуратури може бути лише громадянин України з вищою юридичною освітою, який володіє державною мовою на високому рівні, що визначений Національною комісією зі стандартів державної мови. Прокурором обласної прокуратури може стати особа з вищою юридичною освітою, стажем роботи в галузі права три роки та володінням державною мовою. Щодо прокурора Офісу Генерального прокурора, вимоги полягають у вищій юридичній освіті, п’яти роках стажу роботи в галузі права та володінні

державною мовою [12]. Це зроблено для того, що на основі загальних елементів, для спеціалізованої прокуратури підходить чотири і зазначено нижче які саме і охарактеризовано.

Адміністративно-правовий статус прокурора базується на його повноваженнях, які складаються з прав та обов'язків. В науковій літературі є різні точки зору щодо того, як можна покращити та розширити цей елемент правового статусу. Закон встановлює, що прокурор має право брати участь у прокурорському самоврядуванні для вирішення внутрішніх питань прокуратури у порядку, передбаченому законом. Прокурори мають право входити до професійних спілок, створювати громадські організації і брати участь у них для захисту своїх прав і інтересів, а також для підвищення свого професійного рівня. Прокурор зобов'язаний: виявляти повагу до осіб під час виконання своїх повноважень; не розголошувати відомості, які є законною таємницею; діяти відповідно до Конституції та законів України; дотримуватися правил прокурорської етики, зокрема, уникати поведінки, яка може дискредитувати його як представника прокуратури та підірвати авторитет прокуратури [12].

Для належної реалізації своїх повноважень прокурором необхідно встановлення гарантій його незалежності. Ці гарантії включають: особливий порядок призначення та звільнення з посади, а також притягнення до дисциплінарної відповідальності; процедурні та інші законами визначені правила здійснення повноважень; заборона незаконного впливу, тиску чи втручання у його роботу; законом встановлений порядок фінансування та організаційне забезпечення прокуратури; адекватне матеріальне, соціальне та пенсійне забезпечення; функціонування органів прокурорського самоврядування; засоби забезпечення особистої безпеки прокурора, його сім'ї та майна, а також інші засоби їх правового захисту [12]. Деякі дослідники вважають, що потрібно розширити гарантії незалежності прокурорів. Наприклад, В.М. Підгородинський пропонує введення інституту прокурорської недоторканності. Автор вказує, що порівняно з необмеженим

суддівським імунітетом, відсутність імунітету для прокурорів викликає обурення [55, с. 59].

Щодо відповідальності прокурорів, позитивним аспектом Закону України «Про прокуратуру» стало встановлення на законодавчому рівні порядку притягнення до дисциплінарної відповідальності, дисциплінарного провадження та правового статусу Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів (зокрема, у Розділі VI закону). Міжнародні стандарти дисциплінарної відповідальності прокурорів визначені у Керівних принципах щодо ролі обвинувачів, де чітко вказано, що дисциплінарні правопорушення прокурора повинні бути прямо передбачені у нормативно-правових актах. Скарги на дії або бездіяльність прокурора, у яких стверджується порушення професійних стандартів, негайно розглядаються за відповідною процедурою. Таким чином, працівники прокуратури мають право на справедливий, неупереджений дисциплінарний розгляд. У Рекомендації REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» містяться зобов'язання держав щодо дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури [56]. На основі встановлених міжнародних стандартів і сформульовано положення Закону України «Про прокуратуру».

Адміністративна відповідальність прокурорів регламентується Кодексом про адміністративні правопорушення, який передбачає відповідальність за ряд порушень, зокрема за адміністративні корупційні діяння (глава 13-А) та порушення, що стосуються встановленого порядку управління (глава 15) [57]. Кримінальний кодекс України передбачає кримінальну відповідальність за такі дії, як завідомо незаконні затримання, привід, арешт або тримання під вартою (стаття 371), притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинного (стаття 372), порушення права на захист (стаття 374), розголошення даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування (стаття 387) [58].

Останнім складовим компонентом адміністративно-правового статусу прокурора є визначення порядку та підстав його звільнення з посади. У Законі України «Про прокуратуру» передбачено три різні юридичні категорії щодо цього: 1) звільнення прокурора з посади; 2) припинення повноважень на посаді; 3) зупинення повноважень на посаді [12].

В межах нашого дослідження вважаємо за потрібне сформулювати на основі загальних елементів адміністративно-правового статусу прокурора, елементи адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та охарактеризувати їх.

Елементами адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є: 1. Нормативно закріплені мета, завдання, функції та принципи діяльності; 2. Організаційна структура; 3. Спеціальні повноваження та відповідальність; 4. Порядок та підстави звільнення.

1. Основною метою діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є забезпечення законності у військовій та оборонній сферах через реалізацію прокурорських функцій щодо специфічних суб'єктів сектору безпеки і оборони. Ключовими завданнями прокурора є здійснення нагляду за додержанням законів у військовій сфері та оборонному секторі, забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням військових злочинів, координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності в оборонному секторі, здійснення нагляду за додержанням прав і свобод військовослужбовців, а також представництво інтересів держави у справах Міністерства оборони України та оборонно-промислового комплексу.

Функції прокурора реалізуються через процесуальні форми, що включають процесуальне керівництво розслідуванням військових злочинів обмеженого кола суб'єктів (військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти), підтримання державного обвинувачення в суді, участь у судових процесах, подання апеляцій та касацій, ініціювання перегляду судових рішень;

наглядові форми, зокрема інспектування військових об'єктів, нагляд за негласними слідчими діями органів розвідки та безпеки, аналіз матеріалів кримінальних справ, контроль законності наказів військового керівництва; представницькі форми, такі як ініціювання судових позовів в інтересах держави, участь у розгляді адміністративних справ щодо військовослужбовців, захист інтересів військовослужбовців у цивільному судочинстві; а також аналітично-інформаційні форми, що передбачають складання аналітичних звітів про стан законності, створення методичних матеріалів та підготовку інформаційних матеріалів для військового командування.

Принципи діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є основоположними засадами, що визначають зміст, характер, напрямки та методи роботи при здійсненні нагляду за додержанням законів у військових формуваннях, і систематизовані за функціональним призначенням на чотири групи. Загальноправові принципи, до яких належать верховенство права та законності, рівність всіх перед законом, незалежність, є спільними для всієї системи прокуратури та забезпечують конституційні засади діяльності. Організаційні принципи, такі як єдність системи прокуратури, централізація, територіальність, єдиноначальність та колегіальність, визначають побудову та управління спеціалізованою прокуратурою з урахуванням специфіки військової організації. Функціональні принципи, що включають публічність, гласність з урахуванням режиму секретності, об'єктивність та неупередженість, процесуальну самостійність, регламентують безпосереднє виконання прокурорських функцій у військовій сфері. Спеціальні принципи діяльності у сфері оборони, зокрема захист інтересів держави та людини в межах наданих повноважень, деполітизація, недопустимість сумісництва в трудовій сфері, дотримання режиму державної таємниці, взаємодія з органами військового управління, відображають специфіку функціонування прокуратури в оборонному секторі та

забезпечують баланс між вимогами національної безпеки і захистом прав військовослужбовців.

Правові засади діяльності прокурора систематизовано за ієрархічним критерієм та включають загальні нормативні акти, які визначають основи правового статусу, принципи незалежності та функції прокуратури, зокрема Конституцію України та Закон України "Про прокуратуру"; спеціальні нормативні акти, що регламентують особливості діяльності у військовій сфері, такі як Закон України "Про оборону України", Закон України "Про Збройні Сили України", Кримінальний процесуальний кодекс України; а також відомчі нормативно-правові акти, які конкретизують організаційні та процедурні аспекти функціонування, зокрема Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2023 року № 144 та Наказ Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130.

2. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони створювалась кількома наказами Генерального прокурора України. Перший із них стосувався структури - Наказ ГПУ від 21.12.2019 № 99шц. Другий наказ № 100шц від 21.12.2019 стосувався штатного розпису Офісу Генерального прокурора. Третій та четвертий накази № 2ш та № 3ш від 17.02.2021 стосувались затвердження структури та штатної чисельності спеціалізованих прокуратур в оборонній сфері, на правах обласних прокуратур. Вони розпочали свою роботу 15 березня 2021 року.

Спочатку наказами ГПУ було створено Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу на правах Департаменту, а згодом -- Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері на правах Департаменту. Також затверджено Положення про Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері, в якому визначено завдання та повноваження цього підрозділу, у тому числі у кримінальному провадженні, наказом Генерального прокурора від 30.05.2023 № 144 «Про затвердження

Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора».

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони побудована за принципом інстанційності та територіальності. Принцип інстанційності передбачає підпорядкування нижчих ланок вищим, відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора України від 17.05.2023 року № 130. Принцип територіальності знайшов свій прояв в існуванні Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони в чотирьох регіонах, а саме: центральному, південному, західному та східному.

Структуру очолює Спеціалізована прокуратура в сфері оборони Офісу Генерального прокурора на правах Департаменту, яка є центральною ланкою. Ці ланки прокурорської системи створені з урахуванням предметної, а не територіальної специфіки. Вони прирівнюються до обласних прокуратур за своїм статусом.

Внутрішня структура кожної регіональної спеціалізованої прокуратури включає: Голову Спеціалізованої прокуратури, заступників керівника, керівників структурних підрозділів - управлінь та відділів, їхніх заступників, прокурорів відділів, головних фахівців, спеціалістів та старших інспекторів. Така структура забезпечує ієрархічну побудову з чітким розподілом функцій та повноважень на кожному рівні.

Відповідно до наказу «Про окремі питання забезпечення функціонування спеціалізованих прокуратур у сфері оборони (на правах окружних)» Офісу Генерального прокурора України від 17.03.2023 № 75, спеціалізовані прокуратури в сфері оборони реалізують функції прокуратури відповідно до компетенції в межах визначених наказом територій. Однією з особливостей є те, що вони можуть функціонувати за межами встановлених територій, що обумовлюється періодом воєнного стану в Україні.

Організація територіальної одиниці області, в якій створена така спеціалізована прокуратура, залежить від особливостей військового округу, кола поставлених завдань, кількості військових частин, розташування до

кордону, лінії зіткнення, а також від воєнних злочинів, які розслідуються на території України. Таким чином реалізується принцип інстанційності та територіальності, що передбачає не самостійну діяльність кожної із створених прокуратур, а підпорядкування нижчих ланок вищим.

На офіційних сайтах можна побачити регламент відповідного регіону та накази про розподіл обов'язків між керівництвом Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони та інші внутрішні нормативно-правові акти. Наприклад, Наказом від 30.06.2023 № 99 затверджено Регламент Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону, який визначає внутрішню структуру, порядок взаємодії підрозділів та особливості організації роботи цього органу. Наказ від 01.04.2024 № 16 встановлює розмежування повноважень між органами Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону. Наказ від 11.03.2024 № 9 регламентує розподіл обов'язків між керівництвом цієї прокуратури.

3. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони виконує специфічні завдання у військовій сфері, які існують постійно, однак в умовах воєнного стану їх значущість та обсяг суттєво зростають. Оскільки спеціалізовані прокуратури в сфері оборони прирівнюються до обласних прокуратур, їх керівники користуються всіма повноваженнями керівників обласних прокуратур згідно зі статтею 11 Закону України «Про прокуратуру».

До організаційних повноважень керівника належить: представлення прокуратури у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями; організація діяльності прокуратури; призначення на посади та звільнення з посад прокурорів у встановленому законодавством порядку; затвердження актів з питань організації діяльності; повідомлення у десятиденний строк відповідного органу про вакантні посади; забезпечення виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів.

На спеціалізовану прокуратуру в сфері оборони покладаються як процесуальні, так і непроцесуальні функції. Серед процесуальних функцій:

організація та керівництво процесом розслідування військових злочинів, забезпечення дотримання вимог законодавства, вжиття заходів щодо відшкодування шкоди, здійснення нагляду за виконанням судових рішень, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку.

Серед непроцесуальних функцій фігурують: дотримання режиму секретності, участь у плануванні роботи Офісу Генерального прокурора, аналітична робота, міжнародне співробітництво. Особливе місце займає функція нагляду за додержанням законів такими структурами, як Національна гвардія України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Головне управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України.

Прокурор спеціалізованої прокуратури в сфері оборони здійснює нагляд за діяльністю таких спеціальних суб'єктів в сфері оборони, як ДБР, ДПСУ, спеціальна поліція НПУ, ГУР МОУ, УДО України, СЗР. Тобто однією з особливостей спеціалізованої прокуратури є те, що вона забезпечує такий вид контролю та правоохоронної діяльності, який запобігає порушенням у діяльності правоохоронних органів та в діяльності військовослужбовців, а також контролює органи державної влади у воєнний період.

У сфері кримінального провадження діяльність прокурора спеціалізованої прокуратури пов'язана з реалізацією функцій військового права. Суб'єктами військових злочинів є обмежене коло суб'єктів: військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти, інші особи, діяльність яких пов'язана з реалізацією оборонної здатності держави.

Важливою функцією є організація та здійснення представництва інтересів в суді від імені таких суб'єктів, як Міноборони, ЗСУ, Державної прикордонної служби України, СЗР України, Департаменту поліції особливого призначення, а також державних замовників у сфері оборони та виконавців, співвиконавців державного контракту з оборонних закупівель; інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого

самоврядування, підприємств, установ й організацій, що здійснюють накопичення та зберігання матеріальних цінностей державного мобілізаційного резерву.

Це не лише кримінальні провадження за фактами кримінальних правопорушень, вчинених підконтрольними суб'єктами, але й адміністративні, господарські і цивільно-правові спори.

Особлива увага приділяється земельним спорам. Основними питаннями є: визнання права постійного землекористування за МОУ; звільнення та приведення в попередній стан самовільно зайнятої земельної ділянки; знесення самочинно збудованого об'єкта за рахунок відповідача; заборона ведення лісового господарства і використання лісового фонду на землях МОУ; зобов'язання повернути належному землекористувачу земельну ділянку; зобов'язання усунути перешкоди користування земельною ділянкою. Це свідчить про значну кількість проваджень, що стосуються земель оборони, і про численні порушення у користуванні землями оборони з боку неналежних суб'єктів.

Особливістю діяльності прокурорів спеціалізованих прокуратур в сфері оборони, у зв'язку з контролем господарської діяльності підконтрольних суб'єктів, є контроль за здійсненням та організацією досудового розслідування щодо злочинів, вчинених під час виконання своїх службових обов'язків працівниками військових частин, підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління МОУ, ЗСУ, оборонно-промислового комплексу та органів державної влади, що комплектуються військовослужбовцями; у сфері службової діяльності та проти власності, об'єктом посягання яких є військове майно та (або) кошти для потреб оборони, у тому числі для військових адміністрацій з питань здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

В умовах воєнного стану прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони має право діяти на захист та від імені держави, в якості спеціально створеного для цього органу в системі органів прокуратури та охорони

правопорядку. Зростає роль у документуванні військових злочинів та співпраці з міжнародними організаціями. Посилюється роль прокурора у запобіганні правопорушенням у військовій сфері та зростає відповідальність за збереження державної таємниці і захист чутливої інформації.

Прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони несуть таку саму юридичну відповідальність, що і прокурори цивільної прокуратури. Якщо в діях прокурора вбачаються ознаки протиправної поведінки, до нього можуть застосовуватися різні форми юридичної відповідальності залежно від характеру та тяжкості вчиненого правопорушення: цивільно-правову відповідальність за завдану майнову шкоду, дисциплінарну - за порушення службової дисципліни та норм професійної етики, адміністративну - за проступки, передбачені Кодексом про адміністративні правопорушення, а також кримінальну відповідальність у випадках вчинення кримінальних злочинів.

Відповідно до пункту 6 Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора, встановлено наступний розподіл відповідальності. Голова Спеціалізованої прокуратури несе відповідальність за належне організаційне забезпечення виконання функцій та завдань, покладених на цей спеціалізований орган прокуратури, а також за виконання наказів і службових вказівок керівництва Офісу Генерального прокурора відповідно до розподілу повноважень та обов'язків.

Заступник керівника Спеціалізованої прокуратури, керівники структурних підрозділів - управлінь, відділів та їхні заступники несуть відповідальність за належне виконання службових обов'язків підлеглими працівниками. Вони також відповідають за своєчасне та якісне виконання завдань і службових доручень, які надходять від керівництва Офісу Генерального прокурора відповідно до розподілу повноважень, а також від керівника Спеціалізованої прокуратури.

Прокурори відділів, головні фахівці, спеціалісти та старші інспектори Спеціалізованої прокуратури несуть персональну відповідальність за належне виконання покладених на них службових обов'язків. Вони також зобов'язані своєчасно та якісно виконувати завдання й службові доручення, що надходять від керівництва Офісу Генерального прокурора, керівництва Спеціалізованої прокуратури, а також від керівників відповідних структурних підрозділів (управлінь та відділів), в яких вони працюють.

Працівники Спеціалізованої прокуратури несуть юридичну відповідальність у випадках порушення ними присяги прокурора чи присяги державного службовця, недотримання норм Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, порушення Загальних правил етичної поведінки для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, а також у разі неналежного виконання своїх службових обов'язків, порушення службової (трудової) дисципліни та вимог виконавської дисципліни.

Підстави для притягнення до відповідальності визначаються Законами України "Про прокуратуру", "Про державну службу", "Про запобігання корупції", а також нормами трудового законодавства. При розгляді питання про притягнення прокурорів до юридичної відповідальності необхідно керуватися принципом верховенства права. Цей загальновизнаний міжнародний стандарт вимагає, щоб склад проступку був чітко визначений у законодавчих актах.

Частина 1 статті 43 Закону України "Про прокуратуру" визначає підстави для притягнення працівників прокуратури до дисциплінарної відповідальності. Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс України прямо закріплює низку обов'язків прокурорів, порушення яких може призвести до притягнення їх до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків відповідно до статті 130 КПК.

Стаття 20 Закону України «Про прокуратуру» "Відповідальність прокурора" встановлює, що держава відшкодовує шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора, незалежно від наявності його

вини, у порядку, визначеному законодавством. Таким чином, зазначена норма передбачає механізм компенсації збитків, спричинених протиправними діями або бездіяльністю прокурора під час виконання ним службових обов'язків, за рахунок державних коштів, причому відповідальність настає незалежно від форми вини посадової особи прокуратури.

Чинне законодавство приділяє значну увагу адміністративній відповідальності прокурорів за вчинення корупційних правопорушень, що свідчить про імплементацію європейських стандартів у сфері правового регулювання та сприяє підвищенню довіри громадян до органів прокуратури. Юридична відповідальність прокурорів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є невід'ємною складовою забезпечення режиму законності в їхній діяльності, гарантією захисту прав і свобод учасників кримінального провадження, інших осіб, чиї інтереси можуть бути порушені незаконними діями прокурора.

Звільнення прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони регулюється Законом України "Про прокуратуру" від 14.10.2014 № 1697-VII. Відповідно до статті 51 цього Закону, прокурор звільняється з посади у разі: неможливості виконувати повноваження за станом здоров'я; порушення вимог щодо несумісності; вчинення корупційного правопорушення, підтвердженого судовим рішенням; визнання активів необґрунтованими; безпосереднього підпорядкування близькій особі за відсутності можливості переведення; набрання законної сили обвинувальним вироком суду; припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави; за власним бажанням; неможливості подальшого перебування на тимчасово вакантній посаді; ліквідації, реорганізації органу прокуратури або скорочення кількості прокурорів. Генеральний прокурор звільняє керівників регіональних прокуратур, включаючи Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони, а керівник регіональної прокуратури — прокурорів окружних прокуратур у межах своєї юрисдикції. У випадках ліквідації, реорганізації або скорочення звільнення здійснюється за поданням Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії

прокурорів (стаття 60 Закону). Незалежність прокурора при звільненні забезпечується особливим порядком призначення на безстрокову службу, вичерпним переліком підстав для звільнення та правом на судове оскарження незаконного звільнення

Узагальнюючи І.Г. Орловська визначила основні характеристики адміністративно-правового статусу прокурорів наступним чином: 1. Цей статус є складовою частиною загального юридичного статусу. 2. Він відображає публічне становище прокурорів у суспільстві. 3 Адміністративно-правовий статус визначається у межах правосуб'єктності, прав, свобод, обов'язків та відповідальності. 4 Правовий статус прокурорів регулюється спеціальними законами. 5 Він передбачає наявність спеціальних завдань та повноважень, закріплених за прокурорами. 6. Особливий порядок надання адміністративно-правового статусу закріплений у базовому і спеціальному законодавстві [59, с. 206].

На основі проведеного дослідження прийшли до висновку, що адміністративно-правовий статус Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони - це комплексна категорія, яка охоплює не лише спеціальні повноваження, а й права, обов'язки, відповідальність та місце цього органу в системі органів державної влади. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони наділена особливими повноваженнями та функціональними завданнями, спрямованими на протидію військовим кримінальним правопорушенням, а також здійснення контролю за дотриманням законодавства іншими правоохоронними органами під час досудового розслідування військових кримінальних правопорушень. Організаційно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони складається з чотирьох взаємопов'язаних елементів, які в сукупності визначають його місце та роль у системі прокуратури України.

Нормативно закріплені мета, завдання, функції та принципи діяльності визначають забезпечення законності у військовій та оборонній сферах як основну мету, ключові завдання щодо нагляду за додержанням законів,

процесуального керівництва розслідуванням та представництва інтересів держави, реалізацію функцій через процесуальні, наглядові, представницькі та аналітично-інформаційні форми, а також чотири групи принципів: загальноправові, організаційні, функціональні та спеціальні принципи діяльності у сфері оборони.

Організаційна структура побудована за принципами інстанційності та територіальності, включає центральну ланку на рівні Департаменту Офісу Генерального прокурора та чотири регіональні прокуратури (центральну, південну, західну та східну), прирівняні за статусом до обласних прокуратур, з ієрархічною внутрішньою побудовою від Голови до рядових прокурорів та спеціалістів.

Спеціальні повноваження охоплюють процесуальні функції (організація та керівництво розслідуванням військових злочинів, підтримання державного обвинувачення), непроцесуальні функції (дотримання режиму секретності, аналітична робота, міжнародне співробітництво), нагляд за додержанням законів військовими формуваннями та органами сектору безпеки, а також представництво інтересів держави у кримінальних, адміністративних, господарських, цивільно-правових та земельних спорах.

Юридична відповідальність є ідентичною до відповідальності прокурорів цивільної прокуратури та включає чотири види: дисциплінарну (за порушення присяги, норм етики, неналежне виконання обов'язків), адміністративну (за проступки за КУпАП, корупційні правопорушення), цивільно-правову (за завдану майнову шкоду) та кримінальну (за вчинення злочинів), з чітким розподілом відповідальності залежно від посади.

Звільнення прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони регулюється статтею 51 Закону України "Про прокуратуру", яка встановлює вичерпний перелік підстав для звільнення, включаючи неможливість виконувати повноваження за станом здоров'я, порушення вимог щодо несумісності, вчинення корупційного правопорушення, набрання законної сили обвинувальним вироком суду, припинення громадянства України,

звільнення за власним бажанням, а також ліквідацію, реорганізацію або скорочення органу прокуратури.

В умовах воєнного стану значущість та обсяг повноважень прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони суттєво зростають, що робить цю структуру критично важливою для забезпечення законності та правопорядку в екстремальних умовах.

1.3 Місце та особливості діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у системі органів прокуратури України в умовах воєнного стану

Перед Україною в останні роки постають все нові і нові виклики. Це пов'язано як з реформою правової системи, що має відношення до євроінтеграційних процесів, так і з внутрішніми та зовнішніми відносинами, на які впливають фактори нестабільності економіки, політичних процесів. Але найсерйознішою проблемою тепер є перебування країни в надзвичайних умовах – умовах воєнного стану, який вносить зміни у всі процеси, пов'язані із людським буттям, серед яких найважливішими є невід'ємні права кожного громадянина України, що прямо пов'язуються зі сферою оборони.

Реформа правоохоронних органів, зокрема прокуратури, що триває певний період, має значення для реалізації конституційних та інших правоохоронних функцій, які пов'язані із діяльністю прокурорських структур. Здійснення функцій підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів в суді, наглядових функцій, а також міжнародного співробітництва, передбачених ст. 2 Закону України «Про прокуратуру» передбачають особливий вид діяльності, що потребує якісної підготовки, а також в період воєнного стану є особливо витребуваним та актуальним [12].

Період воєнного стану характеризується в якості особливого правового режиму, ознаками якого є чітка регламентованість, розподіл функцій уповноважених суб'єктів і здійснення контролю з боку держави [60].

Об'єктами уваги під час воєнного стану є воєнні злочини, які вчиняються на території України. Ці злочини потребують належної кваліфікації, суб'єкти, що їх вчинили – відповідного покарання, що можливе лише на підставі повноцінного процесу доказування, який контролюється.

Але на спеціалізовану прокуратуру в сфері оборони покладаються і інші функції. Серед них не тільки суто процесуальні функції, які пов'язані з організацією та керівництвом процесом розслідування, забезпечення дотримання вимог законодавства, вжиття заходів щодо відшкодування шкоди, здійснення нагляду за виконанням судових рішень та ін. Серед основних функцій фігурують також дотримання режиму секретності, участь у плануванні роботи Офісу Генерального прокурора, аналітична робота, нагляд за додержанням законів такими структурами, як Національна гвардія України, Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України, Головне управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України та ін. [21].

Отже, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони виконує специфічні завдання у військовій сфері, які існують постійно, однак в умовах воєнного стану їх значущість та обсяг суттєво зростають. На нашу думку, насамперед потрібно проаналізувати і дослідити поняття «спеціалізована прокуратура в сфері оборони» для того, щоб глибше зрозуміти сам його зміст.

Термін «спеціалізована» походить від спеціалізація – конкретизація, деталізація фаху (від лат. – specialis – особливий), в межах фаху, спеціальності [61]. Словник іншомовних слів визначає термін «спеціалізація» як оволодіння спеціальними знаннями в певній галузі; зосередження діяльності на певному занятті, спеціальності [31, с. 235].

Виходячи із етимології, спеціалізована прокуратура займається лише виконанням конкретно поставлених завдань у сфері оборони. При відсутності

загрози цілісності та суверенітету країни, не проявленості воєнних злочинів виникає питання доцільності такого утворення, яке повністю дублює функції прокуратури, але концентрує свою діяльність у конкретних межах своїх спеціалізації – оборонній сфері.

У своїх працях М.В. Руденко звертав увагу на те, що на законодавчому рівні з'явилося нове поняття "спеціалізовані прокуратури", яке замінило раніше вживаний термін "інші прирівняні до них прокуратури", а також поняття "військові прокуратури". Крім того, відповідно до законодавчих змін, Генеральний прокурор України отримав повноваження створювати спеціалізовані прокуратури на рівні обласних [62, с. 134].

Оборонна сфера ж пов’язується із реалізацією функцій захисту країни від зовнішнього впливу. Відповідно до Закону України «Про оборону», обороною є комплекс політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних та інших заходів щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту [63].

Якщо співвідносити діяльність спеціалізованої прокуратури в сфері оборони із здійсненням оборони як функції захисту, то її особливістю охоплюється лише комплекс правових заходів, залишаючи без уваги всі інші. Самі ж правові заходи пов’язуються лише з реалізацією, як вже було зазначено, процесуальних функцій, через безпосередню діяльність та через сплив на суб’єктів цієї процесуальної діяльності.

Якщо ж розглядати вплив на непроцесуальних суб’єктів, тобто таких, які не пов’язані із процесом розслідування і доказовою діяльністю, але пов’язані із реалізацією оборонних функцій, таких як воєнна, політична, інформаційна, організаційна та ін. Саме їх виконують Національна гвардія України, Міністерство оборони України, Збройні Сили України. Політичні функції виконують представники держави і політичні партії, але вони не підвладні впливам спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Те саме можна сказати про науку, економіку, організацію.

Якщо розглядати місце спеціалізованої прокуратури в сфері оборони у системі органів прокуратури, слід детально зупинитися на самій системі прокуратури в Україні. Уявлення про неї формується не тільки під час розгляду основних конституційних засад, але й нормативних актів, що регулюють прокурорську діяльність. Також серед таких джерел можна назвати діючі міжнародні договори, дії за принципами взаємності, які передбачаються міжнародними відносинами між країнами у випадку відсутності самих договорів.

Серед основних законодавчих актів є Закон України «Про прокуратуру», який характеризує структуру прокурорської системи в Україні. Так, ст.7 вказаного закону визначає наступні складові системи прокуратури: Офіс Генерального прокурора, обласні та окружні прокуратури, а також називає Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру в якості одного з різновидів спеціалізованих прокуратур.

Про спеціалізовану прокуратуру в сфері оборони в даному законі прямо не сказано, але ч.2 ст.7 вказує на можливість утворення у разі необхідності спеціалізованих прокуратур рішенням Генерального прокурора на правах як обласних прокуратур, так і окружних, або на правах їх підрозділів [12]. Тобто ініціювати таке рішення може лише Генеральний прокурор, а підставою для цього може бути звернення державних органів, якщо розглядати сферу оборони, то керівництва оборонною сферою країни.

Якщо розглядати хронологію виникнення спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, їй передувала військова прокуратура Україна, яка мала статус військово-юридичної служби. В її функціях було здійснення нагляду за виконанням законів у ЗСУ, Державній прикордонній службі, Національній гвардії України, Військовій службі правопорядку ЗСУ, СБУ та інших військових формувань у період з 1991 по момент її ліквідації у 2020-2021 році, з діяльністю спеціалізованих прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері з 2012 до 2014 років. До військових прокуратур належали

Головна військова прокуратура, військові прокуратури регіонів, військові прокуратури гарнізонів, та інші, що прирівняні до прокуратур міст і районів.

Одним із основних документів, які вплинув на переформатування військової прокуратури в спеціалізовану, стала Стратегія воєнної безпеки, прийнята 25 березня 2021 року. Цей документ мав завдання підвищення рівня доброчесності в сфері оборони, а також виявлення та припинення правопорушень [18].

На думку М.В. Беланюка, в Україні залишаються незавершеними реформи у галузі військової юстиції, вона є розбалансованою і не здатною виконувати свої завдання навіть у мирний час [64, с. 144]. Це обумовлено недостатньою державною політикою в сфері оборони, а сама ліквідація військових прокуратур є помилкою, яка відкинула оборонну сферу далеко назад і знизила її ефективність.

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони створювалась кількома наказами Генерального прокурора України. Перший із них стосувався структури (Наказ ГПУ від 21.12.2019 № 99шц). Другий (№100шц від 21.12.2019) стосувався штатного розпису Офісу Генерального прокурора. Третій та четвертий накази № 2ш та № 3ш від 17.02.2021 стосувались затвердження структури та штатної чисельності спеціалізованих прокуратур в оборонній сфері, на правах обласних прокуратур. Вони розпочали свою роботу 15.03.2021 року.

Спочатку наказами ГПУ було створено Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту), а згодом – Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері (на правах Департаменту). Також затверджено Положення про Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері, в якому визначено завдання та повноваження цього підрозділу, у т.ч. у кримінальному провадженні (наказ Генерального прокурора від 30.05.2023 № 144 «Про затвердження Положення

про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора») [64, с. 145].

Якщо ж розглядати місце прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, слід виходити як із положень Закону України «Про прокуратуру», тому що він діє в межах прокурорської системи і є його частиною, так і виходячи з його функціональних обов’язків та повноважень, визначених Положенням про Спеціалізовану прокуратуру сфері оборони.

Військові прокуратури відіграють важливу роль у специфічній сфері воєнних правовідносин, пов'язаних із функціонуванням держави та забезпеченням її динамічного, стійкого та безпечного розвитку. На відміну від загальних прокуратур, військові прокуратури здійснюють свої функції у цій особливій сфері, яка характеризується такими ознаками:

1. Вона пов'язана із значною кількістю спеціально підготовлених людей, які мають відношення до військової сфери.

2. Її функціонування передбачає використання державою воєнної міцності, як у потенційній, так і в реалізованій формі.

3. Вона регулюється засобами воєнної політики на основі воєнно-доктринальних установок та визначеної нормативно-правової бази.

4. Вона набуває особливого значення в умовах окупації частини території України та проведення операції об'єднаних сил на сході країни.

Таким чином, військові прокуратури здійснюють свої загальні функції у специфічному воєнному середовищі, що вимагає від них особливих повноважень, підходів та методів роботи для ефективного забезпечення законності та правопорядку [65].

Якщо спеціалізовані прокуратури в сфері оборони прирівнюються до обласних, то прокурор користується всіма повноваженнями обласного прокурора.

Керівник обласної прокуратури, у відповідності до ст. 11 Закону України «Про прокуратуру»:

1) представляє обласну прокуратуру у зносинах з органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, особами, підприємствами, установами та організаціями;

2) організовує її діяльність;

3) призначає на посади та звільняє з посад прокурорів обласних та окружних прокуратур, прокурорів - стажистів окружних прокуратур у встановленому законодавством порядку;

4) затверджує акти з питань, що стосуються організації діяльності обласної прокуратури;

5) у десятиденний строк з моменту вивільнення посади повідомляє відповідний орган, що здійснює дисциплінарне провадження, про наявність вакантної або тимчасово вакантної посади у обласній прокуратурі;

6) забезпечує виконання вимог щодо підвищення кваліфікації прокурорів обласної прокуратури та виконує інші передбачені законом обов'язки і користується відповідними повноваженнями [12].

Тобто особливістю діяльності обласного прокурора є незалежна діяльність у площині горизонталі займаної посади, підпорядкованість вищій ланці та іншим контролюючим державним органам та громадськості, а також співпраця з судом, іншими правоохоронними та державними органами, а також участь у міжнародній договірній діяльності.

Якщо розглядати особливості діяльності та місця прокурора будь-якого напряму спеціалізованої прокуратури, слід виходити із специфіки повноважень, взаємодії, прав та обов'язків прокурора, сфери його впливу. Для дослідження особливості діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони потрібно, на нашу думку, проаналізувати особливості діяльності прокурора обласної прокуратури, за статусом якого прирівнюється прокурор спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Після цього необхідно спів віднести отриману інформацію щодо діяльності прокурора в сфері оборони [66].

Проблематикою дослідження місця прокурора в системі прокуратури, як поняття, що є ключовим до визначення місця прокурора спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, займався А.О. Васильєв. На його думку, поняття місця прокурора тотожне поняттю місця прокуратури. При цьому визначення цього самого місця співвідноситься з двома аспектами: за функціональним призначенням органів і ступенем організаційної відокремленості; залежно від її цілей і завдань [67, с. 66].

Таку ж думку висловлював у свій час і М.В. Косюта [68, с. 31]. На його думку, статус прокурора повністю збігається з цілями і завданнями інших державних органів і цій сфері. Це свідчить про те, що прокурор діє не ізольовано, а спільно з іншими державними органами і полягає у вчиненні схожих процесуальних дій, якими є, зокрема, розслідування, контроль за його здійсненням, формулювання обвинувачення, участь у доказовій діяльності. Тобто прокуратурою (прокурором) реалізується спільно з іншими державними суб'єктами правоохоронна функція, і паралельно з цим, провадиться спеціальна діяльність прокуратури.

Визначаючи місце прокуратури в системі інших державних органів, існує думка про те, що прокуратура найближче знаходиться до судової гілки влади, тому що на відміну від інших правоохоронних органів, має найтісніший зв'язок із судом. Але з іншого боку, що суд, що прокуратура повинні залишатися незалежними у своїй діяльності одне від одного [69, с. 80].

Прокуратура (разом з прокурором) залишається самостійним і незалежним органом влади, але це не свідчить про її належність до окремої гілки влади: її діяльність пов'язана з реалізацією інтересів всіх органів, наділених владними повноваженнями. Одночасно з цим, прокуратура (прокурор) є механізмом контролю за виконанням рішень державної влади, що сприяє дотриманню законності на всіх рівнях [70, с. 478].

Якщо ж розглядати місце прокуратури в системі кримінальної юстиції, то вона забезпечує взаємозв'язок у ній різних елементів. Місце ж прокурора у цій системі полягає, на думку А.В. Лапкіна, у тому, що він виступає єдиним

суб'єктом, який забезпечує єдність і взаємозв'язок всіх елементів кримінальної юстиції на кожному її етапі [71, с. 319], з чим неможливо не погодитись.

Особливості діяльності прокурорів спеціалізованої військової прокуратури залишаються недостатньо дослідженими. Причиною цього є невеликий строк функціонування, нові практичні виклики, період воєнного стану та триваюча агресія з боку сусідньої країни. З одного боку, це ускладнює сам процес дослідження, а з іншого, отриманий новий практичний досвід дозволяє робити нові відкриття в даній галузі, здійснювати аналіз і вдосконалювати процеси, які пов'язані з виконанням основних функцій такої прокуратури.

На нашу думку, таке дослідження провинно гуртуватися на аналізі нормативно-правової бази, що регламентує діяльність прокурорів спеціальних прокуратур в сфері оборони, на аналізі судової практики, а також вивченні взаємодії прокурорів з іншими державними суб'єктами, які виконують функції підтримання законності і безпеки держави.

Відповідно до наказу «Про окремі питання забезпечення функціонування спеціалізованих прокуратур у сфері оборони (на правах окружних)» Офісу Генерального прокурора України від 17.03.2023 № 75 [72], спеціалізовані прокуратури в сфері оборони реалізують функції прокуратури відповідно до компетенції в межах визначених наказом територій, а однією з особливостей є те, що вони можуть функціонувати за межами встановлених територій, що обумовлюється періодом воєнного стану в Україні. При цьому має значення організація територіальної одиниці області, в який створена така спеціалізована прокуратура, особливості військового округу, коло поставлених завдань, кількість військових частин, розташування до кордону, лінії зіткнення. Також така кількість залежить від воєнних злочинів, які розслідуються на території України. Таким чином, реалізується принцип інстанційності та територіальності, що передбачає не самостійну діяльністю кожної із створених прокуратур, а підпорядкування нижчих ланок вищим,

відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора України від 17.05.2023 року № 130 [73]. Територіальний принцип створює можливість вирішення питань за місцем їх виникнення і є аналогічним, на нашу думку, з процесуальними принципами підслідності та підсудності. Це також дозволяє реагувати на порушення закону не тільки в зоні зіткнення, а й на місцях безпосередньо.

На думку Є.О. Завгороднього, діяльність військової прокуратури пов'язана з реалізацією функцій військового права, що залежить лише від фаху спеціалізованої військової прокуратури. Також іще однією особливістю є процесуальне керівництво за розслідуванням військових злочинів. Суб'єктами таких злочинів є обмежене колос суб'єктів: військовослужбовці; військовозобов'язані; резервісти; інші особи, діяльність яких пов'язана з реалізацією оборонної здатності держави [17, с. 138].

Крім того, прокурор спеціалізованої воєнної прокуратури в сфері оборони здійснює нагляд за діяльністю таких спеціальних суб'єктів в сфері оборони, як ДБР, ДПСУ, спеціальною поліцією НПУ, ГУР МОУ, УДО України, СЗР та ін. [22]. Тобто однією з особливостей спеціалізованої прокуратури є те, що вона забезпечує такий вид контролю та правоохоронної діяльності, який запобігає порушенням у діяльності правоохоронних органів та в діяльності військовослужбовців, а також контролює органи державної влади у воєнний період. Крім того, виконуючи функцію здійснення розслідування, сприяє дотриманню прав та свобод громадян України та іноземних громадян.

Якщо досліджувати, з яких галузей права повинен бути обізнаний прокурор спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, варто назвати такі галузі, як конституційне, кримінальне-процесуальне, цивільно-процесуальне, земельне, господарське, кримінальне, військове та міжнародне.

Конституційне право в діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони відіграє найважливішу роль, тому що дотримання основних конституційних засад у правоохоронній діяльності свідчить про ознаки справедливої гуманної демократичної європейської

держави. По-перше, саме Конституція регламентує охорону суверенітету, незалежність, територіальну цілісність, а також безпеку своїх громадян, задля чого і функціонують спеціалізовані прокуратури в сфері оборони. По-друге, ст.17 Конституції України говорить про оборону України, захист суверенітету, цілісності, що покладається на ЗСУ. Забезпечення ж державної безпеки покладається на військові формування та інші державні правоохоронні органи, серед яких є і органи прокуратури.

В ст. 131-1 Конституції України перераховано основні прокурорські повноваження, серед яких: підтримання державного обвинувачення в суді; організація і процесуальне керівництво досудовий розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження; нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, передбачених законом [74].

Постановою колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 07.12.2018 року по справі №924/1256/17 сформульовано правові висновки, що стосуються виключних випадків і порядку, передбачених законом: прокурор може представляти інтереси держави в суді у виключних випадках, які прямо передбачені законом. Розширене тлумачення випадків для представництва прокурором інтересів держави в суді не відповідає принципам змагальності, який є однією із засад правосуддя [75].

У постанові Великої Палати Верховного суду від 26.06.2019 року (справа № 587/430/16-ц, провадження № 14-104цс19) сформульовано наступний висновок: «Прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, в позовній заяві самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність її захисту, а також зазначає компетентний орган. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі набуває статус позивача» [76]. Дана теза якнайповніше ілюструє

конституційне положення - повноваження прокурора спеціалізованої прокуратури під час воєнного стану діяти на захист та від імені держави, в якості спеціально створеного для цього органу в системі органів прокуратури та охорони правопорядку.

В доповнення слід зазначити, що система правосуддя не містить військових судів, що робить суд загальної юрисдикції універсальним, але відсутність спеціалізації в судах впливає на розгляд справ, на нашу думку, негативно: прокурори спеціалізованої прокуратури проходять відповідне навчання, підготовку та набувають відповідний досвід у кваліфікації військових злочинів. Фактично, сторона обвинувачення має кращу за суддів підготовку в цій частині – судді не мають вузької спеціалізації, мають місце загальні провадження.

На думку В.В. Берч, конституційні засади діяльності прокурора, в тому числі і прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, тісно пов'язані між собою і становлять єдину систему, та мають багаторівневий характер, де фундаментом є загальні принципи права [77, с. 183], з чим ми беззаперечно погоджуємося.

Досліджуючи питання про місце прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони в системі державної влади, слід вважати на наукові розробки з цієї тематики. Так, А.В. Лапкін висловив думку про обмеженість і неповноту конституційного регулювання прокуратури в цілому, не говорячи про спеціалізовані прокуратури в Україні та їх діяльність. З цієї причини чітко не визначено місце прокуратури в системі державної влади взагалі, а також відсутня концептуальна єдність на конституційному рівні [78, с. 50]. На нашу думку, цю тезу можна застосувати і до місця спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Не зважаючи на те, що назва спеціалізації вказує на оборонну сферу, жодний нормативний акт не узагальнює ні особливостей діяльності прокурора даного напряму, ні розписує як окремий елемент системи з конкретизацією його завдань і кола поставлених перед ними питань: ми маємо

лише законодавчу схематичність, яка потребує розшифрування, коментарів і роз'яснення, на підставі прокурорської практики.

Виходячи з наведених конституційних положень, особливостями діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони пов'язана із забезпечення функцій захисту (як видів такої діяльності, як контроль, організація, процесуальна і непроцесуальна діяльність), взаємозв'язку з іншими елементами державної та правоохоронної систем (тому що спеціалізована прокуратура є частиною прокурорської системи, вона взаємодіє з її іншими елементами, якими є органи державної влади, міністерства та відомства, інші спеціалізовані прокуратури). Також слід зазначити, що прокурор вищезазначеної прокуратури максимально реалізується в особливий період часу – період воєнного стану, що обумовлює зміст його діяльності в цілому [79].

Слід згадати про діяльність спеціалізованої прокуратури у господарській сфері. Взаємодія з іншими суб'єктами в галузі господарського законодавства має багаторівневу природу. По-перше, спеціалізована прокуратура є юридичною особою і приймає участь у господарський відносинах; по-друге, вона їх контролює, а по-третє – суб'єкти господарювання часто виступають в якості суб'єктів кримінальних правопорушень, які розслідуються спеціальною прокуратурою в сфері оборони.

Так, наприклад, це стосується виконання службових обов'язків працівниками військових частин, підприємств, установ, організацій, що належать до сфери управління МОУ, ЗСУ, оборонно-промислового комплексу та органів державної влади, що комплектуються військовослужбовцями; у сфері службової діяльності та проти власності, об'єктом посягання яких є військове майно та (або) кошти для потреб оборони, у тому числі для військових адміністрацій з питань здійснення заходів правового режиму воєнного стану; надавати оцінку діям чи бездіяльності відповідних службових осіб щодо наявності ознак адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП [73].

Єдиним питанням при цьому постає компетенція розслідування кримінальних правопорушень за фактами розкрадання військової допомоги, переданої Україні з дружніх країн, а також корупційних злочинів, пов'язаних з посяганням на державне – військове майно, розкрадання армійської гуманітарної допомоги, нецільове її використання. Дані питання, при широкому колі контролюючих і уповноважених суб'єктів, залишаються у період воєнного стану не розв'язаними і впливають не тільки на обороноздатність держави, а й підривають стабільність політичної ситуації в особливо важкий для країни період.

Одним із найгучніших випадків, пов'язаних з розкраданням в Міноборони стала справа про яйця по 17 грн. [80]. Це було пов'язано з порушеннями в здійсненні господарської діяльності: порушеннями у сфері закупівель. Аналогічні факти свідчать не тільки про самі порушення, а й про відсутність дієвого механізму контролю з боку спеціалізованих прокуратур щодо недопущення розкрадання майна Міноборони та держави.

В Україні, за наявності індивідуальної, дисциплінарної, адміністративної видів відповідальності, кримінальна відповідальність буває не реалізованою взагалі, хоча кримінально-процесуальна діяльність прокурорів згадується у всіх нормативних актах, які регулюють прокурорську діяльність. На прикладі справи з закупівлею продуктів для Міноборони, завищення оптових цін деяких категорій товарів, що закуповувалися Міноборони, спричинив державі збитки на мільйони грн. Але нічого після розголосу не змінилося: внаслідок переукладання додатків до договорів з тими самими вісьмома приватними підрядниками свідчило про бездіяльність контролюючих закупівлі органів, а так же і про бездіяльність прокурорської системи як такої. При зміні цін контракт з постачальниками пролонговано ще на три місяці. Ціни в контрактах залишились завищеними, а контракти укладено на 29 млрд грн, що можна характеризувати в якості значних збитків для держави і її структур. Інформація про подібні випадки надходить не від

спеціалізованих прокуратур, не від не правоохоронних органів, а через канали журналістських розслідувань [81].

Дані факти під час господарської діяльності ілюструють бездіяльність спеціалізованих прокуратур, недосконаліть кримінальної відповідальності, відсутність санкцій для кожного з учасників господарської діяльності, для органів аудиту та інших контролюючих органів. При цьому порушення мають публічний характер, що відверто підриває авторитет влади у період воєнного стану. Відсутність покарання для винних осіб пов'язане не тільки з відсутністю самого контролю, а й відсутністю дієвого механізму відсторонення від посад, прописаної в законодавстві ролі прокурорів спеціалізованих прокуратур в господарській діяльності.

Особливістю діяльності прокурорів спеціалізованих прокуратур в сфері оборони, у зв'язку з контролем господарської діяльності підконтрольних суб'єктів, є, у відповідності до правових положень ч.4.1. Наказу Офісу Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130 «Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони», що передбачають контроль за здійсненням та організацією досудового розслідування щодо злочинів, вчинених під час виконання своїх службових обов'язків працівниками військових частин та ін., а також у сфері службової діяльності та проти власності, об'єктом посягання яких є військове майно та кошти для потреб оборони [73], що прямо стосується наведених вище випадків про розкрадання коштів Міноборони під час проведення закупівель. Для цього потрібно налагодження співробітництва зі спеціалізованими антикорупційними та обласними прокуратурами.

Ще однією особливістю діяльності прокурорів спеціалізованих прокуратур в сфері оборони є організація та здійснення представництва інтересів в суді від імені таких суб'єктів, як Міноборони, ЗСУ, Державної прикордонної служби України, СЗР України, Департаменту поліції особливого призначення, а також державних замовників у сфері оборони та виконавців, співвиконавців (субпідрядників) державного контракту (договору) з

оборонних закупівель; інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій, що здійснюють накопичення та зберігання матеріальних цінностей державного мобілізаційного резерву [73]. Слід зауважити, що це не тільки кримінальні провадження за фактами кримінальних правопорушень, вчинених підконтрольними суб'єктами, але й адміністративні, господарські і цивільно-правові спори. Зауважимо щодо господарських спорів, які стосуються укладання господарських договорів, а також земельних спорів з приводу знаходження на землях оборони об'єктів, які не належать до оборонної промисловості. Спеціалізованими прокуратурами постійно здійснюється в судах захист інтересів Міноборони від протиправних майнових посягань. Предметом спорів є господарські та цивільно-правові договори. Земельні спори стосуються вирішення таких питань, як повернення з незаконного користування земель оборони у відповідності до положень Закону України «Про використання земель оборони», а також щодо вирішення питань про використання земель оборони в господарських цілях.

Основними питаннями при вирішенні прокурорами спеціалізованих прокуратур у сфері оборони разом з КЕВ Міноборони України є: визнання права постійного землекористування за МОУ; звільнення та приведення в попередній стан самовільно зайнятої земельної ділянки; знесення самочинно збудованого об'єкта за рахунок відповідача; заборона ведення лісового господарства і використання лісового фонду на землях МОУ; зобов'язання повернути належному землекористувачу земельну ділянку; зобов'язання усунути перешкоди користування земельною ділянкою [82, с. 314-316], що свідчить про значну кількість проваджень, що стосуються земель оборони, і що, в свою чергу свідчить про численні порушення у користуванні землями оборони з боку неналежних суб'єктів.

У зв'язку з цим слід зазначити, що в спеціалізованій прокуратурі в сфері оборони відсутня спеціалізація прокурорів: тобто немає тих, хто б окремо займався земельними спорами, окремо - кримінальними провадженнями,

окремо – цивільно-правовими або адміністративними питаннями. Це значно ускладнює навантаження на прокурорів у воєнний період, ускладнює їх оптимальну реалізації у кожному із зазначених напрямків.

Серед науковців тривають дискусії щодо доцільності та перспектив функціонування прокуратури в сфері оборони в Україні. Фахівці наводять такі чинники, що раніше обумовлювали існування прокуратур в сфері оборони: 1) необхідність спеціалізації прокурорського нагляду; 2) потреба належного нагляду за дотриманням військовими формуваннями принципу верховенства права, зважаючи на проведення військових операцій на сході країни; 3) необхідність володіння відповідними спеціальними методиками для оперативного та якісного розслідування військових злочинів. Однак, скасування наглядової функції ставить під сумнів такий підхід, що вимагає пошуку нової моделі військових прокуратур. У цьому контексті заслуговують на увагу позиції науковців щодо функціонального призначення військових прокуратур. Зокрема, О.С. Козачук наголошує, що питання організації діяльності прокуратур в сфері оборони насамперед визначається їх об'єктами – військовими формуваннями та оборонно-промисловим комплексом [83, с. 114].

На думку А.В. Матіоса, утворення прокуратур в сфері оборони зумовлюється не лише потребою здійснення нагляду за дотриманням законів в оперативних підрозділах військових формувань, але й необхідністю ефективного виконання завдань кримінального судочинства. Зокрема, йдеться про забезпечення повноти, всебічності, об'єктивності, оперативності та неупередженості розслідування, а також охорони встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби. На його думку, створення військової прокуратури дозволило вживати адміністративні та кримінально-карні заходи щодо осіб, які не виконують бойові та інші статути в умовах особливого стану, а також щодо осіб, які скоїли злочини [84, с. 36]. Згідно з КПК України, до виключної підслідності військової

прокуратури віднесено 35 складів злочинів, вчинених особами, які проходять військову службу (Збройні Сили, Нацгвардія тощо) [85].

Під час здійснення функції публічного обвинувачення в суді, прокуратура в сфері оборони виконує одну з важливих завдань, а саме, доводить перед судом обвинувачення, висунуте військовослужбовцю. Для Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони це, насамперед, випадки військових кримінальних правопорушень. Прокурор, виконуючи функцію публічного обвинувачення, повинен довести вину військовослужбовця, наявність складу кримінального правопорушення, його кваліфікацію та вжити всіх необхідних заходів для ухвалення судом вироку, який би був відповідним скоєному злочину та слугував запобіжником у вчиненні правопорушень іншими військовослужбовцями [17, с. 137].

У своїх міркуваннях А.В. Матіос посилається на рекомендації Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні від 9 грудня 2015 року. Згідно з цими рекомендаціями, для поліпшення ситуації з дотриманням прав людини в Україні пропонувалося надати Головній військовій прокуратурі повноваження здійснювати загальний нагляд над діяльністю військових та правоохоронних органів [86].

Науковець наголошує на необхідності віднесення до функцій військових прокуратур притягнення військовослужбовців до адміністративної та кримінальної відповідальності. Також він акцентує увагу на доцільності уповноваження військової прокуратури на продовження виконання наглядових функцій щодо дотримання законодавства у сфері обороноздатності держави.

Такий підхід мав законодавче підґрунтя до реформи 2019 року. Раніше законодавство передбачало, що в окремих адміністративно-територіальних одиницях, де не діяли цивільні органи прокуратури, за рішенням Генпрокурора їхні функції могли тимчасово покладатися на військові прокуратури. Однак після внесення змін у 2019 році Генпрокурор отримав повноваження утворювати замість військових прокуратур спеціалізовані прокуратури як структурні підрозділи Офісу Генпрокурора.

Коментуючи відповідну норму законодавства, А.В. Лапкін слушно зауважує, що на військові прокуратури не покладаються жодні додаткові специфічні функції. Цікаво, що раніше на законопроектному рівні робилися спроби повернути військовим прокуратурам наглядові повноваження [87].

Маємо на увазі законопроект, поданий колишніми народними депутатами Ю.В. Луценком та В.В. Кривохатьком, який передбачав виконання військовими прокурорами наглядової функції в особливий період, під час воєнного стану чи антитерористичної операції. Йшлося про нагляд за додержанням законодавства щодо прав і свобод людини та громадянина, а також нагляд за суб'єктами забезпечення обороноздатності держави, їхніми посадовими та службовими особами до моменту введення в дію законів, що регулюють діяльність контролюючих органів.

Однак, як зазначає науковець, вказаний законопроект так і не був прийнятий, а чинне законодавство не передбачає покладення на військові прокуратури будь-яких додаткових специфічних функцій, що відрізнялися б від тих, які виконують цивільні прокуратури [88].

У згаданому законопроекті йшлося про збереження за військовими прокуратурами так званих «загально наглядових» повноважень, якими вони були наділені до набрання чинності Законом «Про прокуратуру» у 2014 році. Однак цей законопроект був визнаний недосконалим через наявні в ньому прогалини, неточності та ризик неоднозначного застосування на практиці [89].

Запропоновані законопроектом зміни також несли ризик негативного впливу на перспективу реструктуризації прокуратури у відповідності до європейських стандартів. Негативний висновок щодо цього законопроекту надало Головне науково-експертне управління Верховної Ради України. Як наслідок, зазначений законопроект був повернутий Комітетом його ініціаторам на доопрацювання, що стало логічним кроком з боку законодавця з огляду на виявлені недоліки. Отже, спроба повернути військовим прокуратурам колишні «загально наглядові» функції виявилася невдалою через невідповідність

законопроекту вимогам нормопроектувальної техніки та ризики для процесу реформування прокуратури [90].

Отже, можемо підсумувати, що діяльність прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони займає особливе місце в системі органів прокуратури України, особливо в умовах воєнного стану. Ця роль характеризується наступними ключовими аспектами:

1. Стратегічна важливість: в умовах воєнного стану робота прокурора у сфері оборони набуває критичного значення для забезпечення національної безпеки та законності у військовій сфері.

2. Розширення повноважень: воєнний стан зумовлює розширення компетенції та повноважень прокурора, що вимагає підвищеної відповідальності та професіоналізму.

3. Інтенсифікація діяльності: збільшується обсяг та складність справ, пов'язаних з військовими злочинами та порушеннями в оборонному секторі.

4. Посилена взаємодія: зростає необхідність тісної співпраці з іншими органами державної влади, військовими формуваннями та правоохоронними структурами.

5. Адаптивність: прокурор має швидко адаптуватися до змін у законодавстві та нових викликів, пов'язаних з воєнним станом.

6. Захист прав військовослужбовців: особлива увага приділяється захисту прав та інтересів військовослужбовців та їхніх сімей.

7. Міжнародна співпраця: зростає роль у документуванні військових злочинів та співпраці з міжнародними організаціями.

8. Превентивна функція: посилюється роль прокурора у запобіганні правопорушенням у військовій сфері.

9. Інформаційна безпека: зростає відповідальність за збереження державної таємниці та захист чутливої інформації.

10. Підвищені вимоги до кваліфікації: необхідність постійного підвищення професійного рівня та спеціалізованих знань у військовій сфері.

Таким чином, прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку в умовах воєнного стану, що вимагає особливого підходу до організації його діяльності та підготовки. Ефективність роботи цієї інституції має прямий вплив на обороноздатність країни та дотримання принципів верховенства права в екстремальних умовах.

1.4 Адміністративно-правові методи та форми здійснення діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони

Ефективність діяльності цієї прокуратури значною мірою залежить від використання нею адміністративно-правових методів та форм роботи. Зокрема, прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони мають певні повноваження щодо здійснення адміністративно-правового регулювання у військовій сфері. Вони можуть видавати обов'язкові для виконання накази, проводити перевірки, застосовувати заходи адміністративного примусу тощо. Окрім того, прокурори беруть участь у нормотворчій діяльності, зокрема, можуть вносити пропозиції до проектів законів та інших нормативно-правових актів з питань оборони.

При вивченні даної теми важливо звернути увагу на те, що в науковій спільноті, як в Україні, так і за кордоном, досі не сформовано єдиного загальноприйнятого визначення поняття «адміністративно-правові методи діяльності прокурора», а тим паче в сфері оборони. Крім того, відсутні усталені підходи до класифікації та виокремлення видів цих методів.

Для ґрунтовного наукового аналізу цієї проблематики доцільно почати з розгляду фундаментальних понять, таких як «метод» та «адміністративно-

правовий метод». Детальне вивчення цих концепцій створить теоретичне підґрунтя для формулювання авторського визначення адміністративно-правових методів діяльності прокурора в сфері оборони.

Такий підхід дозволить не лише запропонувати власне трактування цього поняття, але й, за необхідності, виділити його різновиди. Крім того, це сприятиме всебічному дослідженню інших важливих аспектів даного питання в контексті функціонування прокуратури в Україні. Таким чином, систематичний аналіз базових понять стане відправною точкою для глибокого вивчення специфіки адміністративно-правових методів у діяльності прокурора, що має важливе значення для розвитку теорії та практики прокурорської діяльності в українському правовому полі.

Етимологія терміну «метод» сягає латинського слова «methodos». У перекладі це поняття має багатогранне значення, яке охоплює наступні аспекти: шлях або напрямок руху; теоретична концепція або вчення; спосіб досягнення поставленої мети; алгоритм вирішення конкретного завдання; набір прийомів або операцій, спрямованих на практичне або теоретичне пізнання реальності.

Таке широке трактування відображає універсальність цього поняття та його застосовність у різних сферах людської діяльності - від наукових досліджень до практичного вирішення повсякденних завдань. Ця багатозначність терміну "метод" підкреслює його фундаментальну роль у структуруванні підходів до пізнання та перетворення дійсності [91, с. 1356].

Філософська думка трактує поняття «метод» як підхід до формування та аргументації філософської системи знань. Цей підхід охоплює комплекс технік і процедур, спрямованих на теоретичне й практичне осягнення реальності. Крім того, розглядається потенціал застосування методу як набору настанов, способів і стандартів для досягнення цілей у сферах пізнання, практики та духовності [92, с. 578]. За твердженням В.В. Сухоноса, термін «метод» можна охарактеризувати як окремий прийом або сукупність прийомів, що знаходять застосування у різноманітних галузях діяльності. У контексті теорії

управління метод розглядається як інструмент або шлях для реалізації визначених управлінських завдань, що формують якісний аспект процесу управління [93, с. 234]. Отже, можна сказати, що «метод» є універсальним інструментом, що забезпечує ефективність та цілеспрямованість у різноманітних видах людської діяльності, від наукового пізнання до практичного управління.

Поняття «адміністративно-правовий метод» можна інтерпретувати по-різному, залежно від позицій різних дослідників. Розглянемо кілька підходів до розуміння природи даного поняття.

У своїй праці В.К. Колпаков визначає адміністративно-правовий метод як комплекс впливових прийомів, закріплених в адміністративно-правових нормах. Ці прийоми сприяють формуванню юридично владного та підвладного статусу учасників правовідносин [94, с. 336]. С.М. Алфьоров трактує адміністративний метод як набір правових методів, що відображають владну сутність державного управління. Відносини, які регулюються цим методом, характеризуються ієрархічністю влади та підпорядкування [95, с. 56]. У свою чергу, М.М. Потіп розглядає адміністративно-правовий метод як сукупність дослідницьких прийомів, способів та засобів, які формують методологію вивчення наукової дійсності [96, с. 115].

У своїй роботі О.М. Рєзнік пропонує власне тлумачення адміністративно-правових методів, які застосовуються правоохоронними органами для забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. На думку дослідника, це законодавчо визначені прийоми та способи, за допомогою яких правоохоронні органи України здійснюють цілеспрямований вплив. Цей вплив має на меті усунення причин фінансово-економічних правопорушень, їх запобігання, а у випадку скоєння - припинення, розслідування та притягнення винних до відповідальності. Кінцевою метою є відшкодування збитків, завданих фінансово-економічним інтересам держави [97, с. 116].

Приходимо до висновку, що адміністративно-правовий метод - це комплексний інструментарій правового впливу, закріплений у нормах

адміністративного права, який застосовується уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації для регулювання суспільних відносин у сфері державного управління. Цей метод характеризується поєднанням імперативних та диспозитивних засобів впливу, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування органів державної влади, захист прав і свобод громадян, підтримання правопорядку та реалізацію публічних інтересів.

Проведений аналіз дозволяє сформувати, що варто розуміти під адміністративно-правовими методами діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це законодавчо визначена система способів, прийомів та засобів владно-розпорядчого впливу, які застосовуються прокурором для ефективного виконання своїх функцій та завдань у специфічній сфері оборони. Ці методи характеризуються поєднанням загальних та спеціальних підходів, враховують особливості військової організації та спрямовані на забезпечення законності, правопорядку та національної безпеки в оборонному секторі.

Ключові ознаки цих методів включають:

1. Нормативну визначеність у спеціальному законодавстві про прокуратуру та оборону.
2. Цільову спрямованість на вирішення специфічних завдань у сфері оборони.
3. Поєднання превентивних, контрольних та реагувальних заходів.
4. Гнучкість застосування з урахуванням ієрархічної структури військових формувань.
5. Узгодженість із принципами військової дисципліни та субординації.
6. Спрямованість на захист прав військовослужбовців та інтересів держави в оборонній сфері.

У дослідженні звернули увагу на класифікацію адміністративно-правових методів, яку запропонував В.В. Коваленко і розширила А.Г. Нікуліна. Ця класифікація ґрунтується на кількох критеріях, що враховують форму

вираження, правові характеристики, рівень владного впливу та суб'єктний склад методів.

Основні категорії цієї класифікації включають:

1. За формою вираження: а) правові методи: закріплені в правових актах і мають юридичні наслідки; б) неправові методи: включають організаційні дії, такі як проведення нарад чи інструктажів.

2. За правовими характеристиками: а) нормативні методи: використовуються для ухвалення нормативних актів; б) індивідуальні методи: застосовуються для прийняття індивідуальних адміністративних актів.

3. За рівнем владного впливу: а) імперативні методи: містять обов'язкові вимоги щодо виконання певних дій або дотримання певної поведінки; б) уповноважувальні методи: надають право на певні дії; в) заохочувальні методи: встановлюють стимули для правомірної поведінки; г) рекомендаційні методи: пропонують необов'язкові для виконання дії.

4. За суб’єктним складом: а) одноосібні методи: застосовуються окремою посадовою особою або органом; б) колегіальні методи: потребують спільного рішення або участі колегії.

До вищезгаданої класифікації А.Г. Нікуліна запропонувала додати ще один критерій: ступінь застосування державним органом своїх повноважень. За цим критерієм виділяються такі методи: а) переконання; б) заохочення; в) примус. Цей додатковий критерій розширює розуміння адміністративно-правових методів, враховуючи різні підходи державних органів до реалізації своїх повноважень [98, с. 407].

Розглянута класифікація адміністративно-правових методів дозволяє:

1. Структурувати методи роботи прокурора відповідно до їх правової природи та форми вираження, що сприяє більш чіткому розумінню правових засад діяльності.

2. Розмежувати нормативні та індивідуальні методи, що важливо для визначення меж повноважень прокурора в конкретних ситуаціях.

3. Диференціювати методи за ступенем владного впливу, що допомагає обрати найбільш ефективний спосіб реагування на правопорушення в оборонній сфері.

4. Враховувати суб'єктний склад при застосуванні методів, що особливо важливо при взаємодії з різними органами та посадовими особами в сфері оборони.

5. Застосовувати різні підходи (переконання, заохочення, примус) залежно від конкретної ситуації та специфіки справи.

Однак, варто зазначити, що ця класифікація потребує адаптації до специфіки діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Зокрема, доцільно було б розширити її, враховуючи особливості військової сфери та специфічні завдання, які стоять перед прокурором у цій галузі.

Погоджуємося з позицією А.С. Шапошника, щодо системи методів діяльності прокурора, розподіливши їх на дворівневу структуру:

1. Перший рівень охоплює загальні методи, які застосовуються посадовцями прокуратури при виконанні своїх обов'язків та реалізації функцій. Ці методи є частиною загальних методів державного управління, що використовуються посадовими особами з владними повноваженнями для впливу на волю та поведінку підконтрольних суб'єктів. До них відносяться: а) переконання; б) стимулювання; в) примус.

2. Другий рівень включає спеціальні методи, які прокурори застосовують у своїй професійній діяльності. Ці методи поділяються на: а) організаційно-правові; б) адміністративно-правові.

Важливо зазначити, що чітке розмежування цих методів існує лише в теоретичній площині. У практичній діяльності прокурорів ці методи не застосовуються ізольовано, а використовуються комплексно, у певному співвідношенні та послідовності [99, с. 12].

Більшу увагу хочемо приділити спеціальним методам прокурорської діяльності, які можна розділити на дві основні категорії: організаційно-правові та адміністративно-правові.

Розглядаючи діяльність прокуратури та прокурорів більш детально, можна виділити два основні аспекти:

1. Організаційний аспект (який можна назвати "внутрішньо-функціональним" або "організаційно-функціональним"). Цей аспект стосується внутрішньої організації роботи прокуратури.

2. Адміністративний аспект, який пов'язаний з адміністративною посадою прокурора та реалізацією ним своїх владних повноважень.

Ці два аспекти відображають комплексний характер діяльності прокурора, яка поєднує в собі як внутрішні організаційні процеси, так і зовнішню реалізацію владних повноважень.

Аналізуючи методи діяльності прокурора, можна зауважити суттєві зміни відбулися після конституційної реформи. До реформи, коли прокуратура виконувала функцію загального нагляду, широко застосовувалися методи переконання та стимулювання. Крім того, метод примусу реалізовувався через специфічні акти прокурорського реагування: протести, приписи, подання та постанови. Сучасне законодавство, однак, значно трансформувало функції прокуратури. Це призвело до принципової зміни методів діяльності прокурора. Зокрема, такі акти як протест і припис були скасовані.

У науковій спільноті загальноприйнятою є думка, що будь-який метод діяльності владного суб'єкта має своє вираження у правовій формі, насамперед у нормативно-правових актах. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що сучасні методи діяльності прокурора відображаються у тих нормативних актах, які він уповноважений приймати відповідно до чинного законодавства [100].

Така трансформація методів діяльності прокурора відображає загальні зміни в розумінні ролі та функцій прокуратури в системі державних органів України.

Розглядаючи метод примусу в діяльності прокурора через призму адміністративного примусу, можна виділити такі характерні ознаки:

1. Безпосередній вплив на об'єкт управління: прокурор здійснює прямий вплив на волю та свідомість осіб або об'єктів, що підпадають під його юрисдикцію. Цей вплив реалізується через виконання прокурором своїх службових повноважень.

2. Одноосібність у прийнятті рішень: у межах своєї компетенції прокурор самостійно визначає способи вирішення конкретних ситуацій. Він обирає методи та заходи, які вважає доцільними для забезпечення законності та ефективного виконання своїх обов'язків.

3. Пряме застосування примусових заходів: прокурор має повноваження безпосередньо застосовувати певні примусові заходи в рамках адміністративного примусу.

4. Обов'язковість виконання актів прокурора: нормативні акти, видані прокурором, є обов'язковими для виконання підконтрольними суб'єктами. Наприклад, під час здійснення процесуального керівництва або нагляду за органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та слідство, прокурор може надавати письмові вказівки щодо проведення певних слідчих дій. Ці вказівки мають імперативний характер і повинні бути виконані відповідними посадовими особами. Варто зазначити, що чинне законодавство не передбачає процедури оскарження таких актів прокурора підконтрольними суб'єктами, що підкреслює їх обов'язковий характер.

Такий підхід до розуміння методу примусу в діяльності прокурора відображає його особливу роль у системі правоохоронних органів та механізми реалізації його повноважень.

Прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони мають низку повноважень, що реалізуються шляхом застосування методу примусу. Основними серед них є:

1. Застосування заходів адміністративного припинення. Прокурори уповноважені застосовувати такі заходи, як: а) тимчасове відсторонення від посади військовослужбовців; б) накладення адміністративних стягнень

(наприклад, штрафів); в) вилучення документів, предметів та речей, що можуть бути речовими доказами.

2. Порушення адміністративного провадження. Прокурор має право складати протоколи про адміністративні правопорушення у військовій сфері та передавати їх на розгляд уповноваженим органам.

Таким чином, метод примусу у діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони проявляється через застосування владних розпорядчих повноважень, а також можливість використання заходів адміністративного припинення та притягнення до адміністративної відповідальності.

Застосування заходів адміністративного припинення прокурором Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони забезпечує оперативне реагування на порушення військової дисципліни та законності у Збройних Силах. Можливість тимчасового відсторонення військовослужбовців від посади дозволяє негайно усунути джерело порушень та запобігти їх продовженню, що критично важливо для підтримання боєготовності підрозділів. Накладення адміністративних стягнень, зокрема штрафних санкцій, створює дієвий механізм персональної відповідальності за недотримання військових регламентів та правових норм. Вилучення документів, предметів та речей як потенційних речових доказів забезпечує збереження доказової бази для подальшого розслідування та притягнення винних до відповідальності. Повноваження щодо порушення адміністративного провадження та складання протоколів про правопорушення у військовій сфері надає прокурору інструменти для системної боротьби з дисциплінарними порушеннями. Така комплексна система адміністративного впливу формує атмосферу невідворотності покарання, стимулює дотримання законності у військовому середовищі та сприяє зміцненню обороноздатності держави в умовах сучасних безпекових викликів.

Адміністративний примус відіграє важливу роль у забезпеченні законності та правопорядку. Його загальна мета полягає у відновленні

порушеного правового стану та підтримці належного функціонування правової системи. Цей метод знаходить своє застосування у різних сферах державного управління, включаючи діяльність прокуратури, де він слугує інструментом для забезпечення дотримання закону та регулювання правових відносин.

Однак, варто зазначити, що адміністративний примус, хоча і є одним з ключових, але не єдиним методом у діяльності прокурора в Україні.

Розглянувши метод примусу доцільно звернути увагу на метод переконання як важливий інструмент у діяльності органів прокуратури. Ці два методи, хоча і різні за своєю природою, є взаємодоповнюючими у забезпеченні правопорядку. Якщо примус спирається на владні повноваження та санкції, то переконання апелює до свідомості громадян, їхньої правової культури та добровільного дотримання норм права. Розгляд методу переконання дозволить повніше розкрити спектр засобів, якими користуються правоохоронні органи для виконання своїх функцій, та підкреслить важливість превентивної роботи у сфері забезпечення законності.

На думку О.В. Ткалі, переконання є ключовим методом взаємодії громадян та держави в Україні. Він передбачає застосування різноманітних виховних, роз'яснювальних та заохочувальних заходів. Їх мета - формувати у людей високу правосвідомість, розуміння необхідності дотримуватися законів та стимулювати бажану для держави поведінку.

Таким чином, основним завданням переконання є виховання правової свідомості громадян, переконання їх у доцільності дотримання правових норм, формування внутрішньої потреби та звички діяти у межах закону. Крім того, використання методу переконання спрямоване на профілактику правопорушень та корекцію деформованої правосвідомості правопорушників.

Аналіз поглядів науковців дозволяє виокремити такі сутнісні ознаки методу переконання як особливого способу адміністративно-правового впливу:

1. Ґрунтується на нормативно-правових актах: Переконання застосовується без спеціального правового регулювання, оскільки на відміну від примусу не передбачає обмеження прав і свобод громадян, а впливає лише на їхню свідомість.

2. Є універсальним методом публічного управління: Переконання використовується практично всіма органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськістю, є необхідною умовою їх нормального функціонування. Воно являє собою стимулювання суб'єктів управління до бажаної поведінки через їхні інтереси.

3. Має правовий та неправовий характер: Методи переконання застосовуються як державними, так і недержавними органами.

4. Має специфічну мету: Переконання спрямоване на перетворення певних ціннісних орієнтирів (правових, моральних) на особисті переконання людини, зачіпаючи її емоційну сферу. Це є ідея і внутрішня сила, що скеровує людську поведінку.

5. Носить абстрактний та загальний характер: Переконання не стосується конкретної особи, а звернене до невизначеного кола осіб, що перебувають в однакових фактичних умовах.

6. Комплексна система заходів, що здійснюють моральний, психологічний та іноді матеріальний вплив суб'єкта публічного адміністрування на об'єкт. Цей вплив спрямований на формування, зміну чи розвиток волі, поведінки та свідомості особи. Ключовими особливостями такого впливу є різноплановість засобів впливу - від морально-етичних до матеріальних, акцент на внутрішню трансформацію особистості - її світогляду, переконань, ціннісних орієнтирів, а також спрямованість на свідоме та добровільне сприйняття особою певних правил і норм поведінки.

7. Добровільність та усвідомленість впливу: Переконання передбачає добровільне сприйняття особою тих вимог, норм та правил поведінки, які їй пропонуються. Це психологічний вплив, в результаті якого людина свідомо приймає певну думку як особисту цінність.

8. Запобігання та профілактика правопорушень: Загальним завданням переконання є підвищення правової культури громадян, формування правильних установок поведінки, усунення можливих правових деформацій особистості.

9. Передує застосуванню примусу, проте може його передбачати: Переконання є первинним методом, що застосовується для спонукання особи до правомірної поведінки. Однак у деяких випадках переконання може поєднуватись із примусом як універсальним принципом соціального управління.

10. Економічна ефективність: Використання переконання є набагато дешевшим для держави, ніж застосування примусових заходів [101, с. 164-167].

Таким чином, переконання є важливим методом адміністративно-правової діяльності, що забезпечує добровільне сприйняття та внутрішнє прийняття особою встановлених правових вимог і норм, сприяє профілактиці правопорушень та є економічно вигіднішим для держави порівняно з методами примусу.

У своїй зовнішній управлінській діяльності прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони застосовують такий важливий метод переконання, як інформування населення про результати своєї роботи. Це дозволяє підвищувати довіру громадян до діяльності органів прокуратури, формувати позитивний імідж та сприяти мобілізації суспільної підтримки.

Прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони успішно застосовує метод переконання у вирішенні проблем з систематичними затримками у поданні фінансової звітності військових частин. Замість негайного застосування санкцій, прокурор може організувати зустріч з командуванням, де пояснить важливість своєчасного звітування, навівши приклади негативних наслідків за порушення [102].

Метод переконання в діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є надзвичайно важливим інструментом. Він

дозволяє досягати позитивних змін без застосування жорстких санкцій, сприяючи побудові довірчих відносин між прокуратурою та військовими структурами.

Також метод переконання може бути ефективно використаний прокурором Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони для вирішення серйозних проблем з військовою дисципліною. Він показує, що через комплексний підхід, який включає аналіз ситуації, діалог з командуванням, надання конкретних рекомендацій та освітні заходи, можна досягти значних позитивних змін без негайного застосування суворих санкцій.

Цей підхід не лише вирішує конкретні проблеми, але й підвищує загальну правову культуру та відповідальність у військовій сфері, що є критичним для ефективного функціонування оборонного сектору країни.

Водночас, усередині системи публічного адміністрування, у тому числі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, прокурори активно використовують такі форми переконання:

1. Індивідуальна та масово-виховна робота з військовослужбовцями. Це включає проведення бесід, лекцій, роз'яснень щодо дотримання законності, правил військової дисципліни та службової поведінки.

2. Агітаційно-пропагандистська діяльність. Прокурори можуть брати участь у створенні та поширенні матеріалів, спрямованих на формування правової свідомості та антикорупційних настроїв.

3. Поширення передового досвіду. Прокурори можуть популяризувати найкращі практики законослухняної поведінки серед військовослужбовців.

4. Критика антигромадських вчинків. Прокурори можуть публічно засуджувати випадки порушень законодавства, що мають суспільний резонанс.

Таким чином, прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони активно використовують різноманітні форми переконання як серед

військовослужбовців, так і в зовнішній комунікації з громадськістю, що значно підвищує ефективність їхньої діяльності.

Метод контролю у діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є важливим елементом забезпечення законності та ефективності. Цей механізм спрямований на перевірку дотримання процесуальних норм, своєчасності та повноти виконання службових обов'язків, а також оцінку якості прийнятих рішень у справах, пов'язаних із захистом інтересів держави у військовій сфері. Розглянемо основні аспекти здійснення такого контролю та його особливості в контексті специфіки діяльності спеціалізованої прокуратури.

Не менш важливим є адміністративний нагляд у діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони, який забезпечує постійний моніторинг та оцінку стану законності у військових формуваннях. Яскравим прикладом його реалізації є систематичне спостереження за дотриманням правил експлуатації військової техніки у військових частинах. Наприклад, прокурором встановлено факти порушення регламенту технічного обслуговування бойових машин. За результатами адміністративного нагляду вжито превентивних заходів: проведено позапланові навчання з технічної експлуатації, оновлено графіки обслуговування та посилено відповідальність командного складу за дотримання технічних норм, що дозволить значно підвищити рівень боєготовності підрозділу.

При розгляді методів діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони важливо не лише зосередитися на засобах, якими здійснюються ті чи інші функції, а й приділити увагу формам, в яких реалізується його діяльність. Форми діяльності прокурора визначають характер і порядок виконання обов'язків у межах його компетенції, забезпечуючи дотримання законності та ефективність у сфері оборони. Від методів прокурорської роботи форми відрізняються своєю систематизованістю, офіційністю та нормативним регулюванням, що дозволяє досягати максимальних результатів у контексті захисту національної безпеки.

Форми здійснення діяльності прокурором у сфері оборони визначаються низкою нормативно-правових актів, зокрема Законом України «Про прокуратуру», а також відомчими наказами та інструкціями. Вони охоплюють широке коло процесуальних та непроцесуальних дій, спрямованих на виконання покладених на прокурорів завдань та функцій.

Розглядаючи поняття «форма», звернемося до Юридичної енциклопедії, де В.П. Нагребельний подає таке тлумачення: «Термін «форма» має латинське походження (forma) і означає вигляд, зовнішність, устрій або різновид. Це поняття має кілька значень:1. Зовнішній вигляд або обрис предмета чи дії, або зовнішнє вираження певного змісту. 2. Устрій, вид, тип або структура різноманітних суспільних утворень чи процесів». Це можуть бути соціальні, економічні, правові, організаційні та інші сфери, такі як управління, судочинство, оплата, обмін тощо. Також цей термін може означати певний порядок чогось.

У навчальному виданні «Державне управління» під керівництвом А.Ф. Мельник представлено цікаве тлумачення форм управлінської діяльності. Згідно з цим підходом, такі форми розглядаються як зовнішні, стандартизовані та усталені вияви активності державних органів влади та структур місцевого самоврядування. Ця активність спрямована на досягнення двох основних цілей: по-перше, на формування та реалізацію управлінських завдань і функцій, а по-друге, на забезпечення ефективного функціонування самих цих органів. Така інтерпретація форм управлінської діяльності видається досить вдалою та інформативною [103, с. 101]. Форми управлінської діяльності слугують своєрідним індикатором, який розкриває сутність та методи роботи органів влади в межах їхніх повноважень. Вони демонструють, які конкретні дії виконуються та яким чином реалізуються компетенції відповідних структур. Через ці форми ми отримуємо чітке уявлення про практичні аспекти функціонування управлінських органів та способи виконання ними своїх обов'язків.

Отже, можна сказати, що форми діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони являють собою зовнішній прояв його повноважень та визначають конкретні способи здійснення покладених на нього завдань у сфері забезпечення законності у військових формуваннях та оборонному секторі.

Однією з головних форм діяльності прокурора є підтримання публічного обвинувачення. Розглядаючи роль прокурора у судовому процесі, варто звернути увагу на думки деяких правознавців. Так, П.В. Шумський підкреслює центральну роль обвинувачення, особливо державного, у судовому розгляді. Він вважає, що саме навколо обвинувачення зосереджуються зусилля всіх учасників процесу. На його думку, обвинувачення, яке викладене в обвинувальному висновку та представлене прокурором у суді, стає головним і єдиним предметом судового розгляду [104, с. 246].

В.О. Середа, у свою чергу, розглядає підтримання державного обвинувачення як специфічну діяльність прокурора під час судового засідання. Ця діяльність, на його погляд, має кілька ключових аспектів:

1. Доведення вини підсудного у злочині, який йому інкримінується.
2. Обґрунтування кваліфікації злочину та пропонованої міри покарання.
3. Сприяння суду у забезпеченні законності при здійсненні правосуддя.

Кінцевою метою цієї діяльності, як зазначає В.О. Середа, є сприяння ухваленню справедливих та законних судових рішень. При цьому прокурор спирається на докази та матеріали, які досліджуються безпосередньо під час судового слідства [105, с. 149].

Підтримання публічного обвинувачення в суді надає прокуратурі більше можливостей для взаємодії з органами сектору безпеки і оборони. Проте найбільш інтенсивна взаємодія відбувається в рамках організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Це є основним

напрямом, який вимагає активної співпраці прокуратури з державними органами сектору безпеки і оборони [106, с. 315].

Виконуючи функцію публічного обвинувачення в суді, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони реалізує одне з ключових своїх завдань - представлення перед судом обвинувачення, висунутого військовослужбовцю. В контексті діяльності цієї прокуратури, такі обвинувачення переважно стосуються військових кримінальних правопорушень.

Процес здійснення прокурором публічного обвинувачення охоплює декілька важливих аспектів:

1. Доведення вини військовослужбовця
2. Встановлення наявності складу кримінального правопорушення
3. Проведення юридичної кваліфікації діяння

Крім того, прокурор докладає всіх можливих зусиль для досягнення справедливого судового рішення. Мета такого рішення подвійна: воно має бути пропорційним вчиненому правопорушенню і водночас слугувати превентивним заходом, що застерігає інших військовослужбовців від вчинення подібних правопорушень.

Таким чином, така форма діяльності прокуратури відіграє важливу роль не лише у встановленні справедливості в конкретній справі, але й у підтримці загальної дисципліни та правопорядку у військовій сфері.

Аналізуючи діяльність Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони щодо підтримання публічного обвинувачення в суді, варто звернути увагу на певні практичні труднощі. Ключовою проблемою є відсутність в Україні спеціалізованих військових судів.

Ця ситуація має низку негативних наслідків:

1.Вплив на якість судових рішень: Відсутність спеціалізованих судів може позначатися на законності та справедливості рішень у справах, що стосуються військової служби та сфери оборони.

2.Уповільнення розгляду справ: звичайні суди, які розглядають справи військової категорії, часто перевантажені, що призводить до затримок у розгляді.

3.Невідповідність потребам воєнного часу: в умовах воєнного стану спостерігається значне збільшення кількості військових спорів, які потребують швидкого вирішення.

4.Тривале очікування рішень: через вищезгадані фактори, заявники у військових справах можуть чекати на рішення суду протягом тривалого часу, що часто вимірюється місяцями.

Ці проблеми підкреслюють необхідність реформування судової системи в контексті розгляду військових справ, особливо в умовах поточної ситуації в Україні. Створення спеціалізованих військових судів могло б сприяти більш ефективному та своєчасному розгляду справ, пов'язаних з військовою службою та обороною країни.

Розглядаючи проблематику розгляду військових справ у судах загальної юрисдикції, можна виділити кілька ключових аспектів:

1. Відсутність спеціалізації суддів:

– Судді загальної юрисдикції часто не мають достатніх знань та досвіду у військово-оборонній сфері.

– Це може призводити до труднощів у належній оцінці доказів та обставин справи, враховуючи специфіку військової галузі.

2. Непристосованість судової інфраструктури:

– Суди загальної юрисдикції зазвичай не мають спеціально обладнаних приміщень для роботи з документами, що містять державну таємницю.

– Виникають ризики щодо збереження конфіденційності та безпеки важливої інформації.

3. Обмежені можливості для виїзних засідань:

– Військові справи часто вимагають проведення виїзних судових засідань.

– Суди загальної юрисдикції, через високе навантаження та обмежені ресурси, не завжди здатні забезпечити такі виїзні засідання.

4. Загальна перевантаженість судової системи:

– Існує проблема нестачі суддів по всій Україні.

– Додаткове навантаження у вигляді військових справ ще більше ускладнює роботу судів загальної юрисдикції.

Ці фактори в сукупності негативно впливають на ефективність та якість розгляду військових справ, що підкреслює необхідність системних змін у підході до вирішення таких справ у судовій системі України [17, с. 132].

Особливу увагу доцільно приділити такій формі, як процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. В.М. Сакал пропонує визначення процесуального керівництва досудовим розслідуванням, як специфічна форма прокурорської діяльності, що є частиною функції нагляду за дотриманням законності органами досудового розслідування. Ця діяльність здійснюється прокурором, який має відповідні повноваження у конкретному кримінальному провадженні і виступає в ролі процесуального керівника [107, с. 40].

Прокурорське процесуальне керівництво на етапі досудового розслідування можна охарактеризувати як комплекс дій, що здійснюються прокурором з метою:

1. Контролю за дотриманням законодавства органами, які проводять:

– оперативно-розшукові заходи;

– дізнання;

– досудове слідство.

2. Реалізації завдань, окреслених у Кримінальному процесуальному кодексі України та Законі Україні "Про прокуратуру".

Ця діяльність прокурора, базуючись на чинному законодавстві, має на меті забезпечити:

– Дотримання правових норм

– Захист прав та свобод усіх учасників кримінального процесу

– Дотримання законних інтересів сторін у кримінальному провадженні [108, с. 115].

Розглядаючи процесуальне керівництво прокурора, І. І. Тупельняк виділяє його ключові аспекти та цілі. Основні завдання: всебічне дослідження обставин кримінального провадження; повний аналіз справи; забезпечення неупередженості розслідування. Фокус діяльності: виявлення обставин, що викривають підозрюваного або обвинуваченого; пошук фактів, що можуть виправдати підозрюваного або обвинуваченого; встановлення обставин, які пом'якшують чи обтяжують покарання. Цілі процесуального керівництва: надання правової оцінки зібраним доказам; забезпечення прийняття законних та об'єктивних процесуальних рішень.

Наглядові повноваження прокурора: можливість скасування незаконних постанов слідчих; право ініціювати відсторонення слідчого у разі неефективного розслідування.

Таким чином, прокурор виступає не лише як керівник процесу, але й як гарант дотримання законності та справедливості на всіх етапах досудового розслідування, маючи широкі повноваження для забезпечення його ефективності [109, с. 118].

Наприклад, прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони підтримував публічне обвинувачення щодо командира військової частини за фактом розтрати військового майна в особливий період. За результатами судового розгляду доведено вину обвинуваченого у незаконному відчуженні паливно-мастильних матеріалів. Завдяки професійно зібраній доказовій базі, якісному представленню матеріалів у суді та ефективній взаємодії з органами досудового розслідування, суд ухвалить обвинувальний вирок із призначенням покарання у вигляді позбавлення волі та відшкодуванням завданих державі збитків [73].

Наведений приклад демонструє критичну важливість функції підтримання публічного обвинувачення Спеціалізованою прокуратурою у сфері оборони для забезпечення невідворотності покарання за злочини у

військовій сфері та відшкодування державі завданих збитків. Ефективна реалізація цієї функції сприяє зміцненню законності у військових формуваннях та запобіганню подібним правопорушенням у майбутньому.

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони, реалізуючи свої повноваження з організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, зосереджує свою діяльність переважно на справах, пов'язаних з правопорушеннями у військовій сфері. Ця діяльність охоплює процесуальне керівництво розслідуваннями кримінальних справ, де фігурантами виступають:

1. Військовослужбовці;
2. Особи, які підлягають військовому обов'язку;
3. Резервісти;
4. Інші категорії осіб, чия діяльність має безпосередній вплив на обороноздатність країни.

Таким чином, сфера відповідальності цієї прокуратури охоплює широкий спектр справ, які мають стратегічне значення для забезпечення національної безпеки та підтримки боєздатності збройних сил.

Функціональні обов'язки Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони можна розглядати в двох ключових аспектах:

1. Процесуальне керівництво кримінальними провадженнями.
2. Забезпечення та здійснення нагляду за дотриманням законності під час проведення негласних, слідчих та розшукових дій.

Ця друга функція особливо підкреслює унікальну роль Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони серед інших правоохоронних органів. Зокрема, вона здійснює нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю ряду важливих державних структур:

- Служби зовнішньої розвідки України;
- Управління державної охорони України;
- Головного управління розвідки Міністерства оборони України;
- Спеціальних підрозділів Національної поліції України;

- Державної прикордонної служби України;
- Державного бюро розслідувань;
- Інших відповідних органів.

Така широка сфера нагляду демонструє ключову роль Спеціалізованої прокуратури у забезпеченні законності в діяльності структур, відповідальних за національну безпеку та оборону країни [73].

Такий спосіб співпраці Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони дає їй змогу зберігати неупередженість та автономність серед інших органів правопорядку. Це допомагає ефективно виконувати свої обов'язки та контролювати, щоб за умов воєнного часу не допускалося свавілля у питаннях національної безпеки як серед військових, так і в державних установах. Останні мають насамперед діяти узгоджено та відповідно до законодавства. Крім того, ця роль гарантує охорону прав і свобод осіб, стосовно яких ведуться розслідування.

Прикладом може бути, коли прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у справі щодо розкрадання комплектуючих до військової техніки групою посадових осіб військової частини. Завдяки своєчасному плануванню слідчих дій, координації роботи слідчих та оперативних підрозділів, було проведено обшуки, під час яких вилучено викрадене майно та документи, що підтверджують злочинну схему. В результаті ефективного процесуального керівництва зібрано достатню доказову базу для повідомлення про підозру особам та складання обвинувального акту в короткі строки [102].

Одним із ключових аспектів діяльності Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є відстоювання державних інтересів у судовому порядку. Конституційний Суд України у своєму рішенні № 4-р(II)/2019 від 05.06.2019 р., розглядаючи питання представництва прокуратурою державних інтересів у суді, наголосив на наявності в Конституції України застереження "у виключних випадках і в порядку, що визначені законом".

Ці випадки конкретизовані у частині третій статті 23 Закону № 1697. Згідно з нею, прокурор має право представляти законні інтереси держави в суді за таких умов:

1. Якщо є порушення або загроза порушення державних інтересів;

2. Якщо відповідальний орган державної влади, місцевого самоврядування чи інший владний суб'єкт не захищає ці інтереси або робить це неналежним чином;

3. У разі відсутності такого органу.

Варто зазначити, що на прокуратуру покладається обов'язок обґрунтувати необхідність свого втручання у кожному конкретному випадку [110].

Захист державних інтересів у судових інстанціях прокурорами Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони переважно реалізується через подання судових позовів. Ці позови націлені на оспорювання чинності господарських угод, укладених між військовими формуваннями та постачальниками, з метою визнання їх повністю або частково недійсними.

Проте, враховуючи затяжний характер та напруженість бойових операцій, сфера діяльності цих прокурорів значно розширилася. Окрім господарських справ, вони також беруть активну участь у розгляді питань, пов'язаних з примусовою госпіталізацією військовослужбовців до психіатричних закладів для обстеження та лікування без їхньої згоди. Показовим прикладом такої діяльності є справа № 297/2512/23, де прокурори виконували функцію представництва держави в суді [111].

Важливою складовою діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є ініціювання судових позовів щодо повернення земель військового призначення. Ці ділянки протягом трьох десятиліть незалежності України були предметом неконтрольованих оборудок [17, с. 140].

Прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони може звернутися до господарського суду з позовом про визнання недійсним

договору між військовою частиною та приватним підприємством щодо закупівлі неякісного військового обладнання. Ґрунтовна підготовка позовної заяви, належно документально підтверджена невідповідність поставленого обладнання технічним вимогам та активна позиція прокурора під час судового розгляду, суд задовольнить позовні вимоги в повному обсязі, що дозволить повернути кошти до державного бюджету та запобігти використанню неякісного обладнання у військових підрозділах [102].

Прокурори також здійснюють нагляд за дотриманням законності при виконанні судових вироків у кримінальних справах та застосуванні інших примусових заходів, що обмежують особисту свободу громадян. Ця функція має комплексний характер і спрямована на досягнення декількох цілей:

1. Контроль за правильністю виконання судових рішень.
2. Виявлення можливих порушень прав осіб, притягнутих до відповідальності.
3. Встановлення фактів порушення законодавства установами, відповідальними за виконання судових рішень.

Таким чином, прокурори забезпечують дотримання законності не лише щодо засуджених осіб, але й стосовно діяльності самих виконавчих установ [17, с. 143].

Наказ Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 "Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах" у підпункті 9.3 окреслює сферу відповідальності Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері ОГП щодо здійснення нагляду. Цей нагляд охоплює:

1. Гауптвахти та кімнати тимчасового утримання військовослужбовців у підрозділах ВСП ЗСУ.
2. Спеціальні палати медичних закладів ЗСУ.
3. Дисциплінарний батальйон ЗСУ.
4. Військові частини, де виконуються такі покарання:

– Службове обмеження для військовослужбовців

– Позбавлення військових звань та рангів

– Заборона обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю

– Умовне звільнення від відбування покарання

– Нагляд за особами, звільненими від кримінальної відповідальності та переданими на поруки колективам військових частин

5. Військові частини НГУ - щодо організації конвоювання затриманих, ув'язнених та засуджених до позбавлення волі осіб.

Цей наказ чітко визначає межі компетенції та обов'язки Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері щодо забезпечення законності та захисту прав людини у відповідних установах та підрозділах [112].

З огляду на значну кількість обвинувальних вироків щодо військовослужбовців, які переважно передбачають реальне позбавлення волі, функція прокурорського нагляду за дотриманням законності при виконанні судових рішень у кримінальних справах набуває критичного значення. Ця функція відіграє ключову роль у запобіганні або мінімізації протиправних дій стосовно військових, чия свобода обмежена.

Систематичний моніторинг дотримання законодавства установами, де військовослужбовці відбувають покарання, має позитивний вплив на функціонування цих закладів. Такий нагляд сприяє:

1. Зміцненню законності в процесі виконання покарань.

2. Захисту прав засуджених військовослужбовців.

3. Підвищенню ефективності роботи пенітенціарних установ.

4. Запобіганню можливим зловживанням з боку персоналу цих установ.

Таким чином, прокурорський нагляд виступає важливим механізмом забезпечення справедливості та законності у системі виконання покарань для військовослужбовців, сприяючи загальному покращенню ситуації у цій сфері [17, с. 141].

Таким чином, адміністративно-правові методи та форми діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є важливими

інструментами для забезпечення законності та правопорядку в сфері національної безпеки. Прокурори в цьому напрямку використовують широкий спектр методів, таких як контроль, нагляд, примус, переконання. До форм діяльності можна віднести участь у судових процесах підтримуючи публічне обвинувачення, або відстоювання державних інтересів в сфері оборони, здійснювати процесуальне керівництво (участь у слідчих діях), видання актів прокурорського реагування та проведення перевірок.

Методи діяльності базуються на принципах законності, обґрунтованості, пропорційності та своєчасності, що забезпечує ефективне виконання функцій прокуратури в умовах динамічного оборонного сектору. Важливим є тісна взаємодія з іншими державними органами та правоохоронними структурами для досягнення цілей, пов’язаних із забезпеченням обороноздатності країни.

Таким чином, діяльність прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони спрямована на захист інтересів держави, підтримання правопорядку та попередження правопорушень, що сприяє підвищенню рівня національної безпеки.

Висновки до розділу 1

1. Становлення і розвиток прокуратури має тривалий шлях. Розкриваючи дане питання хочемо зазначити, що після незалежності України вже більше 10 років триває реформування прокуратури в цілому. Що стосується спеціалізованої прокуратури, то вона бере свій початок зі створення Військової прокуратури у 1992 році. Військові прокуратури у подальшому зазнали декілька реорганізацій, зокрема, у Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері у 2012 році, та у подальшому створення Головної військової прокуратури у 2014 році. Після чергових реорганізацій (2020-2021, 2023) та у подальшому в умовах російської агресії та на даний час Спеціалізована прокуратура в сфері оборони на правах Департаменту Офісу Генерального прокурора продовжує свою діяльність.

Періоди становлення прокуратури в Україні:

1) період існування України у складі Російської імперії (1722-1917);

2) період Української Народної Республіки (1917-1922);

3) радянський період (1922-1991);

4) період незалежності України (1991-по теперішній час).

2. Адміністративно-правовий статус Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони - це комплексна правова категорія, що характеризує її особливе становище в системі органів прокуратури та державної влади через сукупність взаємопов'язаних елементів: спеціальних повноважень, що зумовлюють особливу роль у системі державних органів; чітко визначену компетенцію, спрямовану на протидію військовим кримінальним правопорушенням і контроль за законністю діяльності правоохоронних органів; принципів діяльності, які забезпечують єдність підходів у реалізації повноважень; гарантій незалежності та самостійності прокурорів у прийнятті рішень; особливого порядку призначення та звільнення; механізми взаємодії з військовими формуваннями та органами державної влади; організаційну структуру, побудовану за принципами інстанційності та територіальності; підвищену відповідальність за неналежне виконання функцій з урахуванням специфіки військової сфери; додаткові кваліфікаційні вимоги до професійної підготовки прокурорів.

Адміністративно-правовий статус прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони - це закріплена в законодавстві України цілісна система взаємопов'язаних правових елементів, що визначають особливе становище цього прокурора в системі органів прокуратури, його роль у забезпеченні законності та правопорядку у військовій сфері та сфері оборони держави. Структурними елементами такого статусу є: 1) правові засади діяльності (мета, завдання, функції, принципи); 2) організаційна структура та місце в системі прокуратури; 3) повноваження, права та обов'язки у сфері оборони; 4) юридична відповідальність за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків; 5) гарантії незалежності та ефективної діяльності; 6) порядок і підстави призначення та звільнення з посади.

3. Місце прокурора будь-якого напряму спеціалізованої прокуратури, слід виходити із специфіки повноважень, взаємодії, прав та обов'язків прокурора, сфери його впливу.

4. Особливостями діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони пов'язана із забезпечення функцій захисту (як видів такої діяльності, як контроль, організація, процесуальна і непроцесуальна діяльність), взаємозв'язку з іншими елементами державної та правоохоронної систем (тому що спеціалізована прокуратура є частиною прокурорської системи, вона взаємодії з її іншими елементами, якими є органи державної влади, міністерства та відомства, інші спеціалізовані прокуратури). Також слід зазначити, що прокурор вищезазначеної прокуратури максимально реалізується в особливий період часу – період воєнного стану, що обумовлює зміст його діяльності в цілому.

5. Адміністративно-правові методи діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це сукупність правових засобів та прийомів впливу, які використовуються прокурором для виконання покладених на нього функцій у військовій та оборонній сфері. Зокрема примус, переконання, контроль та нагляд є надзвичайно важливими для ефективної діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Ці методи дозволяють прокурору комплексно впливати на поведінку військовослужбовців та керівників військових формувань задля забезпечення законності та правопорядку. Метод примусу надає прокурору широкі повноваження щодо видання обов'язкових для виконання наказів, застосування заходів адміністративного припинення (наприклад, тимчасового відсторонення від посади) та адміністративної відповідальності. Це дає змогу оперативно реагувати на порушення законодавства у військовій сфері та притягати винних осіб до відповідальності.

Своєю чергою, метод переконання дозволяє прокурору формувати високу правову свідомість військовослужбовців, схиляти їх до свідомого дотримання законів та військової дисципліни. Метод контролю спрямований

на перевірку виконання нормативно-правових актів та дотримання встановлених правил і процедур в оборонних структурах. Контроль включає періодичні перевірки та аудити, що мають на меті попередити можливі порушення.

Метод нагляду зі свого боку, полягає в спостереженні за законністю дій і рішень суб'єктів у сфері оборони, зокрема військових органів, із правом втручання при виявленні порушень. Нагляд спрямований на виявлення та усунення порушень вже після їх виникнення.

6. Форми діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це зовнішнє вираження конкретних дій та заходів, що здійснюються прокурором для реалізації своїх повноважень у військовій та оборонній сфері. Види форм діяльності:

1. Процесуальні форми: участь у судових засіданнях у справах, пов'язаних з військовою сферою, подання апеляційних та касаційних скарг.

2. Наглядові форми: проведення перевірок у військових частинах та установах; вивчення матеріалів кримінальних проваджень у військовій сфері; перевірка законності наказів командування.

3. Представницькі форми: подання позовів в інтересах держави у військовій сфері; участь у розгляді справ про адміністративні правопорушення військовослужбовців.

4. Аналітично-інформаційні форми: підготовка аналітичних довідок про стан законності у військовій сфері; розробка методичних рекомендацій для прокурорів у військовій сфері; підготовка інформаційних листів для військового командування.

РОЗДІЛ 2
ХАРАКТЕРИСТИКА ЕЛЕМЕНТІВ АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

2.1 Зміст прав та обов’язків прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та гарантії їх реалізації

Ураховуючи особливості та обсяг функцій і завдань, які виконуються Спеціалізованими прокуратурами у сфері оборони, важливим є виділення їх як окремого органу, що викликає не лише певні виклики, але й є необхідністю. Для збереження впливу на геополітичному полі України необхідно посилювати військовий потенціал та забезпечувати його внутрішній порядок, що неможливо без існування Спеціалізованих прокуратур у сфері оборони, враховуючи це прокурори в цій сфері мають особливі права та обов’язки.

У своєму дослідженні В.Б. Авер’янов вказує на те, що кожен окремий орган виконавчої влади здійснює діяльність, яка має чітко визначену державну спрямованість, цілі, завдання та функції, а також певний обсяг компетенції [113, с.111]. Під обсягом компетенцій розуміється сукупність прав і обов'язків, які виникають у зв'язку з виконанням завдань та функцій конкретним органом влади, в нашому випадку - прокуратурою України. Компетенція є віднесенням прав і обов'язків до складників правового статусу.

Р.О. Сидоренко визначив адміністративні повноваження прокуратури України як сукупність прав і обов'язків прокурора, що визначені та гарантовані Конституцією та законами України, мають особливий правовий зміст і впливають на поведінку та діяльність громадян, функціонування органів державної влади і посадових осіб. Ці повноваження здійснюються з метою захисту інтересів як окремих осіб, так і держави загалом, і мають правові гарантії їх виконання [114, с. 675].

Г.Й. Ткач відносить владні повноваження прокурора до специфічних ознак, що надають інституту прокуратури та прокурору особливий правовий статус у сфері їхньої професійної діяльності. Можливість та фактична реалізація владних повноважень свідчать про реальну здатність прокуратури забезпечити необхідну поведінку інших сторін у визначених межах [115, с. 104].

О.Ю Комарницька підкреслює, що статус прокурора включає в себе ряд важливих елементів, таких як права, обов'язки, відповідальність і гарантії. Для виконання своїх обов'язків прокурор отримує певні повноваження, які є ключовим елементом його статусу. Ці повноваження допомагають досягти поставлених перед прокуратурою цілей, зокрема захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [116, с. 64].

Н.М. Бакаянова, розуміє під повноваженнями прокурора, сукупність його прав та обов'язків, визначених законом, для виконання покладених на прокуратуру функцій у сфері нагляду за додержанням законів, кримінального переслідування та представництва інтересів громадянина або держави в суді [117, с. 239]. На думку М.В. Косюта повноваження прокурора - це встановлені законом права та обов'язки прокурора, які необхідні для виконання покладених на нього функцій з метою забезпечення верховенства права, єдності та зміцнення законності в державі [118, с. 147]. Натомість В.В. Долежан, зауважує, що повноваження прокурора - це комплекс правових важелів, завдяки яким прокурор має можливість реалізувати свої функції відповідно до чинного законодавства [119, с.118]. На думку А.В. Лапкіна повноваження прокурора - це визначені законом права та обов'язки, необхідні для здійснення прокурорського нагляду, підтримання державного обвинувачення та представництва інтересів держави в суді [120, с. 165]. М.В. Руденко зазначає, що повноваження прокурора - це сукупність передбачених законом правомочностей, якими наділений прокурор для виконання покладених на нього функцій із метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [121, с. 312].

Отже, можемо прийти до висновку, що повноваження прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це сукупність визначених законодавством України прав та обов'язків прокурорів спеціалізованих прокуратур, необхідних для реалізації функцій метою забезпечення, яких є законність та правопорядок у сфері оборони, захисту прав і свобод військовослужбовців, працівників Збройних Сил та інших осіб, пов'язаних із виконанням завдань з оборони держави.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру», повноваження прокурора визначаються наступним чином:

Прокурор наділений правом представляти інтереси держави в суді у виняткових випадках та в порядку, встановлених законодавством. Також він має право здійснювати нагляд за дотриманням законів органами, які провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство. Крім того, прокурор уповноважений починати досудове розслідування та процесуальне керівництво ним, вносити відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, доручати органу досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій, давати йому письмові вказівки, погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого.

Важливим повноваженням прокурора є підтримання державного обвинувачення в суді під час розгляду кримінальних проваджень. Він також має право брати участь у судовому провадженні з питань, пов'язаних з виконанням вироків [12].

У сфері оборони діють Спеціалізовані прокуратури в сфері оборони, повноваження прокурорів яких визначаються Законом України «Про прокуратуру», Наказом Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130 «Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони», а також Положенням про Спеціалізовану прокуратуру в сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора від 30.05.2023 № 144. До складу Спеціалізованої прокуратури входять три управління, які у підпорядкуванні мають відділи, які виконують вузькі

повноваження відповідно до покладених на них обов’язків. А також організаційно-методичний відділ, режимно-секретна частина та відділ приймання, опрацювання, аналізу оперативної інформації та документального забезпечення.

Спеціалізовані прокуратури в сфері оборони мають право безперешкодно відвідувати військові частини, з'єднання, установи, організації Збройних Сил та інших військових формувань.

До повноважень належить також здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, підслідних органам досудового розслідування. Вони мають право доручати проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, давати письмові вказівки, погоджувати чи відмовляти у погодженні клопотань слідчих.

Прокурори в сфері оборони уповноважені затверджувати обвинувальні акти, клопотання про застосування примусових заходів, брати участь у розгляді відповідних судових проваджень та підтримувати державне обвинувачення у кримінальних провадженнях про військові злочини [12;20].

Згідно з вищевикладеним, перш за все важливо розглянути питання визначення та опису прав і обов'язків прокурора. Необхідно з'ясувати значення цих термінів, а саме: «права» та «обов'язки».

Під час розгляду поняття «права» було встановлено, що деякі філософи минулого розглядали його як «вольності» та «привілеї». Це пояснюється тим, що основою будь-якого права є певні можливості та привілеї у порівнянні з іншими суб'єктами. Проте сучасна доктрина розширила зміст поняття «права». У науковій літературі зазначається, що права людини - це певні її можливості, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку суспільства та забезпечені обов'язками інших суб'єктів [122, с. 16].

Для більш детального розгляду даного поняття важливо вивчити етимологію категорії «право», яка включає такі значення:

1. Законодавство; форма законодавства, яку здійснює держава, залежна від соціальної системи країни;

2. Система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, які виражають волю панівного класу (в експлуататорському суспільстві) або всього народу (у соціалістичному суспільстві);

3. Обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь;

4. Наука, що займається юриспруденцією; правознавство; суд [123, с. 654]. Отже, у визначенні поняття «права» прокурора слід розуміти надання посадовій особі законодавчих повноважень діяти відповідно до законодавства та виконувати покладені на неї службові обов'язки.

Достатньо точною і деталізуючою є вищезазначена концепція, висловлена у праці В.В. Колодчин, А.Р. Туманянц, яка стверджує, що державні органи мають обов'язкове право використовувати свої повноваження, що визначається відповідним законодавством [124, с. 164].

На думку В.В. Копєйчикова права - це юридично закріплені можливості певної поведінки особи, які забезпечуються відповідними обов'язками інших осіб [125, с. 279]. О.В. Петришин зазначає, що права - це гарантовані законом можливості користуватися певними благами та здійснювати певні види діяльності [126, с. 274]. Також у підручнику С.Л. Лисенкова зазначається, що права - це визнана і гарантована державою можливість певної поведінки суб'єкта права, яка забезпечується обов'язками інших суб'єктів права [127, с. 356].

Отже, проведений аналіз дозволяє сформулювати поняття «права прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони», це визначені законодавством України юридичні можливості, якими наділені прокурори військових прокуратур для належного виконання покладених на них обов'язків із захисту прав і свобод військовослужбовців та працівників Збройних Сил України, інших військових формувань, у процесі діяльності органів

військового управління, військових частин, установ та організацій, що належать до сфери оборони держави.

Відповідно до Закону України «Про прокуратуру», прокурори загальної прокуратури наділені такими основними правами:

1. Право безперешкодного доступу на територію і до приміщень органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

2. Право витребувати та отримувати від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, незалежно від форми власності та підпорядкування, необхідні документи, матеріали, статистичну та іншу інформацію.

3. Право давати письмові вказівки органам досудового розслідування про проведення досудового розслідування, а також вимагати від них усунення порушень закону.

4. Право письмово вносити керівникам відповідних органів подання в порядку ст. 65-1 Закону України «Про запобігання корупції».

5. Право порушувати провадження про адміністративні правопорушення та брати участь у розгляді справ про адміністративні правопорушення.

6. Право опротестовувати рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

7. Право ініціювати перед керівництвом прокуратури питання про застосування заходів дисциплінарної відповідальності до працівників органів, підприємств, установ та організацій за невиконання законних вимог і процесуальних рішень прокурора [12].

Таким чином, прокурори загальної прокуратури наділені широким спектром прав, необхідних для ефективного здійснення нагляду за дотриманням законів, захисту прав і свобод громадян, а також притягнення винних осіб до відповідальності.

Прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони наділені значним обсягом прав, необхідних для ефективного виконання покладених на них функцій. До основних прав прокурорів належать:

Прокурори Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони мають наступні права:

1. Підтримувати державне обвинувачення у суді.

2. Вживати заходів щодо розшуку осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та осіб, які зникли безвісти за обставин, що загрожували їхньому життю чи здоров'ю.

3. Вживати заходів щодо забезпечення відшкодування завданих державі збитків, відновлення порушених прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб.

4. Здійснювати нагляд за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, а також за додержанням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах.

5. Вживати заходів для усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів та інших правопорушень у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та оборонно-промисловому комплексі.

6. Перевіряти дотримання законодавства при утриманні затриманих, взятих під варту та засуджених до позбавлення волі у відповідних установах Збройних Сил України та інших військових формуваннях [20].

Таким чином, широкий спектр наданих прав дозволяє прокурорам Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони ефективно здійснювати нагляд за дотриманням законів, запобігати та припиняти правопорушення, а також притягати винних осіб до відповідальності.

Наступним об'єктом аналізу є «обов'язок». Це поняття визначається як одна з ключових етичних категорій, що виражає моральні вимоги, прийнятні для особи, класу або соціальної групи в конкретних соціальних умовах.

Обов'язок пов'язаний з моральними та етичними аспектами поведінки людини у суспільстві [128, с. 874].

В юридичній літературі обговорюється поняття «юридичний обов'язок», який відрізняється від етичного обов'язку. Юридичний обов'язок є невід'ємною частиною правовідносин і виражається в нормах права. Він визначає необхідну міру поведінки суб'єктів права (громадян, посадових осіб, юридичних осіб) і вимагає від них дотримання законом встановлених дій. Юридичний обов'язок є механізмом реалізації суб'єктивних прав учасників правовідносин [129, с. 632].

У своїй роботі О.П. Карманюк вказує, що обов'язок стає юридичним, коли певні суб'єкти зобов'язані виконати певні дії відповідно до законодавства держави. Реалізація такого обов'язку забезпечується за допомогою державного примусу [130, с. 63].

Основними ознаками юридичного обов'язку є такі: він виникає з норм права, а не з волі владної особи; однаковий для всіх, незалежно від статусу особи, що його виконує; порушення обов'язку призводить до різних правових наслідків, які проявляються у вигляді юридичної відповідальності.

У розумінні О.Г. Невзорова термін «обов'язок» розглядається як сукупність вимог, які закріплені нормами права і покладені на особу для виконання певних функцій.

Як відмічає А.І. Щербак, у процесі виконання своїх обов'язків посадова особа виступає від імені державного органу, здійснює функції представництва цього органу у відносинах з фізичними та юридичними особами і несе особисту відповідальність за виконання компетенції цього державного органу або його структурного підрозділу [38, с. 64].

Автори підручника Загальна теорія держави і права визначають обов'язки, як вид і міра належної поведінки зобов'язаної особи, яка забезпечується можливістю державного примусу з метою задоволення інтересів уповноваженої особи [131, с. 355]. О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко

надають поняття обов'язки, як вид і міра належної поведінки, які передбачені нормами права та забезпечуються державним примусом [132, с. 433].

Отже, проведений аналіз дозволяє сформулювати поняття «обов'язки прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони», це визначені законодавством України вимоги до належної поведінки та діяльності прокурорів військових прокуратур, спрямовані на неухильне дотримання законності, захист прав і свобод військовослужбовців, працівників Збройних Сил України та інших військових формувань, а також забезпечення правопорядку під час виконання завдань з оборони держави.

На прокурора покладаються такі обов'язки: 1) виявляти повагу до осіб під час здійснення своїх повноважень; 2) не розголошувати відомості, що становлять охоронювану законом таємницю; 3) діяти виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України; 4) дотримуватися правил професійної етики прокурора, уникати будь-якої поведінки, що може завдати шкоди авторитету прокуратури та дискредитувати його як її представника.

Прокурор щорічно проходить конфіденційну перевірку на доброчесність відповідно до встановлених процедур [12].

Прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони наділені таким колом основних обов'язків:

1. Здійснення нагляду за дотриманням законів під час виконання військового обов'язку та проходження військової служби військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України та інших військових формувань.

2. Забезпечення законності при вирішенні питань, пов'язаних з мобілізацією, призовом громадян на строкову військову службу, військову службу за контрактом, а також при звільненні військовослужбовців з військової служби.

3. Нагляд за додержанням вимог законодавства під час матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення військ (сил), озброєння та військової техніки.

4. Здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням злочинів, підслідних військовій прокуратурі, та підтримання державного обвинувачення у військових судах.

5. Вжиття заходів щодо усунення порушень закону, притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності.

6. Вивчення та аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень у військовій сфері, вжиття заходів щодо їх усунення.

7. Здійснення міжнародного співробітництва з питань військової прокурорської діяльності [20].

Таким чином, прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони відіграють ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку у військовій сфері, здійснюючи широкий комплекс наглядових, процесуальних та профілактичних повноважень.

В сучасному правовому просторі поняття гарантій діяльності прокурора визначається як комплекс правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на забезпечення незалежності та ефективності прокурорського нагляду. Ці гарантії створюють систему, яка забезпечує прокурорам можливість незалежно виконувати свої обов'язки та захищати законні інтереси суспільства. У зв'язку з цим, важливо розглянути ключові аспекти цього поняття, його значення та вплив на правову систему в цілому.

В.В. Долежан розглядає під гарантіями діяльності прокурора - це закріплені у законодавстві правові засоби, що забезпечують прокурору належні умови для здійснення покладених на нього обов'язків та захист від протиправного втручання у його діяльність [133, с.134]. В.В. Сухонос, під гарантіями діяльності прокурора розуміє сукупність законодавчих норм, що забезпечують належне та неупереджене виконання прокурором своїх професійних обов'язків, захист від неправомірного втручання в його діяльність

та необхідні умови для цієї діяльності [134, с. 122]. О.М. Бандурка надає наступне визначення: гарантії діяльності прокурора - це система правових норм, спрямованих на створення належних умов для ефективного виконання прокурорами своїх функцій і запобігання протиправному втручанню в їх діяльність [135, с. 431].

На думку І.Є. Марочкін, П.М. Каркач, Ю.М. Грошевий гарантії діяльності прокурора - це система правових та організаційних засобів, встановлених законодавством, що забезпечують належні умови для виконання функцій і реалізації прав працівниками органів прокуратури [136, с. 33]. Також існує думка, що гарантії діяльності прокурора - це система правових норм, що регулюють правовий статус прокурора, встановлюють вимоги до його компетенції та професійної поведінки, а також визначають заходи забезпечення незалежності прокурора від незаконного втручання у його діяльність [126, с. 21].

Отже, проведений аналіз дозволяє сформулювати поняття «гарантії діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони», це система правових норм та організаційних заходів, передбачених законодавством України, які спрямовані на створення належних умов для безперешкодного та неупередженого виконання прокурорами військових прокуратур покладених на них функцій з нагляду за додержанням законів у Збройних Силах, інших військових формуваннях, а також під час досудового розслідування військових злочинів та представництва інтересів держави в судових провадженнях у сфері оборони.

Відповідно до законодавства України, діяльність прокурорів забезпечується низкою гарантій, які покликані створити належні умови для належного виконання ними своїх функцій та обов'язків. До ключових гарантій належать:

Незалежність та невтручання у діяльність прокурора. Згідно із Законом України «Про прокуратуру», забороняється будь-яке незаконне втручання державних органів, посадових осіб, фізичних та юридичних осіб у діяльність

прокурора. Прокурор діє виключно на підставі закону та не може отримувати вказівки чи бути підзвітним будь-яким фізичним чи юридичним особам.

Порядок призначення на посаду та звільнення. Кандидати на посаду прокурора проходять ретельний відбір на конкурсній основі. Їх призначення здійснюється керівником відповідного органу прокуратури. Звільнення прокурора можливе лише з підстав, чітко визначених законодавством.

Фінансове та матеріально-технічне забезпечення. Держава зобов'язана забезпечити належні умови для діяльності органів прокуратури, включаючи їх фінансування, оснащення необхідним обладнанням та ресурсами.

Соціальний захист та безпека прокурорів. Прокурори мають право на достатній рівень заробітної плати, відпустки, пенсійне забезпечення. Законом також передбачені спеціальні заходи безпеки щодо захисту прокурорів та їхніх сімей [12].

Д.М. Добровольський виділяє основні принципи незалежності прокуратури, такі як історичне походження, законність, загальне визнання, загальний та базовий характер, універсальність, комплексність та системність [137, с. 4]. Т.В. Колєснік також виділяє важливий аспект незалежності: «Незалежність прокуратури необхідно забезпечувати через професіоналізм, сумлінність, моральні якості прокурорів та глибоке знання чинного законодавства. Зокрема, в сучасних умовах особливу увагу слід звертати на підвищення якості кадрового складу органів прокуратури, що дозволить працівникам бути більш об'єктивними та професіональними у виконанні своїх обов'язків. Це призведе до покращення сприйняття прокуратури в суспільстві» [138, с. 8].

О.В. Маслова підкреслює, що гарантії незалежності прокурора, визначені у статті 16 Закону України «Про прокуратуру», утворюють систему, об'єднану комплексним застосуванням для забезпечення спільної мети - незалежності прокурора. Ця система відзначається взаємозв'язком всіх її елементів (гарантій), оскільки виконання кожної з них створює підґрунтя або умови для виконання інших гарантій незалежності прокурора [139, с. 14].

Т.Є. Колєснік підкреслює, що для ефективності прокурорського нагляду у сучасних умовах є важливою самостійність та незалежність прокурорів під час його здійснення. За словами дослідниці, прокурори повинні мати можливість діяти незалежно при виконанні своїх обов'язків. Згідно з принципом незалежності, працівники прокуратури мають виконувати свої функції відповідно до вимог закону, свого розуміння права та внутрішнього переконання. Проблема недостатньої незалежності в роботі прокуратури України перешкоджає повністю виконувати її функції та завдання [140, с. 81].

Діяльність прокурорів Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони, які здійснюють свої повноваження у сфері оборони, забезпечується низкою гарантій, передбачених законодавством України. Серед ключових гарантій:

1.Особливий порядок призначення та звільнення з посади. Прокурорів призначають на посаду та звільняють з посади за рішенням Генерального прокурора. Це забезпечує високий рівень професіоналізму та незалежності військових прокурорів.

2.Незалежність та заборона незаконного втручання. Прокурори є незалежними від будь-якого незаконного впливу, тиску чи втручання з боку інших державних органів, службових осіб, фізичних та юридичних осіб.

3.Фінансування та матеріально-технічне забезпечення. Прокуратури фінансуються виключно з державного бюджету, що забезпечує їхню належну діяльність та оснащення необхідними ресурсами.

4.Особливий правовий та соціальний захист. Прокурори мають статус військовослужбовців, що надає їм відповідні гарантії соціального та правового захисту, зокрема щодо грошового та пенсійного забезпечення, медичного обслуговування тощо.

5.Безпека під час виконання службових обов'язків. Законодавство передбачає спеціальні заходи безпеки для захисту прокурорів та членів їхніх сімей у зв'язку з виконанням службових обов'язків [12; 20].

Отже, підсумовуючи можемо зазначити, що прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони наділені широким колом прав, зокрема

безперешкодного доступу, витребування документів, видачі обов'язкових наказів, застосування примусових заходів, порушення проваджень про правопорушення, а також покладеними на них обов'язками щодо здійснення нагляду за дотриманням законності у військовій сфері, процесуального керівництва розслідуванням військових злочинів, вжиття заходів щодо усунення порушень та притягнення винних осіб до відповідальності.

Таким чином, права та обов'язки військових прокурорів спрямовані на забезпечення неухильного дотримання законності та військової дисципліни, захисту прав військовослужбовців та інтересів держави в особливих умовах сфери оборони.

У свою чергу, під гарантіями діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони пропонуємо розуміти, систему правових норм, організаційних та матеріально-технічних засобів, передбачених законодавством України, які спрямовані на створення належних умов для незалежного, неупередженого та ефективного здійснення військовими прокурорами повноважень з нагляду за додержанням законів у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, під час досудового розслідування злочинів проти встановленого порядку несення служби та представництва інтересів держави у судових процесах з питань військової служби і оборони.

До ключових гарантій діяльності прокурорів Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони можна віднести:

1. Особливий порядок призначення та звільнення, що забезпечує високий рівень професіоналізму та незалежності.

2. Заборона незаконного втручання у діяльність прокурорів Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони з боку державних органів, службових осіб та інших осіб.

3. Фінансування та матеріально-технічне забезпечення прокуратур Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони виключно з державного бюджету.

4. Соціальний та правовий захист прокурорів Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони, які мають статус військовослужбовців.

5. Особливі заходи безпеки щодо захисту прокурорів Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони та їхніх сімей у зв'язку із виконанням службових обов'язків.

Наявність належних гарантій діяльності дозволяє прокурорам Спеціалізованих прокуратур в сфері оборони неупереджено здійснювати свої функції в інтересах зміцнення законності та правопорядку у Збройних Силах України і сфері оборони держави загалом.

2.2 Характеристика принципів діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

Забезпечення законності та правопорядку у Збройних Силах України та інших військових формуваннях є невід’ємною складовою належного функціонування системи оборони держави. Прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони відіграють ключову роль у дотриманні вимог законів у цій специфічній сфері. В умовах воєнного стану та збройної агресії проти України надзвичайно важливим є чітке розуміння принципів, на яких ґрунтується діяльність прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Це забезпечує ефективність їхньої роботи та дозволяє належним чином захищати права військовослужбовців та працівників сектору оборони.

Визначення основоположних принципів є необхідним для формування єдиних підходів у практичній діяльності Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, уникнення правових колізій та забезпечення послідовності дій військових прокурорів у різних регіонах України [141, с. 39]. Для належного аналізу та з’ясування сутності принципів діяльності прокуратури, перш за все, необхідно розібратися, що мається на увазі під цим юридичним терміном у теорії права. Так, згідно з поглядами О. Варич, єдність і системність права як

категорії та інструменту управління суспільством забезпечується певними ідеями та положеннями, які прийнято називати принципами права. Оскільки основною формою реалізації функцій прокуратури є правова діяльність, то визначення особливої природи цих функцій, на нашу думку, пов'язане з характеристикою принципів, на яких ґрунтується їх реалізація [142, с. 110].

І.К. Білодід зазначає, що принцип являє собою провідну ідею або базове правило, яким керуються у певній поведінці [123, с. 115]. Словники визначають принцип, як базове вихідне положення, початок, що є підґрунтям для певної сукупності фактів, теорій чи науки [92, с. 654]. На думку В.Г. Городяненка принцип - це першооснова, базис для сукупності фактів або знань, вихідна теза певної теорії [143, с. 234]. Ю.С. Шемшученко визначає принцип - це основоположним, початковим положенням певної теорії, вчення, науки чи світогляду. Отже, можемо прийти до висновку, що принцип являє собою базове, первинне положення наукової системи, теорії чи ідеологічного напрямку.

Вважаємо за доцільне більш детально розглянути поняття принцип діяльності. Отже, в юридичній енциклопедії надається наступне визначення: принцип діяльності - це керівна ідея, основоположна засада, якою керуються у певній сфері діяльності [144, с. 345]. Існує думка, що принцип діяльності - це фундаментальне, вихідне положення, що лежить в основі певного роду діяльності та визначає її характер та напрямки. Також за радянських часів принцип діяльності розумівся, як провідна ідея, засадниче правило, які покладені в основу певної діяльності та регулюють її здійснення; вихідна теза, положення, що виступає першоосновою у певному виді діяльності та визначає її мету, методи та результати [145].

Філософський енциклопедичний словник надає наступне визначення, а саме: Принцип діяльності - це базова, першооснова певного виду діяльності, що формує її цілі, завдання та методи здійснення [146, с. 234]. Отже, можемо сказати, що принцип діяльності є базовим, визначальним правилом, що

формує характер, специфіку та регламентує процес здійснення певного виду діяльності у відповідній галузі.

У вітчизняній юриспруденції питанню принципів функціонування правоохоронних органів традиційно приділяється значна увага. Це пояснюється тим, що в Україні відбувається ґрунтовна реформа правоохоронної складової держави, яка базується на європейських правових традиціях, де пріоритетом є повага до права та людини. У зв'язку з цим цілком природним є підвищений науковий інтерес до принципів діяльності органів прокуратури.

На думку В.І. Мички принципи діяльності прокуратури є вагомою науково-методологічною базою для вивчення та осмислення ролі прокуратури як правоохоронного органу, а також інституції, яка згідно з Конституцією належить до системи правосуддя. Саме тому засадничі принципи функціонування прокуратури мають неабияке значення, адже важливо не лише з'ясувати сучасне розуміння цих принципів, а й проаналізувати історико-правові витоки, на яких ґрунтується діяльність прокуратури [141, с. 38]. У свою чергу, Г.Д. Борейко [106, с. 326] трактує поняття принципів прокуратури як основні ідеї, закріплені на законодавчому рівні, що мають галузеву специфіку та відображають об'єктивні закономірності взаємовідносин між державою та народом. Ці принципи регулюють діяльність підрозділів прокуратури, на які покладені наглядові повноваження. Вони являють собою сукупність основних вимог та компетенцій, необхідних для належного функціонування прокуратури, що дозволяє відокремити цей орган від інших державних структур.

Науковець виділяє чотири групи принципів прокурорського нагляду. Першу групу складають загальноправові принципи, такі як справедливість, гуманізм, законність, верховенство права. Друга група - це міжгалузеві принципи, зокрема презумпція невинуватості, гласність і змагальність судочинства. Третя група - вузькогалузеві принципи прокурорського права: колегіальність, централізація та підпорядкування. Четверта група

представлена спеціальними принципами інституту прокуратури, що відображають особливості її функціонування, зокрема: незалежність прокурорів, єдність системи прокуратури, політична нейтральність, прозорість та відкритість діяльності.

Принципи, на яких ґрунтується діяльність органів прокуратури при виконанні повноважень відповідно до законодавства, можна класифікувати за об'єктом спрямування, суб'єктом реалізації та способом задоволення потреб виконуваної роботи [106, с.123]. Отже, принципи діяльності прокуратури - це закріплені в законодавстві основоположні засади, що визначають природу, сутність і призначення прокуратури, встановлюють вихідні параметри її організації та функціонування, а також регламентують межі та порядок реалізації прокурорських повноважень.

На думку І.Є. Марочкіна, Ю.М. Грошевого, М.В. Руденко принцип діяльності прокурора – це фундаментальне положення, на якому ґрунтується вся діяльність прокурора, визначаючи її мету, завдання, методи та напрямки [136, с. 145]. На думку В.Д. Бринцев принцип діяльності прокурора – це базова засада, першооснова, що формує зміст та характер діяльності прокурора, забезпечуючи її відповідність стандартам правової держави [147, с. 146]. У теорії держави і права принцип діяльності прокурора – це керівне правило, основа, що лежить в основі діяльності прокурора, визначаючи її цілі, завдання та методи здійснення відповідно до вимог законності та верховенства права [126, с. 124].

Юридична енциклопедія визначає принцип діяльності прокурора – це провідна ідея, засадниче положення, згідно з яким організовується та здійснюється діяльність прокурора, що забезпечує її відповідність конституційним засадам та загальновизнаним стандартам [144, с. 541]. В.І. Шинкарук зазначає, принцип діяльності прокурора – це вихідна теза, першооснова, яка покладена в основу здійснення прокурорської діяльності та визначає її мету, методи та результати відповідно до вимог законності та верховенства права [146, с. 121].

У підручниках з кримінального процесу принцип діяльності прокурора розкривається, як базове, фундаментальне правило, згідно з яким організовується та здійснюється вся діяльність прокурора у кримінальному провадженні, забезпечуючи її відповідність засадам кримінального судочинства та загальновизнаним стандартам правосуддя [148, с. 567]. Таким чином, принцип діяльності виступає не лише теоретичним поняттям, а й практичним орієнтиром, що забезпечує належне виконання прокурором своїх обов'язків у сфері оборони.

Зважаючи на специфіку військової сфери, принципи діяльності військових прокурорів можуть відрізнятися від загальних принципів органів прокуратури. Тому їх ретельне дослідження та наукове обґрунтування є необхідним для вдосконалення правового регулювання діяльності прокуратур Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони.

Провідні вчені в галузі права досліджують та аналізують засадничі принципи, на яких базується робота прокурорів у сучасних реаліях. Адже саме дотримання фундаментальних принципів є запорукою ефективного та неупередженого здійснення прокурорами своїх обов'язків на благо суспільства та в інтересах верховенства права [141, с. 46]. Ю.М. Грошевий, І.Є. Марочкін, О.Р. Михайленко зазначають, що принцип діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони – це керівна ідея, базове положення, яким керується прокурор спеціалізованого відомства при здійсненні своїх функцій у військовій сфері та сфері оборони держави [136, с. 222]. У підручнику за редакцією І.Є. Марочкіна, П.М Каркача принцип діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони розглядається, як фундаментальна засада, провідне правило, що визначає зміст, характер та напрямки діяльності військового прокурора [149, с. 112]. У монографії І.Є Марочкін, Ю.М. Грошевий, І.О. Шумський надається наступне визначення принципу діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони – це вихідне положення, першооснова, покладена в основу функціонування військового прокурора, що забезпечує законність його

діяльності [150, с. 139]. В.Д. Бринцев висловлює думку, що основоположним елементом роботи прокурора Спеціалізованої прокуратури у військовій галузі є фундаментальна концепція, яка слугує підґрунтям для всіх його професійних дій. Ця ключова ідея гарантує, що діяльність військового прокурора відповідає нормам та вимогам, притаманним правовій державі [147, с. 276].

Також укладачі підручника за редакцією О.В. Петришина зазначають, що принцип діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони – це керівне правило, фундаментальна засада, яка лежить в основі діяльності військового прокурора та визначає її мету, завдання та методи здійснення відповідно до принципів верховенства права [126, с. 322]. На думку О.В. Капліна, О.М. Карпенко, В.І. Маринів принцип діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони – це провідна ідея, засадниче положення, що регламентує повноваження і обов'язки військового прокурора у кримінальному судочинстві, забезпечуючи законність його діяльності [151, с. 443]. Л.М. Давиденко, О.В. Лапкін, О.М. Толочко визначають, що принципи діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони – це основоположні засади функціонування, які становлять базис для реалізації його службових обов'язків. Ця діяльність ґрунтується на дотриманні правових норм та захисті конституційних прав військовослужбовців. Такий підхід забезпечує належне виконання прокурором своїх повноважень у військовій сфері [152, с. 326].

Отже, можемо сказати, що принцип діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони – це базова засада, керівне положення, що визначає зміст, характер та напрямки діяльності військового прокурора, забезпечуючи законність, об'єктивність та неупередженість при здійсненні ним функцій нагляду, досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення у справах, пов'язаних зі сферою оборони держави. Зроблено

У теорії прокурорського нагляду існує дискусія щодо класифікації принципів діяльності прокуратури. Одні науковці пропонують поділяти їх на

організаційні та функціональні. Проте є вчені, які заперечують такий підхід, вказуючи на єдність та неподільність принципів організації і діяльності органів прокуратури. Зокрема, вони стверджують, що в кожному принципі присутні як організаційні, так і процесуальні (функціональні) елементи, але в одних випадках переважають організаційні аспекти, а в інших - функціональні. Деякі дослідники вважають, що поділ принципів на організаційні та функціональні є малопродуктивним і може мати місце лише в суто академічній площині з певною умовністю.

Отже, серед науковців немає єдиної думки щодо доцільності виокремлення організаційних і функціональних принципів діяльності прокуратури. Це питання залишається дискусійним і потребує подальшого ґрунтовного вивчення та обговорення в теорії прокурорського нагляду.

На нашу думку виокремлення організаційних і функціональних принципів діяльності прокуратури є доцільним і корисним для теорії та практики прокурорського нагляду. Такий поділ дозволяє більш чітко структурувати принципи діяльності прокуратури, що сприяє кращому розумінню її роботи. Організаційні принципи стосуються побудови системи прокуратури, її структури та управління, тоді як функціональні принципи зосереджені на безпосередньому виконанні прокуратурою своїх завдань. Такий поділ дозволяє більш глибоко аналізувати діяльність прокуратури, виявляти проблеми та розробляти рекомендації щодо вдосконалення її роботи. Отже, вважаємо виокремлення корисним інструментом для аналізу та вдосконалення діяльності прокуратури, але цей поділ слід використовувати гнучко, враховуючи комплексний характер прокурорської діяльності.

З огляду на ці різні позиції, найбільш доречною, на нашу думку, є підхід, який відкидає чітке розмежування принципів на організаційні та функціональні. Оскільки у кожному принципі поєднуються як організаційні, так і процесуальні аспекти, більш виправданим є розгляд принципів діяльності прокуратури як єдиної, неподільної системи, що забезпечує ефективність роботи цього органу.

А.В. Кочура вважає, що до переліку засадничих принципів мають входити такі положення: верховенство закону; забезпечення доступу до правосуддя та судового захисту; рівноправність усіх учасників судового процесу перед законодавством і судом; гарантування прав і свобод людини; презумпція невинуватості; надання права на захист законних інтересів усім особам, задіяним у справі; забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист від обвинувачення; свобода від обов'язку викривати себе, членів сім'ї чи близьких родичів у межах, визначених законом; повне, всебічне та неупереджене з'ясування обставин справи; публічність; диспозитивність; здійснення правосуддя виключно судами; незалежність і недоторканність суддів, їхня підпорядкованість лише законодавству; змагальність сторін під час судового розгляду; використання державної мови в судочинстві; відкритість судового процесу та його повна технічна фіксація; усна форма процесу; об'єктивна оцінка доказів; безпосереднє дослідження доказів; обов'язковість виконання судових рішень; можливість апеляційного та касаційного оскарження судових рішень; вирішення кримінальної справи у розумний строк [153, с. 117].

Отже, більш детально розглянемо підходи до класифікації принципів:

М.В. Косюта розглядає принципи за джерелом походження:

- Конституційні принципи, які випливають з положень Конституції України (верховенство права, законність, незалежність прокурорів тощо).
- Принципи, закріплені в спеціальних законодавчих актах, зокрема Законі України "Про прокуратуру" (територіальність, єдність системи органів прокуратури тощо) [155, с. 56]

Л.М. Давиденко поділяє принципи за сферою дії на:

- Загальноправові принципи, що поширюються на всю правову систему (справедливість, гуманізм, рівність перед законом тощо).
- Спеціальні принципи, властиві лише органам прокуратури (процесуальна самостійність, обов'язковість актів прокурора тощо) [155, с. 128].

На думку П.М. Каркач принципи потрібно розділяти за значенням для організації та функціонування:

- Організаційні принципи (єдність системи, централізація управління, територіальність та ін.).
- Функціональні принципи (об'єктивність, неупередженість, повнота перевірки тощо) [156, с. 92].

В.С. Бабкова виділяє такі принципи: верховенство права, законність, незалежність, об'єктивність і неупередженість, територіальність, гласність, взаємодія з іншими органами державної влади та місцевого самоврядування, недоторканність особистого та сімейного життя [157, с. 42].

На думку М.В. Косюти, основними принципами є: верховенство права, законність, незалежність, демократизм, гуманізм, публічність, єдність системи органів прокуратури [158, с. 67].

І.І. Когутич визначає наступні принципи: верховенство права, законність, незалежність, об'єктивність, неупередженість, гласність, єдність системи органів прокуратури, територіальність, процесуальна самостійність, обов'язковість актів прокурора [159, с. 119]. За баченням Л.М. Давиденка, принципами прокурорської діяльності є: верховенство права, законність, незалежність, недоторканність особистого та сімейного життя, гласність, взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування [155, с.125]. В.М. Гаращук виокремлює такі принципи: верховенство права, законність, незалежність, об'єктивність, неупередженість, територіальність, централізація системи органів прокуратури, єдність статусу прокурорів [160, с. 85].

Згідно з дослідженням Л.М. Грогуленко, основними принципами, які визначають діяльність органів прокуратури, є:

1. Принцип верховенства права, який передбачає пріоритет прав і свобод людини та громадянина, недопущення свавілля з боку органів державної влади.

2. Принцип незалежності, який гарантує, що органи прокуратури діють об'єктивно та неупереджено, захищаючи інтереси держави та громадян.

3. Принцип територіальності, який визначає сферу компетенції та повноваження прокурорів на відповідній території.

4. Принцип підзвітності та підконтрольності, який забезпечує відповідальність прокурорів перед відповідними органами державної влади та громадськістю.

5. Принцип єдності та централізації системи органів прокуратури, який передбачає ієрархічну структуру та вертикальну підпорядкованість у системі прокуратури.

На основі проведеного аналізу вбачаємо за потрібне більш детально розглянути принципи діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. О.М. Толочко виділяє такі принципи: верховенство права, законність, незалежність, неупередженість, об'єктивність, територіальність, процесуальна самостійність, обов'язковість актів прокурора, взаємодія з органами військового управління [161, с. 115]. На думку В.Г. Фатхутдінова, до принципів належать: верховенство права, законність, незалежність, єдність системи прокуратури, професіоналізм, захист інтересів держави у військовій сфері, взаємодія з органами військового управління [162, с. 114]. І.В. Козьяков визначає такі принципи: верховенство права, законність, незалежність, неупередженість, об'єктивність, територіальність, централізація системи, військова дисципліна, субординація, секретність [163, с. 142].

За баченням Л.Р. Грицаєнко, основними принципами є: верховенство права, законність, незалежність, об'єктивність, неупередженість, гласність, єдність системи, територіальність, військова спеціалізація [164, с. 62]. В.С. Бондар виокремлює принципи: верховенство права, законність, незалежність, об'єктивність, неупередженість, територіальність, процесуальна самостійність, взаємодія з військовими формуваннями, військова підпорядкованість [165, с. 121].

На нашу думку доцільно виокремити та охарактеризувати наступні принципи:

– принцип єдності;
– принцип централізації;
– принцип верховенства права та законності;
– принцип рівності всіх перед законом;
– принцип гласності;
– принцип демократизму;
– принцип публічності;
– принципів єдиноначальності та колегіальності;
– принцип захисту інтересів держави та інтересів людини в межах наданих їм повноважень;
– принцип деполітизації;
– принцип недопустимості сумісництва в трудовій сфері.

Одним із ключових принципів організації прокуратури України є принцип єдності. Цей принцип закріплено у статті 7 Закону України «Про прокуратуру» [12]. Відповідно до нього, прокуратура є єдиною централізованою системою, що складається з Генеральної прокуратури, прокуратур Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя (на правах обласних), а також міських, районних та інших територіальних прокуратур, а також прокуратури у сфері оборони. Принцип єдності забезпечує цілісність і узгодженість дій усіх ланок прокурорської системи в межах єдиної вертикалі управління.

Принцип єдності є комплексним принципом, що об'єднує в собі галузеву, організаційну та функціональну складові. Його сутність полягає в тому, що кожен елемент прокурорської системи, незалежно від його рівня чи спеціалізації, діє в межах своїх повноважень як частина єдиного цілого - системи органів прокуратури. При цьому кожен прокурор, приймаючи рішення, зберігає визначену законом самостійність. Однак водночас він

виступає як представник єдиної вертикально інтегрованої структури, дотримуючись загальних підходів та стандартів діяльності органів прокуратури [166, с.723]. Для Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони принцип єдності визначає її організацію та функціонування, а саме:

1. Єдина система управління та підпорядкування. Всі прокурори Спеціалізованої прокуратури, незалежно від територіального розташування, входять до єдиної вертикалі підпорядкування на чолі з Генеральним прокурором.

2. Єдині вимоги до організації та діяльності. Незалежно від місця дислокації, всі прокурори Спеціалізованої прокуратури керуються єдиними нормативно-правовими актами, інструкціями та методичними рекомендаціями.

3. Єдність цілей та завдань. Незважаючи на територіальну розрізненість, всі прокурори Спеціалізованої прокуратури спрямовують свою діяльність на досягнення єдиної мети - забезпечення законності та правопорядку у військовій сфері.

4. Єдність вимог до кадрового забезпечення. Прокурори Спеціалізованої прокуратури підбираються та призначаються за єдиними критеріями професійної придатності, кваліфікації та доброчесності.

Таким чином, принцип єдності визначає цілісність Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони як єдиного централізованого органу, що забезпечує узгодженість та ефективність її діяльності в масштабах всієї держави.

Одним з ключових принципів організації прокуратури є принцип централізації. Він передбачає, що всі органи прокуратури входять до єдиної системи, яка має вертикальну ієрархічну структуру з чітко визначеним підпорядкуванням. Очолює цю систему Генеральний прокурор України. Нижчі за рівнем прокурори підпорядковуються вищим, що забезпечує єдність цілей, завдань, форм, методів та інструментів діяльності на всіх рівнях. Централізована побудова дозволяє застосовувати уніфіковані підходи під час

нагляду за дотриманням законів, реагування на їх порушення та вжиття заходів запобігання таким порушенням. Принцип єдності також передбачає можливість делегування повноважень як від вищого прокурора до нижчого, так і навпаки - вищий прокурор може взяти на себе обов'язки підлеглого [167, с. 134]. Принцип централізації передбачає, що Спеціалізована прокуратура у сфері оборони є єдиною централізованою системою, яка підпорядковується Генеральному прокурору України.

Ключові аспекти:

1. Вертикальна структура управління
2. Підпорядкування нижчестоящих прокурорів вищестоящим
3. Єдині підходи та стандарти в роботі
4. Координація діяльності різних підрозділів прокуратури

Це забезпечує узгодженість та ефективність роботи прокуратури у сфері оборони.

Одним із фундаментальних принципів функціонування органів прокуратури є принцип незалежності. Відповідно до нього, прокуратура здійснює покладені на неї функції та повноваження виключно на підставі Основного Закону України - Конституції, а також чинного законодавства держави. При цьому прокурори у своїй діяльності не підпорядковуються та не залежать від будь-яких гілок державної влади, посадових осіб, органів місцевого самоврядування чи інших державних структур. Рішення та діяльність прокурорів не можуть бути підпорядковані волевиявленню громадських об'єднань, політичних партій чи їхніх керівних органів. Принцип незалежності гарантує неупередженість та об'єктивність прокурорів у відстоюванні законних інтересів держави та прав громадян [168, с. 245].

Законодавство України забороняє будь-які спроби втручання чи тиску на працівників органів прокуратури з метою схилити їх до ухвалення незаконних рішень або ж, навпаки, утриматися від прийняття рішень, передбачених чинними нормативними актами. Такі дії, незалежно від форми їх вчинення, з боку державних органів, підприємств, установ, організацій чи окремих

фізичних осіб, становлять правопорушення і тягнуть за собою відповідальність згідно з чинним законодавством. Принцип незалежності прокурорів від стороннього впливу є невід'ємною гарантією об'єктивності та неупередженості їхньої діяльності в інтересах суспільства та держави [169, с. 253].

Для забезпечення справжньої незалежності органів прокуратури, що є запорукою їхньої об'єктивності та принциповості у відстоюванні верховенства права, необхідно створити дієві правові гарантії. Ці гарантії мають стосуватися не лише самих працівників прокурорської системи, а й членів їхніх сімей. Лише за умови надійного захисту від неправомірного втручання та тиску ззовні прокурори зможуть сумлінно виконувати свої обов'язки, керуючись виключно буквою закону та інтересами суспільства. Тому законодавче закріплення комплексу гарантій незалежності прокурорів і їхніх родин є невід'ємним елементом зміцнення режиму законності в державі [170, с. 114].

В Україні на законодавчому рівні передбачено спеціальні заходи державного захисту працівників прокуратури, які покликані забезпечити належні умови для безперешкодного виконання ними службових обов'язків. Відповідні норми закріплені в Законі України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" [171]**.** Зазначений нормативно-правовий акт гарантує захист прокурорів від протиправних дій, спрямованих на перешкоджання реалізації їхніх професійних функцій та здійснення законних прав. Крім того, цей закон забезпечує охорону життя, здоров'я, житла та майна самих працівників органів прокуратури, а також їхніх близьких родичів від посягань, пов'язаних з виконанням прокурорами наглядових повноважень щодо дотримання законності.

Принцип незалежності у діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є ключовим для забезпечення об'єктивного та неупередженого виконання прокурорських функцій. Прокурори працюють з питаннями національної безпеки та оборони, що вимагає особливої незалежності від політичного та військового керівництва. Незалежність

дозволяє ефективно розслідувати можливі порушення у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Прокурори мають бути захищені від неправомірного впливу з боку вищого військового керівництва при розслідуванні справ, пов'язаних з корупцією чи зловживаннями в армії. Незалежність особливо важлива при розслідуванні справ, що стосуються високопоставлених чиновників Міністерства оборони або генералітету. Прокурори мають незалежний доступ до секретної інформації, необхідної для розслідувань, без необґрунтованих обмежень з боку військового керівництва. Незалежність у співпраці з іншими правоохоронними органами та спецслужбами, що дозволяє ефективно координувати дії без підпорядкування їхнім інтересам. Незалежність у розслідуванні корупційних схем, пов'язаних із закупівлями для армії та розподілом військового майна. Незалежне розслідування порушень прав військовослужбовців, включаючи випадки неправомірних наказів чи перевищення повноважень командирами. Можливість проводити незалежні перевірки у військових частинах без попереднього узгодження з командуванням [172, с. 82].

Принцип незалежності у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є критично важливим для забезпечення законності та правопорядку в оборонному секторі України, особливо в умовах військового конфлікту та підвищених ризиків зловживань.

Одним із ключових принципів діяльності органів прокуратури України під час реалізації адміністративних повноважень є принцип верховенства права та законності. Основний Закон держави - Конституція України чітко визначає Україну як правову державу, в якій діє принцип верховенства права. Усі гілки державної влади - законодавча, виконавча та судова - зобов'язані здійснювати свої повноваження виключно в межах, встановлених Конституцією, та відповідно до чинного законодавства. Це означає, що беззаперечне дотримання законів і підзаконних нормативно-правових актів є обов'язковою вимогою для всіх державних структур, посадових осіб, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та інших суб'єктів права.

Порушення діючих правових норм тягне за собою юридичну відповідальність, а незнання законів не звільняє від неї, як це передбачено статтею 68 Конституції України [173, с. 432]. Принципи верховенства права та законності є фундаментальними у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Захист прав військовослужбовців та цивільних осіб у зоні військових дій. Забезпечення дотримання прав підозрюваних та обвинувачених у військових злочинах. Дотримання цього принципу навіть у складних умовах військового часу. Забезпечення права на справедливий суд для військовослужбовців. Забезпечення балансу між інтересами національної безпеки та правами особи. Обґрунтованість обмежень прав в умовах військового стану. Нагляд за законністю використання військового майна. Протидія корупції у сфері оборонних закупівель.

Принципи верховенства права та законності у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони забезпечують баланс між ефективністю військових дій та дотриманням правових норм, що є критично важливим для демократичної держави, особливо в умовах збройного конфлікту. Це сприяє зміцненню довіри до правової системи, підтримці боєздатності армії та захисту національних інтересів у рамках правового поля.

Під час здійснення своїх повноважень органи прокуратури керуються принципом рівності всіх перед законом. Відповідно до нього, прокурори зобов'язані захищати права і свободи громадян на засадах рівності, не допускаючи жодної дискримінації за ознаками національного або соціального походження, мови, освітнього рівня, релігійних переконань, політичних поглядів, службового становища, майнового стану чи будь-яких інших критеріїв. Реалізація цього принципу гарантує неупереджений і справедливий підхід прокурорів до представників усіх верств населення під час виконання службових обов'язків. Рівність усіх перед законом є необхідною умовою забезпечення законності та верховенства права в демократичному суспільстві [168, с. 311].

Принцип рівності перед законом покладає на прокурорів обов'язок вживати належних заходів для усунення будь-яких порушень законодавства, незважаючи на те, ким вони були допущені. Прокурори мають реагувати на правопорушення шляхом вжиття передбачених законом дій для відновлення порушених прав та притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності. При цьому не має значення посада, соціальний статус, майновий стан або інші характеристики правопорушників. Закон є рівним для всіх, і прокурори зобов'язані забезпечувати його неухильне дотримання всіма суб'єктами права без будь-яких винятків та упереджень. Невідворотність відповідальності за порушення законних приписів є запорукою утвердження верховенства права в суспільстві. Принцип рівності всіх перед законом є одним з ключових у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Рівність незалежно від військового звання: однакове застосування закону до рядових та вищого командного складу; неприпустимість привілеїв чи імунітетів на основі військової ієрархії; об'єктивне розслідування незалежно від статусу підозрюваного; відсутність "недоторканних" осіб у військовій сфері; єдині стандарти доказування для всіх категорій військовослужбовців; рівний підхід до визначення міри покарання за аналогічні правопорушення; забезпечення рівних можливостей для захисту прав всіх категорій військовослужбовців.

Застосування принципу рівності всіх перед законом у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є критично важливим для забезпечення справедливості та підтримання дисципліни в збройних силах. Це сприяє зміцненню довіри до правової системи, підвищенню боєздатності армії та зміцненню національної безпеки в цілому. Водночас, це вимагає постійної пильності та готовності протистояти спробам створення привілейованих груп або уникнення відповідальності окремими особами.

Одним із принципів діяльності органів прокуратури, що походить від засад демократичного суспільства, є принцип гласності. Він передбачає відкритість, повноту та достовірність інформування суспільства щодо

функціонування прокурорської системи. Органи державної влади та громадськість мають бути поінформовані через засоби масової інформації про реальні цілі й зміст роботи прокуратури, стан дотримання законності в країні та заходи, що вживаються для її зміцнення. Водночас, реалізуючи принцип гласності, прокурори дотримуються вимог законодавства щодо захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, а також збереження державної та іншої охоронюваної законом таємниці. Гласність сприяє підвищенню рівня довіри населення до органів прокуратури та залученню громадськості до процесів зміцнення законності [167, с. 221].

Принцип гласності у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони реалізується з урахуванням специфіки військової сфери та вимог державної безпеки. Ця прокуратура інформує громадськість про свою роботу в межах, що не порушують державну таємницю та не загрожують національній безпеці. Гласність забезпечується через публікацію звітів про діяльність, проведення брифінгів та прес-конференцій з питань, що не містять закритої інформації. Важливим аспектом є надання інформації про результати розслідувань військових злочинів та корупційних діянь у оборонній сфері, що сприяє підвищенню довіри суспільства до органів прокуратури та збройних сил. Водночас, принцип гласності вимагає ретельного балансування між відкритістю та необхідністю захисту секретної інформації, що стосується оборони держави.

Принцип демократизму в діяльності органів прокуратури полягає у захисті прав і свобод громадян на засадах їхньої рівності перед законом. Це відповідає загально правовому принципу демократичної і правової держави, якою є Україна. Всі громадяни нашої країни мають рівні конституційні права та свободи, які не можуть бути обмежені за жодними ознаками - раси, кольору шкіри, статі, політичних або релігійних переконань, етнічного чи соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови тощо. Діяльність прокуратури ґрунтується на недопущенні будь-яких форм дискримінації та забезпеченні рівного захисту прав і свобод для всіх верств населення

незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Реалізація принципу демократизму є запорукою утвердження в Україні цінностей відкритого суспільства.

Як орган, одним із ключових завдань якого є захист прав і свобод громадян від протиправних посягань, прокуратура України покликана сприяти практичній реалізації демократичного принципу рівності в повсякденному житті суспільства. Демократизм діяльності прокурорів при здійсненні адміністративних повноважень полягає в тому, що вони діють в інтересах народу України, представляючи його інтереси та керуючись засадами рівності всіх перед законом. Реалізація принципу демократизму означає неупереджений підхід прокурорів до усіх верств населення без будь-яких привілеїв чи обмежень за будь-якими дискримінаційними ознаками. Саме таким чином прокуратура сприяє утвердженню цінностей відкритого демократичного суспільства в Україні [174, с. 127]. Принцип демократизму у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є важливим аспектом функціонування цього органу в демократичному суспільстві, який забезпечує баланс між необхідністю ефективного нагляду за законністю в оборонній сфері та дотриманням демократичних цінностей. Це сприяє підвищенню довіри суспільства до прокуратури та зміцненню верховенства права в чутливій сфері національної безпеки та оборони.

Принцип публічності випливає із статусу прокуратури як державного органу, який діє в публічних інтересах суспільства. Відповідно до цього принципу, прокурори зобов'язані вживати всіх передбачених законодавством заходів для виявлення і своєчасного усунення порушень законності незалежно від волевиявлення окремих осіб чи організацій. Публічний характер діяльності прокуратури означає обов'язковість вжиття належних дій у разі виявлення правопорушень, хто б їх не вчиняв. Прокурори мають забезпечувати відновлення порушених прав і притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності в імперативному порядку, керуючись виключно вимогами чинного законодавства та інтересами суспільства. Жодні приватні

інтереси чи упередження не можуть впливати на дії прокурорів, які діють виключно на підставі закону в межах своїх публічно-правових повноважень.

Принцип публічності в діяльності органів прокуратури передбачає їхній обов'язок реагувати на будь-які виявлені порушення законодавства незалежно від того, ким вони були вчинені. Прокурори мають вживати всіх передбачених правовими нормами заходів для усунення таких правопорушень, відновлення порушених прав і притягнення винних осіб до встановленої законом відповідальності. При цьому не має значення посада, соціальний статус, майновий стан або інші особливості правопорушників. Закон є однаковим для всіх, і прокуратура як публічний орган зобов'язана забезпечувати його неухильне дотримання, діючи виключно в інтересах суспільства та керуючись букво закону. Невідворотність відповідальності за протиправні дії є головною передумовою для утвердження верховенства права.

Принцип публічності у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони передбачає відкритість її роботи для суспільства в межах, що не суперечать вимогам державної таємниці. Ця прокуратура здійснює свою діяльність від імені держави та в інтересах суспільства, забезпечуючи захист прав військовослужбовців та дотримання законності у військовій сфері. Публічність реалізується через офіційне оприлюднення інформації про результати роботи, участь у громадських обговореннях та взаємодію зі ЗМІ з питань, що не містять секретних даних. Цей принцип також передбачає реагування на звернення громадян та громадських організацій щодо можливих порушень у військовій сфері. Водночас, специфіка роботи Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони вимагає дотримання балансу між публічністю та збереженням інформації, розголошення якої може зашкодити національній безпеці.

Діяльність органів прокуратури ґрунтується на поєднанні принципів єдиноначальності та колегіальності. З одного боку, прокурори кожного рівня самостійно приймають рішення з питань, що належать до їхньої компетенції. Водночас вищі за рангом прокурори мають повноваження одноосібно

відміняти або змінювати рішення підлеглих прокурорів. Також підпорядковані прокурори зобов'язані виконувати законні накази та розпорядження керівників. З іншого боку, призначення на посади прокурорів здійснюється єдиноначально Генеральним прокурором, за винятком призначення прокурора Автономної Республіки Крим, що відбувається за погодженням з Верховною Радою АРК. Отже, в прокурорській системі поєднуються принципи єдиноначальності під час призначень, видання наказів та контролю з боку вищих прокурорів і принцип колегіальності під час прийняття рішень прокурорами в межах їхньої компетенції.

У Спеціалізованій прокуратурі в сфері оборони цей принцип особливо важливий через необхідність швидкого реагування на порушення у військовій сфері. Керівник може оперативно приймати рішення щодо проведення перевірок у військових частинах або розслідування військових злочинів. Єдиноначальність дозволяє керівнику прокуратури ефективно взаємодіяти з вищим військовим керівництвом, забезпечуючи узгодженість дій у питаннях дотримання законності в армії. У роботі з секретними матеріалами, що часто зустрічаються у військовій сфері, єдиноначальність забезпечує контроль за доступом до інформації та її використанням. Колегіальність важлива при взаємодії з іншими правоохоронними органами, зокрема з Військовою службою правопорядку, СБУ, Державним бюро розслідувань у питаннях розслідування військових злочинів. При розгляді складних справ, пов'язаних зі специфікою військової служби (наприклад, порушення статутних відносин, злочини проти порядку несення військової служби), колегіальне обговорення дозволяє залучити експертів з різних галузей військового права. При розслідуванні можливих порушень під час проведення військових операцій колегіальний підхід дозволяє всебічно оцінити ситуацію з урахуванням військово-тактичних аспектів.

Таке поєднання принципів єдиноначальності та колегіальності дозволяє Спеціалізованій прокуратурі в сфері оборони ефективно виконувати свої функції, враховуючи складність та специфіку завдань у військовій сфері.

Одним із ключових принципів діяльності органів прокуратури України є поєднання захисту інтересів держави та інтересів людини в межах наданих їм повноважень. При здійсненні наглядових та інших конституційних функцій прокурори повинні збалансовано відстоювати як загальнодержавні інтереси, так і права, свободи та законні інтереси окремих громадян. Пріоритет прав людини закріплено в Основному Законі України - Конституції. Згідно з її нормами, саме права і свободи людини визначають зміст та напрямки діяльності держави. Утвердження і гарантування прав та свобод людини є головним обов'язком української держави. При цьому людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно, діяльність прокурорів спрямована на захист як інтересів суспільства і держави в цілому, так і невід'ємних прав кожної окремої людини.

Конституція України визначає пріоритет прав і свобод людини та громадянина як одну з фундаментальних ознак правової держави. Відповідно, в демократичному суспільстві діяльність органів державної влади, зокрема прокуратури, має бути спрямована насамперед на захист невід'ємних прав і свобод кожної окремої особи. Лише після забезпечення цього першочергового обов'язку прокурори можуть відстоювати більш загальні державні інтереси. Така ієрархія пріоритетів випливає з принципу верховенства права та визнання людської гідності найвищою цінністю в Україні. Таким чином, у правовій державі інтереси конкретних громадян, їхні невідчужувані права та свободи мають переважати над будь-якими абстрактними державними інтересами. Саме ця засада має слугувати головним орієнтиром для прокурорів у їхній професійній діяльності [175, с. 132].

Спеціалізована прокуратура в сфері оборони керується принципом захисту інтересів держави та людини, що відображається у її діяльності з нагляду за дотриманням законів у військовій сфері. Цей принцип реалізується через забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни, одночасно гарантуючи дотримання прав і свобод військовослужбовців та

цивільних осіб, залучених до оборонної сфери. Прокуратура здійснює контроль за законністю використання військового майна та бюджетних коштів, захищаючи державні інтереси, а також розслідує військові злочини, забезпечуючи справедливість для потерпілих. У межах своїх повноважень вона балансує між необхідністю збереження військової таємниці та забезпеченням прозорості своєї діяльності, що є ключовим для довіри суспільства. Цей принцип вимагає від прокуратури особливої уваги до специфіки військової служби, враховуючи як інтереси держави в цілому, так і права кожного окремого військовослужбовця.

Принцип деполітизації, тобто забезпечення політичної незалежності прокурорської системи, передбачений Законом України "Про прокуратуру". Цей принцип визначає, що працівники прокуратури не можуть бути членами жодних політичних партій або рухів. Також існує принцип заборони сумісництва, який забороняє працівникам прокуратури займатися будь-якою іншою роботою чи підприємницькою діяльністю, крім наукової та педагогічної. Принцип деполітизації, або забезпечення політичної незалежності прокурорської системи, є критично важливим для діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Цей принцип має свій прояв у: пряма заборона прокурорам бути членами політичних партій; неможливість участі в політичних акціях та демонстраціях; прозорий конкурсний відбір на посади прокурорів; чіткі критерії відбору, засновані на професійних якостях, а не політичних уподобаннях; обмеження можливості необґрунтованого звільнення; прозорість у взаємодії з органами влади.

Принцип деполітизації у діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є ключовим для забезпечення об'єктивності та неупередженості в розслідуванні військових злочинів та порушень. Це особливо важливо в контексті національної безпеки, де політичний вплив може мати серйозні наслідки для ефективності збройних сил та дотримання законності в військовій сфері. Послідовне дотримання цього принципу сприяє зміцненню

довіри до правової системи, підвищенню боєздатності армії та зміцненню демократичних інститутів держави.

Принцип недопустимості сумісництва в трудовій сфері, який відповідно до Закону України "Про прокуратуру" [12] забороняє працівникам прокуратури займатися будь-якою іншою роботою чи підприємницькою діяльністю, за винятком наукової та педагогічної сфер. Прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони мають одні з найсуворіших обмежень щодо сумісництва через специфіку їхньої роботи. Заборона на роботу в структурах, пов'язаних з оборонною промисловістю. Обмеження на консультування приватних військових компаній. Цей принцип є критично важливим для забезпечення незалежності та неупередженості прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. Він допомагає запобігти можливим зловживанням, корупції та витоку секретної інформації, що особливо важливо в контексті національної безпеки та оборони. Застосування цього принципу вимагає постійного моніторингу та адаптації до нових викликів, особливо в умовах змінного характеру загроз у сфері оборони та безпеки.

Принципи діяльності Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є фундаментальними засадами, на яких базується функціонування цього спеціалізованого відомства та визначаються його завдання, повноваження і методи роботи. Будучи складовою єдиної системи органів прокуратури, Спеціалізована прокуратура в сфері оборони керується загальними принципами прокурорської діяльності, закріпленими в законодавстві. Водночас, специфіка її діяльності у військовій сфері та сфері оборони держави зумовлює наявність окремих принципів, які відображають особливості цієї ланки органів прокуратури.

Дотримання принципів діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є запорукою ефективності та законності здійснення нею своїх функцій з нагляду за додержанням законів у військових формуваннях, проведення досудових розслідувань у кримінальних провадженнях щодо військових злочинів та правопорушень проти встановленого порядку несення військової

служби. Саме тому вивчення та усвідомлення принципів діяльності цієї спеціалізованої прокуратури є вкрай важливим як для працівників відомства, так і для військовослужбовців та цивільного населення.

Отже, можемо сказати принципи діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це система основоположних, керівних ідей, засад та вимог, які відображають специфіку функціонування цього спеціалізованого відомства прокуратури у військовій сфері.

Аналізуючи різні погляди на трактування сутності принципів та їх перелік у вітчизняній правовій і політичній практиці, варто також приділити увагу принципам, що визначають діяльність прокуратур в інших країнах світу.

Отже, можемо сказати, що існують загальні засадничі принципи, які є спільними для більшості країн, такі як: верховенство права, законність, незалежність, неупередженість, об'єктивність, територіальність, процесуальна самостійність тощо. Ці принципи відображають фундаментальні вимоги до організації та функціонування органів прокуратури. Разом з тим, в різних державах можуть діяти специфічні принципи, зумовлені особливостями правових систем, історичними традиціями, адміністративно-територіальним устроєм тощо.

Проведений аналіз дозволяє прийти до висновку, дуже важливим є дотримання принципів верховенства права у військовій сфері в інтересах зміцнення обороноздатності України. Існують певні відмінності у принципах діяльності прокуратур різних країн, проте вони об'єднані спільною метою - забезпечити належне виконання функцій прокурорами в інтересах держави і суспільства.

Принципи діяльності прокурора - це базові, фундаментальні засади, керівні положення, які визначають зміст, характер, напрямки та методи роботи працівників прокуратури, а також їхні повноваження й обов'язки. Вони слугують основою, на якій будується вся діяльність прокурорів, забезпечуючи законність, об'єктивність, неупередженість та ефективність виконання ними своїх функцій з нагляду, досудового розслідування та підтримання державного

обвинувачення. Дотримання цих принципів гарантує захист прав і свобод громадян, інтересів держави та суспільства, сприяє підтриманню правопорядку та верховенства права. Саме тому принципи діяльності прокурора є визначальними для належного функціонування органів прокуратури.

Принципи діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це система основоположних, керівних ідей, засад та вимог, які відображають специфіку функціонування цього спеціалізованого відомства прокуратури у військовій сфері та сфері оборони держави, визначають зміст, характер, напрямки й методи діяльності військових прокурорів, їхні повноваження та обов'язки у сфері нагляду, досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення.

Ці принципи покликані забезпечити законність, об'єктивність, неупередженість та ефективність діяльності прокурорів при здійсненні ними своїх функцій з метою захисту прав і свобод громадян, інтересів держави та суспільства у військовій сфері, а також підтримання правопорядку та військової дисципліни у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та правоохоронних органах спеціального призначення.

2.3. Види юридичної відповідальності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони

Діяльність прокурорів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є надзвичайно важливою для підтримання законності, правопорядку та військової дисципліни в Збройних Силах України, інших військових формуваннях і правоохоронних органах спеціального призначення. Забезпечення належного функціонування військових інституцій, дотримання прав і свобод військовослужбовців, а також ефективна протидія військовим злочинам і правопорушенням у цій сфері значною мірою залежать від якісної

роботи військових прокурорів. Водночас, виконуючи свої обов'язки, прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони наділені широкими повноваженнями, використання яких вимагає високого рівня професіоналізму, доброчесності та неухильного дотримання принципів законності. Саме тому важливим аспектом діяльності цих прокурорів є питання юридичної відповідальності та правових засад їхньої роботи.

Філософське розуміння терміну «відповідальність» передбачає певне ставлення особи, усвідомлення та правильне тлумачення нею своїх обов'язків перед суспільством, державою та іншими людьми. Відповідальність у філософському сенсі є історично сформованим характером взаємозв'язків між індивідом, колективом і суспільством з погляду свідомого виконання взаємних вимог, що висуваються до них [176, с. 131]. Іншими словами, філософська концепція відповідальності стосується ставлення людини до своїх зобов'язань перед оточуючими, її розуміння необхідності дотримуватися певних норм і правил, які склалися історично у взаєминах між особистістю, групою людей і суспільством у цілому. Відповідальність у такому контексті передбачає усвідомлене виконання взаємних очікувань і вимог, що пред'являються один до одного різними суб'єктами соціальних відносин [177, с. 92].

У загальнотеоретичних юридичних працях існують два основні підходи до тлумачення поняття "юридична відповідальність" та розкриття її сутності:

1. Юридична відповідальність розглядається крізь призму теорії державного (державно-правового) примусу. Відповідно до цього підходу, юридична відповідальність є різновидом правового примусу, що застосовується державою до правопорушників з метою покарання та недопущення повторних порушень норм права.

2. Юридична відповідальність аналізується в контексті теорії правовідносин. Згідно з цим підходом, юридична відповідальність постає як особливі охоронні правовідносини, що виникають між державою та правопорушником у результаті скоєння останнім протиправного діяння. Ці

правовідносини передбачають застосування до порушника заходів державного впливу, закріплених у санкціях правових норм.

Таким чином, перший підхід акцентує увагу на юридичній відповідальності як формі державного примусу, засобі реалізації норм права та забезпечення правопорядку. Другий підхід більшою мірою зосереджується на юридичній відповідальності як специфічному правовому зв'язку між суб'єктами права, що виникає внаслідок порушення норм і тягне за собою настання негативних наслідків для правопорушника.

Обидва ці підходи мають як сильні сторони, так і певні недоліки, проте відображають різні грані юридичної відповідальності та доповнюють одне одного у формуванні цілісного уявлення про цю правову категорію [178, с. 235].

У підручнику Теорія держава і право зазначається, що юридична відповідальність - це правовідносини між державою та правопорушником, що виникають через застосування до нього заходів державного примусу у вигляді позбавлення певних благ [179, с. 432]; юридична відповідальність - це передбачений законом обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ або цінностей за скоєне ним правопорушення [126, с. 245]; юридична відповідальність - це реакція держави на вчинене правопорушення, що полягає у застосуванні до правопорушника передбачених законом санкцій у встановленому процесуальному порядку [126, с. 254].

Юридична відповідальність як складова змісту правовідносин характеризується такими ознаками:

1. Вона має конкретний, визначений вид і форму вираження, передбачені законодавством для певної категорії правопорушень.

2. Тісно пов'язана з суб'єктом права, його поведінкою, свідомістю та волевиявленням, має персоніфікований характер [180, с. 324].

3. Виражається у конкретному обов'язку суб'єкта, який вчинив правопорушення, зазнати негативних наслідків особистого, майнового або організаційного характеру.

4. Реалізується через особливі правовідносини, що виникають у результаті порушення суб'єктивних прав однієї сторони іншою (факту правопорушення).

5. Має індивідуалізовану процесуальну форму реалізації, яка визначається з урахуванням конкретних обставин кожного окремого випадку правопорушення [181, с.14].

Розглядаючи юридичну відповідальність як форму державно-правового примусу, можна виділити такі її специфічні ознаки:

1. Вона має спільну юридичну природу з державно-правовим примусом і є його різновидом.

2. Застосовується виключно на підставі закону і в межах, встановлених законодавством.

3. Настання юридичної відповідальності можливе лише за наявності необхідних юридичних підстав, визначених нормами права.

4. Реалізація юридичної відповідальності неможлива поза встановленою процесуальною формою, порядок притягнення до неї чітко регламентований нормами процесуального законодавства.

5. Застосування заходів юридичної відповідальності можливе виключно уповноваженими на це суб'єктами, визначеними законом.

6. Вона передбачає обов'язок правопорушника зазнати позбавлення певних благ особистого, майнового або організаційного характеру, встановлених конкретним видом і мірою відповідальності [181, с.32]. Погоджуючись із позицією Т.Б. Грек, який доповнює, що юридична відповідальність має нерозривний зв'язок з державою. Органи державної влади покликані вимагати від особи, яка вчинила правопорушення, відповідати за свій проступок, зазнавати певних обмежень та позбавлень, передбачених санкціями правових норм. Таким чином, юридична відповідальність знаходить свій вияв у реалізації санкцій стосовно правопорушника з боку держави.

Іншими словами, на думку Т.Б. Грек, юридична відповідальність невіддільна від держави, оскільки саме уповноважені державні органи

наділені повноваженнями вимагати від порушника закону понести передбачені правовими нормами негативні наслідки у вигляді певних обмежень чи позбавлень. Реалізація санкцій правових норм і є формою вираження юридичної відповідальності в дії [183, с. 42].

Згідно з поглядами Ю.О. Козенко та О.Д. Гринь, юридична відповідальність розглядається як один із ключових елементів правової системи суспільства. Правове закріплення відповідальності підкреслює саму цінність права та його об'єктивну властивість виступати одним із найефективніших регуляторів поведінки індивіда та суспільних відносин у цілому. Таким чином, можна стверджувати, що юридична відповідальність є засобом поєднання свободи особи та її обов'язків перед суспільством і державою.

Іншими словами, на думку згаданих авторів, інститут юридичної відповідальності відіграє фундаментальну роль у правовій системі, підкреслюючи значущість права як такого та його здатність ефективно впорядковувати поведінку людей і регулювати суспільні зв'язки. Юридична відповідальність постає своєрідним балансом між свободою особистості та її зобов'язаннями, що забезпечує належний правопорядок у суспільстві [184, с. 66].

Отже, можемо сказати, що юридична відповідальність - це правовий інститут, який передбачає застосування до особи, що вчинила правопорушення, визначених законом несприятливих заходів державного примусу у вигляді позбавлення певних благ, цінностей або обмеження прав у встановленому процесуальному порядку з метою відновлення порушених прав, запобігання вчиненню нових протиправних діянь, а також підтримання режиму законності та правопорядку в суспільстві.

Юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, має державно-владний, примусовий характер і реалізується через специфічні правовідносини між державою в особі її компетентних органів та правопорушником. Вона виступає гарантією дотримання норм права,

забезпечуючи невідворотність покарання за їх порушення, та слугує засобом охорони і захисту встановленого правопорядку, прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави.

У науковій літературі існують різні погляди на питання позитивної та негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності прокурорів. Науковці висловлюють кілька підходів до розуміння цієї проблематики та її окремих аспектів. Немає єдиної думки щодо зазначеного питання, що свідчить про його дискусійний характер та потребу подальших ґрунтовних досліджень. Вчених можна умовно розділити на кілька груп:

1. Прихильники заперечення існування позитивного та негативного аспектів юридичної відповідальності для прокурорів (наприклад, М.Н. Марченко, О.Є. Лейст, С.В. Полєніна).

2. Науковці, які однозначно визнають наявність як позитивної, так і негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності прокурорів (зокрема, В.С. Нерсесянц, А.С. Піголкін, В.В. Лазарєв та інші).

3. Деякі науковці у своїх роботах лише констатують факт існування негативної (ретроспективної) та позитивної юридичної відповідальності для прокурорів, однак не наводять ґрунтовної аргументації щодо власної позиції з цього питання. Зокрема, таку згадку без детального обґрунтування можна знайти у працях А.В. Васильєва та Л.О. Морозової. Вони не поглиблюються у розкриття даної проблематики, а лише фіксують її наявність, утримуючись від подальших міркувань [185, с. 85].

За підходом деяких учених, як от І.С. Самощенка та М.Х. Фарукшина, юридична відповідальність завжди мала ретроспективний характер, тобто наставала за вже вчинені протиправні дії. Вони стверджували, що юридична відповідальність, зокрема для прокурорів, є примусовою реакцією держави на правопорушення. Її примусова природа проявляється в тому, що вона накладається незалежно від волі правопорушника та має для нього зовнішній характер.

Прибічники цієї концепції розглядають юридичну відповідальність як вимушене виконання обов'язку під тиском державного апарату. Відповідно, наявність чи відсутність державного примусу визначає існування або відсутність юридичної відповідальності. За цим підходом, покарання має для юридичної відповідальності допоміжне, другорядне значення.

Отже, згадані вчені обстоювали класичне бачення юридичної відповідальності як ретроспективної примусової реакції держави на правопорушення, відводячи покаранню менш значущу роль [186, с. 26].

На думку Є.М. Поповича, відповідальність прокурора полягає у застосуванні до нього певних заходів у разі порушення законодавства, неналежного виконання службових обов'язків або вчинення ганебного проступку. Такі заходи передбачені Дисциплінарним статутом прокуратури України, Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами держави. Вчений розглядає відповідальність прокурорів як сукупність встановлених законом негативних наслідків за протиправну поведінку чи неналежне виконання функціональних обов'язків [187, с. 23].

В.В. Сухонос зазначає, що юридична відповідальність прокурора – це застосування встановлених законодавством заходів негативного характеру до прокурора у випадку вчинення ним правопорушення або неналежного виконання своїх службових обов'язків [188, с. 948]. У своїх дослідженнях В. Калінніков зазначає, що під юридичною відповідальністю прокурора розуміється обов'язок останнього зазнавати передбачених законом негативних наслідків особистого, організаційного або майнового характеру за вчинене правопорушення або невиконання покладених на нього професійних функцій [189, с. 121]. С.В. Подкопаєв зазначає, що юридична відповідальність прокурора – це передбачена нормами права можливість застосування до прокурора, який вчинив правопорушення або неналежним чином виконував свої повноваження, заходів державного примусу у вигляді певних обмежень особистого, організаційного або майнового характеру [190, с. 109]. Ю.С. Шемшученко зазначає, що юридична відповідальність прокурора – це один із

видів юридичної відповідальності, який полягає у застосуванні до прокурора, що вчинив правопорушення або неналежним чином виконував свої обов'язки, встановлених законом санкцій у вигляді певних обмежень особистого, організаційного чи майнового характеру [144, с. 234].

На думку М.В. Косюта юридична відповідальність прокурора являє собою особливий правовий режим, за якого прокурор, який допустив порушення законодавства або неналежне виконання покладених на нього обов'язків, зазнає певних несприятливих наслідків особистого, організаційного або майнового характеру, передбачених нормами права [191, с. 6].

Отже, можемо сказати, що юридична відповідальність прокурора - це особливий різновид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку прокурора зазнавати передбачених законодавством несприятливих наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру у випадку вчинення ним правопорушення, недотримання норм професійної етики або неналежного виконання покладених на нього службових обов'язків та повноважень, метою якої є забезпечення законності та належної якості діяльності органів прокуратури.

При розгляді питання про притягнення прокурорів до юридичної відповідальності необхідно керуватися принципом верховенства права. Цей загальновизнаний міжнародний стандарт вимагає, щоб склад проступку, тобто його об'єктивна сторона, був чітко визначений у законодавчих актах. В Україні цей принцип закріплений у статті 92 Конституції, яка встановлює, що виключно законами України повинні визначатися діяння, що кваліфікуються як дисциплінарні правопорушення, а також відповідальність за їх вчинення [74].

Якщо в діях прокурора вбачаються ознаки протиправної поведінки, до нього можуть застосовуватися різні форми юридичної відповідальності залежно від характеру та тяжкості вчиненого правопорушення. Зокрема, прокурор може нести цивільно-правову відповідальність за завдану майнову

шкоду, дисциплінарну - за порушення службової дисципліни та норм професійної етики, адміністративну - за проступки, передбачені Кодексом про адміністративні правопорушення, а також кримінальну відповідальність у випадках вчинення кримінальних злочинів [192, с. 337].

Згідно зі статтею 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення, посадові особи, у тому числі прокурори, можуть притягуватися до адміністративної відповідальності у випадку вчинення ними адміністративних проступків, пов'язаних з порушенням встановлених норм та правил у сферах, за дотримання яких вони відповідають у зв'язку зі своїми службовими обов'язками. Йдеться про правила, що регулюють питання управління, державного і громадського порядку, охорони природи, забезпечення здоров'я населення тощо [57].

Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. № 1697-VII регулює питання адміністративної відповідальності прокурорів. Зокрема, стаття 20 "Відповідальність прокурора" встановлює, що держава відшкодовує шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю прокурора, незалежно від наявності його вини, у порядку, визначеному законодавством.

Таким чином, зазначена норма передбачає механізм компенсації збитків, спричинених протиправними діями або бездіяльністю прокурора під час виконання ним службових обов'язків, за рахунок державних коштів, причому відповідальність настає незалежно від форми вини посадової особи прокуратури [12].

Основними ознаками адміністративної відповідальності у сфері діяльності прокуратури є такі:

1) вона визначається публічно-владним характером, оскільки виникає у зв'язку з діяльністю органів прокуратури;

2) об'єктом цієї відповідальності виступають правовідносини, пов'язані з функціонуванням прокуратури;

3) підставою для її настання є встановлений факт вчинення адміністративного правопорушення у відповідній сфері;

4) суб'єктами відповідальності можуть бути як юридичні особи - органи прокуратури, так і фізичні особи - прокурори;

5) існує чіткий перелік суб'єктів, уповноважених притягати до такої відповідальності;

6) притягнення прокурорів до адміністративної відповідальності не виключає можливості застосування до них спеціальної дисциплінарної відповідальності;

7) вона передбачає накладення визначених адміністративних стягнень з метою припинення та попередження правопорушень у діяльності прокуратури [193, с. 124].

У випадку з прокурорами інститут адміністративної відповідальності застосовується з певними особливостями:

1) спеціальне законодавство про прокуратуру деталізує порядок, умови та підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності;

2) на теоретичному рівні питання адміністративної відповідальності прокурорів є недостатньо опрацьованим, що ускладнює процедуру та умови притягнення їх до такої відповідальності;

3) адміністративна відповідальність прокурорів настає у випадках, передбачених адміністративним законодавством, зокрема на основі спеціальних та дисциплінарних норм;

4) до прокурорів здебільшого застосовуються такі адміністративні стягнення, як попередження та штрафи;

5) чинне законодавство приділяє значну увагу адміністративній відповідальності прокурорів за вчинення корупційних правопорушень, що свідчить про імплементацію європейських стандартів у сфері правового регулювання та сприяє підвищенню довіри громадян до органів прокуратури.

Частина 1 статті 43 Закону України "Про прокуратуру" визначає підстави для притягнення працівників прокуратури до дисциплінарної відповідальності [12]. Крім того, Кримінальний процесуальний кодекс України прямо закріплює низку обов'язків прокурорів, порушення яких може призвести до притягнення

їх до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків відповідно до статті 130 КПК [11].

Таким чином, законодавство чітко регламентує випадки, коли прокурори можуть підлягати дисциплінарним стягненням. Зокрема, норми профільного Закону "Про прокуратуру" безпосередньо визначають підстави для застосування дисциплінарних заходів до працівників органів прокуратури. Водночас, Кримінальний процесуальний кодекс також містить перелік обов'язків прокурорів, невиконання або неналежне виконання яких утворює склад дисциплінарного проступку і тягне за собою відповідну відповідальність згідно із законом.

На 17-й сесії Комісії ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, що проходила у Відні 14-18 квітня 2008 року, було ухвалено Резолюцію, спрямовану на зміцнення верховенства права шляхом підвищення доброчесності та непідкупності органів прокуратури. Ця Резолюція підкреслила провідну роль прокурорських органів у правоохоронній діяльності та необхідність забезпечення високих етичних стандартів їх роботи.

Враховуючи ключову функцію прокуратури у сфері правопорядку, учасники сесії Комісії ООН наголосили на важливості зміцнення верховенства права через підвищення чесності, непідкупності та неупередженості прокурорів під час виконання ними своїх обов'язків. Резолюція закликала держави вживати заходів для забезпечення неухильного дотримання прокурорськими органами принципів законності, справедливості та поваги до прав людини [194].

З урахуванням згаданої Резолюції Комісії ООН та рішень Венеціанської комісії міжнародні інституції надали рекомендації щодо вдосконалення законодавства й практики у сфері дисциплінарної відповідальності прокурорів в Україні. Зокрема, ці рекомендації передбачають:

1. Чітке закріплення у Законі такої підстави для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності, як "порушення правил прокурорської етики".

2. Розширення переліку видів дисциплінарних стягнень, визначених Законом, з метою забезпечення їх пропорційності та ефективності (наприклад, догани різних ступенів, тимчасове зниження заробітної плати, тимчасове відсторонення від виконання службових обов'язків тощо).

3. Збільшення встановленого Законом однорічного строку давності для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності.

4. Визначення загального строку проведення дисциплінарного провадження.

5. Надання представникам громадськості права безперешкодної участі у відкритих засіданнях Комісії, на яких розглядаються питання дисциплінарної відповідальності прокурорів.

Впровадження цих рекомендацій має на меті вдосконалити правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників прокуратури, підвищити ефективність відповідних процедур та забезпечити публічний контроль за їх реалізацією [195, с. 114].

Проведене дослідження дозволяє надати авторське визначення юридична відповідальність прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це особливий різновид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку прокурора зазнавати передбачених законодавством несприятливих наслідків у зв’язку з неналежним виконанням своїх службових обов’язку, що полягають у здійсненні нагляду за неухильним дотриманням законодавства під час виконання завдань і функцій Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами у воєнній сфері, забезпеченні захисту національних інтересів держави у питаннях оборони, представництві інтересів держави у судах у справах, пов'язаних із сферою оборони, а також у проведенні досудового розслідування військових злочинів

та процесуальному керівництві відповідними оперативно-розшуковими заходами [196, с. 119].

Звертаючись до Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора, а саме п. 6 є згадка про відповідальність працівників Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони і там зазначається, що Голова Спеціалізованої прокуратури несе відповідальність за належне організаційне забезпечення виконання функцій та завдань, покладених на цей спеціалізований орган прокуратури, а також за виконання наказів і службових вказівок керівництва Офісу Генерального прокурора відповідно до розподілу повноважень та обов'язків.

Заступник керівника Спеціалізованої прокуратури, керівники структурних підрозділів (управлінь, відділів) та їхні заступники несуть відповідальність за належне виконання службових обов'язків підлеглими працівниками. Вони також відповідають за своєчасне та якісне виконання завдань і службових доручень, які надходять від керівництва Офісу Генерального прокурора відповідно до розподілу повноважень, а також від керівника Спеціалізованої прокуратури.

Прокурори відділів, головні фахівці, спеціалісти та старші інспектори Спеціалізованої прокуратури несуть персональну відповідальність за належне виконання покладених на них службових обов'язків. Вони також зобов'язані своєчасно та якісно виконувати завдання й службові доручення, що надходять від керівництва Офісу Генерального прокурора, керівництва Спеціалізованої прокуратури, а також від керівників відповідних структурних підрозділів (управлінь та відділів), в яких вони працюють.

Працівники Спеціалізованої прокуратури несуть юридичну відповідальність у випадках порушення ними присяги прокурора чи присяги державного службовця, недотримання норм Кодексу професійної етики та поведінки прокурорів, порушення Загальних правил етичної поведінки для державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, а також у разі неналежного виконання своїх службових обов'язків, порушення службової

(трудової) дисципліни та вимог виконавської дисципліни. Підстави для притягнення до відповідальності визначаються Законами України "Про прокуратуру", "Про державну службу", "Про запобігання корупції", а також нормами трудового законодавства [20].

Отже, можемо сказати, що прокурори Спеціальної прокуратури в сфері оборони несуть таку саму юридичну відповідальність, що і прокурори цивільної прокуратури.

Правові засади діяльності прокурора регулюються низкою законодавчих актів, спрямованих на забезпечення належного виконання прокуратурою своїх функцій у правовій системі держави [12].

Основним документом, що визначає правовий статус, організацію та порядок діяльності прокурорів, є Конституція України. Вона закріплює прокуратуру як єдину систему, на яку покладаються функції підтримання державного обвинувачення в суді, організації і процесуального керівництва досудовим розслідуванням, нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність та досудове слідство [74].

Закон України "Про прокуратуру" деталізує конституційні положення щодо діяльності прокурорів. Він визначає засади організації та діяльності прокуратури, статус прокурорів, їхні права та обов'язки, порядок призначення, підстави звільнення тощо [12].

Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує повноваження прокурора на різних стадіях кримінального провадження, зокрема, під час досудового розслідування, судового розгляду, оскарження судових рішень [11].

Цивільний процесуальний кодекс України визначає особливості участі прокурора у цивільному судочинстві, зокрема, у справах про обмеження цивільної дієздатності, про визнання безвісно відсутніми/оголошення померлими, а також у справах, провадження в яких відкрито за позовами прокурора в інтересах держави [197].

Господарський процесуальний кодекс України регулює участь прокурора у господарському судочинстві, зокрема, під час розгляду справ про банкрутство, захист права державної власності тощо [198].

Кодекс адміністративного судочинства України визначає повноваження прокурора під час розгляду адміністративних справ, наприклад, щодо оскарження нормативно-правових актів, рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень [199].

Крім вищезазначених кодексів, діяльність прокурорів регламентується низкою інших законів, зокрема, "Про оперативно-розшукову діяльність" [200], "Про запобігання корупції" [201], "Про захист персональних даних" [202] тощо, які визначають їхні обов'язки та повноваження у відповідних сферах .

Важливим актом, що регламентує діяльність органів прокуратури, є Наказ Офісу Генерального прокурора № 309 "Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні". Цей документ визначає організаційні та процесуальні аспекти роботи прокурорів під час досудового розслідування та судового провадження [203].

Окрім загальнодержавних нормативних актів, діяльність прокурорів регулюється також регламентними наказами регіонального рівня, які конкретизують організаційні та процедурні питання функціонування окремих прокуратур. Зокрема, Наказом від 30.06.2023 № 99 [204] затверджено Регламент Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону, який визначає внутрішню структуру, порядок взаємодії підрозділів та особливості організації роботи цього органу. Наказ від 01.04.2024 № 16 [205] встановлює розмежування повноважень між органами Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону, що забезпечує чіткий розподіл функцій та запобігає дублюванню компетенції. Додатково, Наказ від 11.03.2024 № 9 [206] регламентує розподіл обов'язків між керівництвом цієї прокуратури, визначаючи сфери відповідальності керівних посадових осіб. Ці регіональні акти дозволяють адаптувати загальні принципи організації

прокурорської діяльності до специфіки конкретного регіону та напряму роботи.

Окрім національного законодавства, у своїй діяльності прокурори мають керуватися нормами міжнародного права, зокрема, Конвенцією ООН проти корупції, Європейською конвенцією про правову допомогу у кримінальних справах тощо [207].

Особливу увагу хочемо приділити правовим засадам діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. У своїй діяльності вони керуються усіма нормативно-правовими актами, що і звичайні прокуратури, але у них є особливості діяльності. Наприклад, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони поділяється за принципом інстанційності та територіальності. Принцип територіальності знайшов свій прояв в існуванні Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони в чотирьох регіонах, а саме: центральному, південному, західному та східному. На офіційних сайтах можна побачити регламент відповідного регіону та накази про розподіл обов’язків між керівництвом Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони та інші внутрішні нормативно-правові акти. Структуру очолює Спеціалізована прокуратура в сфері оборони Офісу Генерального прокурора. Ці ланки прокурорської системи створені з урахуванням предметної, а не територіальної специфіки. В.М. Єднак зауважує, що забезпечення законності та правопорядку у військах можливе лише через органи військової юстиції, розташовані також екстериторіально, аналогічно армії [208]. На думку Ю.Є. Полянського територіально розгалужена система військових прокуратур дозволяє ефективно реагувати на порушення законів військовослужбовцями як на передових позиціях, так і в військових частинах на місцях [209, с. 6].

Територіально розгалужена система прокуратур в сфері оборони дозволяє швидко реагувати на порушення законів військовослужбовцями не лише на передових позиціях, а й у військових частинах на місцях.

Отже, можна сказати, що юридична відповідальність є невід'ємним елементом правового регулювання суспільних відносин. Її сутність полягає у

цілеспрямованому впливі на поведінку індивідів за допомогою правових інструментів. Завдяки такому комплексному регулюванню забезпечується належне упорядкування суспільних відносин, їх системність і стабільність, запобігання загостренню соціальних конфліктів та максимальна реалізація принципів соціальної справедливості.

Існування права як регулятора завжди обумовлювалося необхідністю підтримувати правопорядок у неоднорідному суспільстві, сповненому протиріч. Це дозволяє уникнути небажаної протиправної поведінки та відхилень від встановлених норм і правил. Юридична відповідальність виступає дієвим засобом забезпечення належного функціонування суспільства відповідно до правових приписів.

Юридична відповідальність прокурорів є невід'ємною складовою забезпечення режиму законності в їхній діяльності, гарантією захисту прав і свобод учасників кримінального провадження, інших осіб, чиї інтереси можуть бути порушені незаконними діями прокурора. Водночас, правові засади діяльності військових прокурорів визначають їхній правовий статус, коло повноважень, а також порядок і процедури реалізації ними своїх функцій.

Серед правових засад, які повинні дотримуватися прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони так і звичайні прокуратури, зокрема: принцип верховенства права - діяльність прокурора ґрунтується на засадах верховенства права, відповідно до яких людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; незалежність прокурорів - особлива гарантія, що забезпечує неупереджене виконання функцій прокуратури та полягає у заборонах незаконного втручання у здійснення прокурорами своїх повноважень, а також незаконного впливу на прокурорів з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб; виконання покладених обов’язків в межах своїх функцій - здійснення нагляду за додержанням законів, підтримання державного обвинувачення в суді, представництва інтересів громадянина або держави в суді; процесуальна самостійність прокурора -

повноваження прокурора самостійно визначати правову кваліфікацію діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність, керуватися внутрішнім переконанням, що ґрунтується на аналізі доказів; дотримання етичних норм - обов'язок прокурора діяти виключно в межах закону, сумлінно та неупереджено виконувати свої посадові обов'язки, зберігати професійну таємницю, поважати людську гідність та не допускати дискримінації за будь-якими ознаками.

Висновки до розділу 2

1. Поняття «повноваження прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони» трактується як сукупність визначених законодавством України прав та обов'язків прокурорів військових прокуратур, необхідних для здійснення нагляду за додержанням законів у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, органах військового управління, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери оборони України, а також для реалізації інших функцій з метою забезпечення законності та правопорядку у військовій сфері, захисту прав і свобод військовослужбовців, працівників Збройних Сил та інших осіб, пов'язаних із виконанням завдань з оборони держави.

2. Надано поняття права та обов’язки прокурорів Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони: це сукупність повноважень і вимог до належної поведінки, встановлених законодавством України, які є необхідними для здійснення військовими прокурорами нагляду за додержанням законів у Збройних Силах, інших військових формуваннях, органах військового управління, під час досудового розслідування військових злочинів, а також для представництва інтересів держави у судових провадженнях з питань оборони та військової служби. В сучасному правовому просторі поняття гарантій діяльності прокурора визначається як комплекс правових, організаційних та

інших заходів, спрямованих на забезпечення незалежності та ефективності прокурорського нагляду.

3. Серед основних прав та обов’язків прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони можна виокремити наступні:

1. Права: безперешкодний доступ на території військових частин, установ для проведення перевірок; витребування документів, матеріалів, отримання пояснень від військових посадовців; процесуальне керівництво досудовим розслідуванням військових злочинів; Затвердження обвинувальних актів та підтримання державного обвинувачення в суді.

2. Обов'язки: Неухильне дотримання вимог законодавства під час здійснення своїх функцій; Вжиття заходів до усунення порушень законів у військовій сфері; Підвищення професійної кваліфікації, виявлення поваги до військовослужбовців; Нерозголошення відомостей, що становлять державну чи військову таємницю.

4. Гарантії діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони», це система правових норм та організаційних заходів, передбачених законодавством України, які спрямовані на створення належних умов для безперешкодного та неупередженого виконання прокурорами військових прокуратур покладених на них функцій з нагляду за додержанням законів у Збройних Силах, інших військових формуваннях, а також під час досудового розслідування військових злочинів та представництва інтересів держави в судових провадженнях у сфері оборони.

5. Принципи діяльності прокурора - це базові, фундаментальні засади, керівні положення, які визначають зміст, характер, напрямки та методи роботи працівників прокуратури, а також їхні повноваження й обов'язки. Вони слугують основою, на якій будується вся діяльність прокурорів, забезпечуючи законність, об'єктивність, неупередженість та ефективність виконання ними своїх функцій з нагляду, досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення.

6. Принципами прокурорської діяльності є: верховенство права, законність, незалежність, недоторканність особистого та сімейного життя, гласність, взаємодія з органами державної влади та місцевого самоврядування.

7. Надано визначення «принцип діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони», це базова засада, керівне положення, що визначає зміст, характер та напрямки діяльності військового прокурора, забезпечуючи законність, об'єктивність та неупередженість при здійсненні ним функцій нагляду, досудового розслідування та підтримання державного обвинувачення у справах, пов'язаних зі сферою оборони держави.

8. Характерні принципи діяльності прокурорів Спеціалізованої прокуратури це: верховенство права, законність, незалежність, секретність, єдність системи прокуратури, професіоналізм, військова дисципліна, захист інтересів держави у військовій сфері, взаємодія з органами військового управління.

9. Юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності, має державно-владний, примусовий характер і реалізується через специфічні правовідносини між державою в особі її компетентних органів та правопорушником. Вона виступає гарантією дотримання норм права, забезпечуючи невідворотність покарання за їх порушення, та слугує засобом охорони і захисту встановленого правопорядку, прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави.

10. Визначено, що юридична відповідальність прокурора - це особливий різновид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку прокурора зазнавати передбачених законодавством несприятливих наслідків особистого, майнового чи організаційного характеру у випадку вчинення ним правопорушення, недотримання норм професійної етики або неналежного виконання покладених на нього службових обов'язків та повноважень, метою якої є забезпечення законності та належної якості діяльності органів прокуратури. Існує цивільна, дисциплінарна, адміністративна, кримінальна відповідальність.

11. Юридична відповідальність прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони - це особливий різновид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку прокурора зазнавати передбачених законодавством несприятливих наслідків у зв’язку з неналежним виконанням своїх службових обов’язку, що полягають у здійсненні нагляду за неухильним дотриманням законодавства під час виконання завдань і функцій Збройними Силами України, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами у воєнній сфері, забезпеченні захисту національних інтересів держави у питаннях оборони, представництві інтересів держави у судах у справах, пов'язаних із сферою оборони, а також у проведенні досудового розслідування військових злочинів та процесуальному керівництві відповідними оперативно-розшуковими заходами.

12. Функції Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони є наступні: представлення публічного обвинувачення у суді; організація і керівництво досудовим розслідуванням; контроль за негласними та іншими слідчими та розшуковими діями правоохоронних органів; представництво інтересів держави у суді у встановленому законом порядку; організація та здійснення контролю за дотриманням законів під час виконання судових рішень у кримінальних справах, застосування інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, а також щодо організації конвоювання осіб, затриманих, взятих під варту та засуджених; контроль за дотриманням законів під час застосування заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян, поза межами кримінального провадження; Проведення оцінки дій або бездіяльності відповідних службових осіб щодо можливого вчинення адміністративних правопорушень, передбачених главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення; запобігання та протидія військовим адміністративним правопорушенням, а також правопорушенням, пов'язаним з корупцією.

РОЗДІЛ 3
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРОКУРОРА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ПРОКУРАТУРИ У СФЕРІ ОБОРОНИ

3.1 Зарубіжний досвід регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони та можливість його використання в Україні

Забезпечення національної безпеки та оборони держави є одним з ключових пріоритетів для будь-якої країни. Ефективне функціонування сектору оборони неможливе без належного правового регулювання та організації діяльності спеціалізованих органів, зокрема прокурорів у цій сфері. В умовах сьогодення, коли Україна стикається з безпрецедентними викликами у вигляді триваючого збройного конфлікту, питання вдосконалення роботи військових прокурорів набуває особливої актуальності.

Аналіз зарубіжного досвіду провідних демократичних країн у цій сфері дозволить визначити найбільш ефективні моделі організації та регулювання діяльності військових прокурорів, їх повноваження, підпорядкованість та взаємодію з іншими органами сектору оборони. Вивчення успішних практик може стати основою для реформування та модернізації вітчизняної системи військових прокурорів відповідно до найкращих світових стандартів.

Водночас, важливо враховувати національні особливості України, її правову систему, традиції та виклики, з якими стикається наша держава. Тому пошук оптимальної моделі регулювання діяльності військових прокурорів потребує комплексного підходу – поєднання перевірених світових практик із специфікою українських реалій.

Ретельне вивчення зарубіжного досвіду та можливостей його адаптації в Україні є запорукою ефективного реформування військової прокуратури, посилення її спроможності захищати національні інтереси в умовах воєнного

стану та забезпечувати невідворотність покарання за злочини проти основ національної безпеки.

Аналізуючи досвід визначення місця прокуратури в системі поділу державної влади, можна зауважити, що її можна розглядати як окремий орган державної влади, що має незалежність від інших гілок влади або може бути віднесеною до однієї з трьох основних гілок влади: законодавчої, виконавчої чи судової. Наприклад, колишній Голова Конституційного Суду України В. Скомороха раніше аргументував ідею створення специфічної "четвертої" гілки державної влади, яку можна було б визначити як "контрольно-наглядову" [210, с. 9].

Існують інші можливості віднесення прокуратури до різних гілок влади, таких як виконавча, законодавча чи судова. Наприклад, коли мова йде про віднесення прокуратури до виконавчої влади, можна згадати приклад США. Згідно з Конституцією, президент США призначає Генерального прокурора (Attorney General) за згодою Сенату, який виступає як міністр юстиції та радник президента з питань кримінальної політики.

Таке розташування прокуратури у системі виконавчої влади також було застосовано в інших країнах, таких як Данія, Франція, Німеччина, Австрія, Польща та Швеція. У Нідерландах прокуратура (Openbaar Ministerie) є організаційно відокремленою від судової влади, але функціонально належить до системи правосуддя та тісно взаємодіє з Міністерством юстиції та безпеки (тобто має ознаки як судової, так і виконавчої моделі).

Включення прокуратури до складу виконавчої влади, при цьому зберігаючи її широкі наглядові повноваження, робить цю гілку державної влади настільки потужною, що ускладнює встановлення системи взаємного балансу між різними гілками влади. Крім того, інтеграція органів прокуратури у структуру виконавчої влади може призвести до послаблення її наглядових функцій та обмеження обсягу її компетенції, оскільки прокуратура може втрачати свою автономію. Це може вплинути на якість забезпечення дотримання законності на рівні державної влади, що в свою чергу може

призвести до трансформації прокуратури з наглядового органу в орган управління.

Згідно з наступною моделлю, прокуратура включається до законодавчої гілки влади. Головним аргументом на користь цієї моделі є думка, що контроль за дотриманням законів нерозривно пов'язаний з самою законодавчою діяльністю, отже, органи, які здійснюють цю функцію, повинні бути частиною законодавчої гілки влади. На перший погляд, цей аргумент майже незаперечний. Однак, існують також органи, віднесені до виконавчої влади, які забезпечують виконання законів, прийнятих парламентом. Тому тлумачення наглядової функції як виключної прерогативи законодавчих органів влади є методологічно неправильним.

Додатково, неправильно інтерпретувати наглядову функцію як єдину мету діяльності органів прокуратури, оскільки вони також відповідають за кримінальне переслідування осіб, що вчинили злочини, що не може бути включене до сфери компетенції законодавчої влади. Це було висвітлено в роботі "Про дух законів" іншого з основоположників концепції поділу влади, Ш. Монтеск'є.

І нарешті, остання модель, яку варто згадати, базується на ідеї включення прокуратури до судової гілки влади. На практиці це було реалізовано в таких країнах, як Іспанія, Болгарія та Хорватія. Наприклад, у Конституції Іспанії стаття 124, що регулює функціонування органів прокуратури, розташована у розділі "Про судову владу" і містить такий припис: "Метою прокуратури, незалежно від функцій, які виконуються іншими органами влади, є сприяння відправленню правосуддя в цілях захисту законності, прав громадян та суспільних інтересів, охоронюваних законом. Прокуратура здійснює нагляд за забезпеченням умов незалежності судів та дотриманням в них суспільних інтересів, як своїх обов'язків, так і за поданням зацікавлених осіб" [211, с. 28].

У світі існують різні підходи до визначення адміністративно-правового статусу органів прокуратури та їх місця в системі державної влади. Експерти виділяють чотири основні моделі:

1. Незалежний/автономний орган з особливим конституційним статусом. Прокуратура має особливий статус, не підпорядковується класично жодній з трьох гілок влади або має унікальну організаційну форму: Грузія - незалежний орган; Генеральний прокурор обирається парламентом за поданням незалежної Ради прокурорів; Вірменія - Державний орган; Генеральний прокурор обирається парламентом; Еквадор - автономний орган судової влади (Fiscalía General del Estado); Уругвай - децентралізована служба держави, не належить до жодної з трьох гілок влади; Венесуела - входить до окремої "громадянської влади" (Citizen Power) - четвертої гілки влади поряд з виконавчою, законодавчою та судовою; Узбекистан - конституційний орган з функціями нагляду, має особливий статус.

2. Прокуратура у складі виконавчої влади (підпорядкування Міністерству юстиції)**.** Ця модель характеризується тим, що прокуратура організаційно та/або адміністративно підпорядковується урядовим структурам, зокрема Міністерству юстиції: Австрія, Бельгія, Данія, Німеччина, Франція, Польща, Туреччина, Японія, Південна Корея, Канада, Ізраїль, Туркменістан.

3. У цих країнах прокурори мають статус магістратів або судових службовців і організаційно інтегровані в систему правосуддя: Італія (прокурори є магістратами судової системи, призначаються Вищою радою магістратури), Румунія (прокуратура функціонує при судах як частина судової системи), Латвія (прокуратура входить до складу судової влади), Люксембург (прокуратура є частиною судової системи), Молдова (прокуратура входить до складу судової влади), Колумбія (Генеральний прокурор обирається Верховним судом із кандидатів, запропонованих президентом), Ірак (прокуратура входить до складу судової системи під Вищою судовою радою), Єгипет (прокуратура є інтегральною частиною судової влади), Азербайджан (формально належить до судової влади згідно з Конституцією).

4. Змішані або перехідні моделі. Країни з гібридними підходами, де прокуратура має ознаки кількох моделей: Нідерланди - гібридна модель:

організаційно входить до системи правосуддя, але адміністративно підпорядковується Міністерству юстиції та безпеці [138, с. 8].

Отже, місце прокуратури в системі державних органів різниться залежно від правових традицій і підходів конкретної країни. При цьому все більше держав схиляються до моделі включення прокуратури до судової гілки влади.

Україна традиційно належить до романо-германської правової системи, подібно до більшості європейських держав. Тому, досліджуючи питання регулювання діяльності регіональних прокурорських органів, доцільно звернути увагу на досвід країн континентальної Європи, зокрема держав-членів Європейського Союзу. Аналіз рішень та практик, що застосовуються у цих державах, може стати корисним джерелом для запозичення позитивного досвіду та можливої імплементації окремих елементів в українську правову систему з урахуванням її специфіки.

Правовий статус прокурорів у країнах Європейського Союзу значною мірою визначається місцем, яке посідають органи прокуратури в системі державної влади відповідної держави. Це впливає на порядок призначення прокурорів різних рівнів, строки їх повноважень та суб'єктів, які здійснюють таке призначення. Проте, незважаючи на особливості організації, у кожній країні ЄС гарантується незалежність прокурорів під час виконання ними службових обов'язків.

Експерти відзначають, що в низці європейських держав, де прокуратура має повноваження, подібні до українських, їй надано самостійний статус у системі державних органів. Єдиної універсальної моделі, яка вважалася б ідеальною для визначення місця та ролі прокуратури, не існує. Україну можна віднести до тих держав, як от Австрія, Нідерланди, Німеччина, Румунія, Франція, де прокуратура займає самостійне становище в системі правосуддя.

Водночас, прокуратура в Україні є організаційно відокремленою від судової гілки влади, проте аналіз чинного законодавства вказує на наближення правового статусу вітчизняних прокурорів до статусу суддів у питаннях

забезпечення їх незалежності під час здійснення професійних функцій [212, с. 145].

Звертаючись до теми організації діяльності прокурорів у сфері оборони, насамперед варто зауважити, що це надзвичайно важлива та делікатна сфера, яка безпосередньо пов'язана із захистом національних інтересів держави та забезпеченням її обороноздатності. Доцільно детальніше розглянути зарубіжний досвід країн з організації прокуратури в оборонній сфері.

У Данії пріоритет інституту державного обвинувачення втілюється через систему прокуратури (Anklagemyndigheden), очолювану Генеральним прокурором («королівським адвокатом» – rigsadvokaten). Зазначена посадова особа наділена повноваженнями щодо представництва сторони обвинувачення під час розгляду кримінальних проваджень у Верховному Суді, здійснюючи таку діяльність безпосередньо або через делегування відповідних функцій заступникам та помічникам. Розслідування та судове переслідування кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями, здійснюється окремою військовою прокуратурою — Forsvarets Auditørkorps (Defence Judge Advocate Corps / Military Prosecution Service), яка є незалежним органом, підпорядкованим Міністру оборони. Військова прокуратура функціонує як окремий орган державного обвинувачення, спеціалізований на розслідуванні та судовому переслідуванні злочинів, пов'язаних з військовою службою, включаючи порушення Військового кримінального кодексу [213, с. 437].

Військова прокуратура складається з двох рівнів: Офісу Генерального військового прокурора (Generalauditør, Judge Advocate General) та Офісу Старшого військового прокурора (Overauditør, Judge Advocate). Персонал військової прокуратури включає прокурорів (в основному найнятих цивільною прокуратурою), слідчих (найнятих Національною поліцією) та юридичний персонал.

Особливістю данської системи військової юстиції є те, що Данія не має окремих військових судів у мирний час. Військові кримінальні справи

розглядаються цивільними судами, але розслідуються та переслідуються окремою військовою прокуратурою. Система функціонує як дуалістична, з чітким розподілом між військовим кримінальним правосуддям (розслідування та судове переслідування), яким займається Military Prosecution Service, та адміністративними дисциплінарними провадженнями, які здійснює військове командування.

Військова прокуратура є повноправною частиною данської системи кримінальної юстиції та функціонує на принципах незалежності від військового ланцюга командування, що гарантує об'єктивність розслідування та судового переслідування військовослужбовців.

Отже, Данія є одною з небагатьох європейських держав, яка зберегла окрему військову прокуратуру незважаючи на те, що скасувала спеціалізовані військові суди у мирний час. Це відбиває компромісний підхід, спрямований на збереження спеціалізації у військових справах при одночасному дотриманні принципу єдиної судової системи. Система була востаннє реформована у 2005 році та відповідає міжнародним стандартам в галузі військової юстиції та прав людини.

У Польщі згідно з Законом про прокуратуру від 28 січня 2016 року, окрема структура військової прокуратури (Naczelna Prokuratura Wojskowa) та посада Головного військового прокурора (Naczelny Prokurator Wojskowy) були ліквідовані. Справи, пов'язані з військовими злочинами, були інтегровані до структури Національної прокуратури (Prokuratura Krajowa), де їх розглядає спеціалізований Департамент у військових справах та відповідні відділи у регіональних прокуратурах [214].

Таким чином, у Польщі застосовано централізовану модель організації системи прокуратури, очолювану Генеральним прокурором як вищим органом. До складу системи входять:

1. Генеральний прокурор (Prokurator Generalny) - вищий орган, яким традиційно є Міністр юстиції;

2. Національний прокурор (Prokurator Krajowy) та Національна прокуратура (Prokuratura Krajowa), яка включає Департамент у військових справах та відповідні військові підрозділи;

3. Провінційні, регіональні та районні прокуратури, організовані географічно, з виділеними спеціалізованими підрозділами у військових справах;

4. Прокурори Інституту Національної Пам'яті (Prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej).

Важливо зазначити, що після набрання чинності Закону про прокуратуру від 28 січня 2016 року [214] окрема структура військової прокуратури і посада Головного військового прокурора були ліквідовані, що означало завершення існування військової юстиції як окремого органу в системі прокуратури. Замість цього, військові справи були інтегровані до загальної структури прокуратури, де вони розглядаються спеціалізованими підрозділами під керівництвом Заступника Генерального прокурора з військових справ, який не є окремим керівником виділеної нової прокуратури, а координує роботу військових спеціалістів в межах єдиної прокурорської системи.

Цей підхід відновив принцип єдиності прокуратури, укріпив централізоване керівництво Генерального прокурора над всіма аспектами прокурорської діяльності та забезпечив, щоб розслідування військових злочинів здійснювалось за єдиними стандартами та процедурами, як усі інші кримінальні справи.

Відповідно до статті 6 Закону про прокуратуру Чеської Республіки від 1993 року (із змінами та доповненнями 2003 року) [215], систему органів прокуратури утворюють: Верховна прокуратура (Supreme Public Prosecutor's Office), розташована у місті Брно, дві Вищі прокуратури (high public prosecutor's offices) у Празі та Оломоуці, 14 регіональних прокуратур (regional public prosecutor's offices) та 86 окружних прокуратур (district public prosecutor's offices). Раніше діяла норма, що за надзвичайних обставин передбачено також створення «військових» прокуратур вищого та нижчого рівнів (higher and lower

martial public prosecutor's offices). З 1993 року дотепер Чехія не має ні військових судів, ні спеціалізованої системи військової прокуратури у функціонуванні. Усі кримінальні справи за участю військовослужбовців розглядаються звичайними цивільними судами за загальними процедурами кримінального законодавства Чеської Республіки без будь-яких спеціальних військових механізмів чи процедур.

Цей підхід відповідає міжнародним рекомендаціям Комітету з прав людини ООН щодо скасування військових судів у мирний час як системи, яка може не гарантувати достатній рівень незалежності та справедливого судочинства.

У Румунії згідно із Законом № 304/2004 [216] про судову організацію (переглянуте видання) прокуратура здійснює свої функції через прокурорів, організованих у прокурорські офіси, функціонально пов'язані з кожним судом. На рівні суду комун та повітових судів органи прокуратури представлені державними прокурорами та їхніми заступниками. В апеляційних судах органи прокуратури представляють генеральні прокурори та їхні заступники. При Вищому касаційному суді функціонує Генеральна прокуратура, очолювана Генеральним прокурором та двома його заступниками.

Генеральний прокурор при Вищому касаційному суді здійснює нагляд за діяльністю всіх органів прокуратури країни особисто або через прокурорів-інспекторів. Прокурори мають незалежність у здійсненні своїх функцій державного обвинувачення відповідно до Конституції та Закону № 303/2004 про статус суддів та прокурорів [217]. Міністр юстиції здійснює нагляд за дотриманням законності в діяльності прокуратури через призначені механізми контролю, проте не може вмішуватися в незалежне здійснення прокурорами своїх повноважень.

У 2002 році було засновано Національний антикорупційний директорат (Direcția Națională Anticorupție, DNA) через Надзвичайний указ № 43/2002 Уряду Румунії [218], який почав повноцінно функціонувати з 2005 року. DNA функціонує як спеціалізована прокуратура з юрисдикцією над розслідуванням

та судовим переслідуванням злочинів корупції високого рівня (завдавши матеріальної шкоди понад 200 000 євро). DNA очолюється Головним прокурором та двома заступниками, які підпорядковуються Генеральному прокурору Прокуратури при Вищому касаційному суді [219].

У системі органів прокуратури Румунії також функціонує військова прокуратура, організаційно та функціонально пов'язана з військовими судами. Військові трибунали діють у містах Бухаресту, Клуж-Напока, Яс та Тімішоара, а також функціонує Територіальний військовий трибунал Бухареста та Військовий апеляційний суд Бухареста. Військові прокурори, як і військові судді, мають статус дійсних військовослужбовців (офіцерів) і носять військову форму під час судових засідань. Розслідування та судове переслідування розглядаються в розділі про статус військових магістратів [220].

Відповідно до статті 111, пункт 1 та статті 126 Конституції Болгарії [221], систему органів прокуратури утворюють: Генеральна прокуратура (включаючи Верховну касаційну прокуратуру і Верховну адміністративну прокуратуру), апеляційні прокуратури, військові апеляційні прокуратури, окружні прокуратури, військові окружні прокуратури та районні прокуратури.

Військова прокуратура є частиною системи прокуратури Болгарії і має юрисдикцію у справах, пов'язаних з військовослужбовцями та військовими установами. При виконанні своїх обов'язків військові прокурори діють незалежно від військового командування та підпорядковуються Генеральному прокурору через систему апеляційних органів прокуратури.

Генеральний прокурор керує всією системою прокуратури та здійснює нагляд за законністю та методологічне керівництво всіма прокурорами. Йому допомагають заступники при Верховній касаційній прокуратурі, Верховній адміністративній прокуратурі та Управлінні розслідування. Голови військових апеляційних прокуратур та окружних військових прокуратур обираються Вищою судовою радою на конкурсній основі.

У Грецькій Республіці відповідно до чинного законодавства прокурорська служба сформована при Верховному Суді (Ареопазі),

апеляційних судах та судах першої інстанції, за винятком магістратських судів. При військових трибуналах діють військові прокурори. Вищою посадовою особою в прокурорській системі є Генеральний прокурор при Ареопазі, який здійснює нагляд за діяльністю прокурорів та має повноваження видавати накази, інструкції та рекомендації щодо виконання ними службових обов'язків. Генеральний прокурор може надавати прокурорам судів першої інстанції пряму вказівку стосовно порушення кримінального провадження, а прокурорам апеляційних судів – вказівку щодо оскарження вироку в апеляційному порядку [212, с. 138].

Відповідно до Закону CLXIII 2011 року про Прокуратуру Угорської Республіки [222] та Закону CLXIV 2011 року про статус Генерального прокурора [223], прокурорів та інших працівників прокуратури, система прокуратури Угорщини являє собою ієрархічну централізовану систему. Систему органів прокуратури очолює Генеральний прокурор, якого обирає Парламент на дев'ять років. Генеральний прокурор здійснює керівництво діяльністю прокуратури, організовує та спрямовує роботу прокурорів [224].

Організаційна структура складається з наступних рівнів:

1. Національний рівень: Офіс Генерального прокурора, де функціонують спеціалізовані відділи, включаючи Відділ військових справ та Відділ кримінальних справ.

2. Регіональний рівень: 5 Апеляційних головних прокуратур (у Будапешті, Дебрецені, Дьйорі, Печі та Сегеді), створених 2003 року як частина судової реформи.

3. Обласний рівень: 21 Головна прокуратура (19 обласних, 1 Будапешта та 1 Центральна слідча), що очолюються Головними прокурорами та їх заступниками.

4. Місцевий рівень: 124 місцеві прокуратури, включаючи районні прокуратури, слідчі прокуратури та спеціалізовані структури, що діють під керівництвом старших прокурорів.

Військові справи розглядаються в рамках загальної системи прокуратури під керівництвом Відділу військових справ при Офісі Генерального прокурора, без окремої системи військових прокуратур.

Таким чином, прокуратура Угорщини являє собою централізовану ієрархічну систему, побудовану на принципах незалежності та єдиноначальності. Організація та функціонування прокуратури регулюються Основним Законом Угорщини (2011 року) та спеціалізованим законодавством, прийнятим у 2011 році. Систему очолює Генеральний прокурор, який обирається Парламентом на дев'ять років і здійснює загальне керівництво діяльністю всіх органів прокуратури. Прокуратура Угорщини виконує широкий спектр повноважень, включаючи підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах, нагляд за досудовим розслідуванням, участь у судових провадженнях, нагляд за виконанням покарань, а також захист публічного інтересу шляхом вжиття заходів у випадках порушення законності. Ця модель організації прокуратури відображає сучасні європейські стандарти функціонування органів кримінальної юстиції з акцентом на забезпечення верховенства права та захисту прав людини.

Відповідно до Закону Словацької Республіки № 153/2001 Coll. про Прокуратуру [225], прокуратура визначається як незалежна ієрархічна єдина система державних органів. Головним органом прокурорської системи є Генеральна прокуратура, яку очолює Генеральний прокурор (generálny prokurátor). Згідно зі статтею 149 Конституції Словацької Республіки 1992 року (зі змінами), Генеральний прокурор обирається Національною Радою Словацької Республіки і призначається Президентом на семирічний термін.

Система прокуратури включає наступні рівні: Генеральну прокуратуру, 8 регіональних прокуратур та 45 районних прокуратур. Окремою складовою системи є військові прокуратури: Вища військова прокуратура (що діє на рівні другої інстанції), три окружні військові прокуратури першої інстанції та Офіс Генерального військового прокурора, який є частиною Генеральної прокуратури.

До лютого 2024 року функціонував Офіс Спеціального обвинувачення (Office of Special Prosecution), який мав юрисдикцію у справах корупції та організованої злочинності високого рівня і був частиною Генеральної прокуратури. Проте реформою 2024 року цей орган було ліквідовано, а його справи передано до компетенції регіональних прокуратур.

Організаційна структура прокуратури відповідає організаційній структурі судів Словацької Республіки, при цьому організація судів та прокуратур не збігається з територіальним адміністративним поділом держави на рівні округів. Прокуратура першої інстанції представлена районними та окружними військовими прокуратурами, прокуратура другої інстанції – регіональними прокуратурами та Вищою військовою прокуратурою."

Таким чином, прокуратура Словацької Республіки являє собою централізовану ієрархічну систему державних органів, що функціонує на принципах незалежності та єдиноначальності.

У юридичному полі Італійської Республіки наявні такі складові системи військової юрисдикції: військові трибунали, військова прокуратура та військова поліція. Як адміністративний орган управління у системі військової юрисдикції функціонує Рада військової магістратури (Consiglio della magistratura militare), яка консолідує військових прокурорів та суддів і має такі ж повноваження, як Вища рада магістратури для цивільної юстиції.

На рівні першої інстанції функціонують три військові трибунали та три військові прокуратури у містах Верона, Рим та Неаполь. Кожна парна має територіальну компетенцію щодо визначених регіонів країни: Верона - північні регіони; Рим - центральні регіони та операції за кордоном; Неаполь - південні регіони.

До органів другої інстанції належить єдина Військова апеляційна корт (Corte militare d'appello)) з головним офісом в Римі, яка мала юрисдикцію на всю територію держави (апеляційні суди у Вероні та Неаполі були скасовані внаслідок реформи). При Військовому апеляційному суді

функціонує Генеральна військова прокуратура з юрисдикцією на всю територію.

При Верховному касаційному суді (Corte di Cassazione) функціонує Генеральний військовий прокурор (Procuratore generale militare della Repubblica) як вищий орган військової прокуратури.

Таким чином, військові трибунали та військові прокурори в Італійській Республіці організаційно підпорядковуються судовій системі і входять до складу єдиної магістратури разом з цивільними суддями та прокурорами. Вони не перебувають під юрисдикцією військового командування у здійсненні судово-слідчих функцій, що гарантує їх незалежність і об'єктивність.

У правовому полі Федеративної Республіки Німеччина у мирний період військові кримінальні суди не діють, так само не передбачено окремої військової прокуратури для кримінальних справ. Конституція ФРН (стаття 96, абзац 2) дозволяє створювати військові кримінальні суди тільки у випадку національної оборони або воєнного часу, тобто фактично забороняє військові суди в мирний час.

Натомість функціонують Військово-дисциплінарні суди (Wehrdienstgerichte, Truppendienstgerichte) як незалежні федеральні суди, мають конституційну основу в статті 96 (4) Основного закону [226]. Вони покликані розглядати справи про дисциплінарні правопорушення військовослужбовців,
розглядати скарги військовослужбовців та справи про їхні конституційні права.

Згідно з Військовим дисциплінарним кодексом (WDO, § 58) [227], виключно дисциплінарні суди (а не командування) мають повноваження накладати судові дисциплінарні стягнення, включаючи: скорочення грошового утримання; заборону на присвоєння наступного звання; зниження військового звання; дострокове звільнення зі служби як остання міра (ultima ratio).

Слід зазначити, що крім судових дисциплінарних стягнень існують також прості дисциплінарні стягнення (§ 22 WDO), які накладаються

командиром без участі суду і включають догану, дисциплінарний арешт до 3 тижнів та інші.

Функції, еквівалентні прокурорам, виконує Wehrdisziplinaranwaltschaft (Військово-дисциплінарна прокуратура) - окремий, спеціалізований орган, а не "юрисконсульти командування". Військові дисциплінарні прокурори (Wehrdisziplinaranwälte) єофіційними представниками обвинувачення у дисциплінарних провадженнях перед судом. Вони: призначаються Міністром оборони; представляють органи, що ініціюють дисциплінарне провадження; подають обвинувальні акти; беруть участь у судових засіданнях як прокурори обвинувачення; можуть апелювати проти рішень судів.

Таким чином, військово-дисциплінарні суди та прокуратура ФРН є повністю незалежними від ланцюга військового командування та функціонують як спеціалізована гілка судової адміністрації під контролем Міністерства оборони [228, с. 80].

Бельгія мала окрему систему військової юстиції, яка функціонувала протягом більш ніж ста років. Ця система базувалася на принципі дуалізму: військові суди розглядали справи про військові злочини, паралельно з цивільною судовою системою [229, с. 321].

Раніше Бельгія мала:

- Auditorat général militaire (Генеральна військова прокуратура) - вищий орган військової прокуратури, очолюваний Auditeur général (Генеральним військовим прокурором).
- Auditorats militaires (Військові прокуратури) - регіональні органи при військових судах, очолювані Auditeurs militaires (військовими прокурорами).

Військові прокурори Бельгії були цивільними магістратами, а не військовослужбовцями з військовими званнями. Вони підпорядковувалися Міністру юстиції та призначалися Королем.

Функції військової прокуратури включали:

- розслідування кримінальних правопорушень, які підпадали під юрисдикцію військової юстиції;
- контроль затримання та попереднього ув'язнення;
- підтримання державного обвинувачення у військових судах;
- супроводження виконання судових рішень та вироків;
- дуальну функцію магістрата-інструктора, яка включала збирання доказів як на обвинувачення, так і на захист обвинуваченого.

Військові суди Бельгії були скасовані на початку 2004 року у мирний час. Це рішення було прийнято на основі того, що система вважалася несумісною з Європейською конвенцією про права людини, яка встановлює стандарти незалежності суддів та справедливого судочинства.

До причин скасування варто віднести: занепокоєння щодо незалежності військових судів від ланцюга командування, противагу принципам захисту прав людини, конфлікт інтересів, що виникав з дуальної функції прокурорів (одночасне розслідування та переслідування), невідповідність з міжнародними стандартами справедливого судочинства.

Станом на 2024-2025 роки Бельгія більше не має окремої системи військової прокуратури. Військові справи розглядаються цивільними судами за загальним цивільним процесуальним правом, без спеціалізованих військових органів або процедур [230].

У Румунії військові судді та військові прокурори мають статус військовослужбовців (діючих офіцерів), а їх грошове та матеріальне забезпечення здійснюється Міністерством національної оборони відповідно до Закону № 303/2004 про статус суддів та прокурорів. На зазначених осіб також поширюється дія нормативно-правових актів, що регулюють проходження військової служби, зокрема військових статутів та наказів.

Разом з тим, правовий статус військових магістратів регулюється спеціальним законодавством про судову систему. Дисциплінарна відповідальність військових суддів та прокурорів може бути застосована виключно на підставі Закону № 303/2004 [231] за порушення службових

обов'язків або вчинення дій, що завдають шкоди престижу правосуддя. Дисциплінарні справи розглядає Вища рада магістратури (Consiliul Superior al Magistraturii), яка є конституційним органом, що забезпечує незалежність судової влади.

Кримінальне переслідування військових суддів та прокурорів здійснюється відповідно до загальної процедури для всіх магістратів. Згідно з Законом № 207/2018 [232], розслідування злочинів, вчинених магістратами (включаючи військових суддів та прокурорів), здійснювалося Секцією з розслідування злочинів у судовій системі при Прокуратурі Вищого касаційного суду, яка мала виключну компетенцію у таких справах. Військові судді не мають імунітету від кримінального переслідування, проте їх незмінність (irremovability) гарантована Конституцією та законом і може бути обмежена лише у випадках, прямо передбачених законом [233].

У 2022 році, в рамках реформ судової системи та виконання рекомендацій Венеціанської комісії, Румунія прийняла новий закон про реформування процедури розслідування злочинів, вчинених магістратами, спрямований на посилення незалежності судової влади та підвищення довіри до системи правосуддя [234].

Таким чином, правовий статус військових суддів та прокурорів Румунії характеризується подвійною природою: вони є як магістратами (що гарантує їх незалежність у здійсненні правосуддя), так і діючими офіцерами (що визначає їх адміністративне підпорядкування Міністерству національної оборони у питаннях матеріального та грошового забезпечення).

В Іспанії юрисдикція військових судів поширюється на Цивільну гвардію (Guardia Civil), яка є поліцейськими силами з військовою природою та підзвітна як Міністерству оборони (щодо військових місій), так і Міністерству внутрішніх справ (щодо поліцейських функцій). Найвищою судовою інстанцією у військовій сфері виступає Верховний суд Іспанії (Tribunal Supremo), Палата з військових справ якого діє як остання апеляційна інстанція у розгляді військових справ.

Військова юстиція в Іспанії функціонує як частина єдиної судової системи держави відповідно до принципу єдності юрисдикції, закріпленого статтею 117 Конституції Іспанії [235]. Військові прокурори входять до складу єдиної Служби прокуратури (Ministerio Fiscal) і очолюються Головним військовим прокурором, який підпорядковується Генеральному прокурору. Військові прокурори є професійними прокурорами, призначеними відповідно до Органічного статуту прокуратури.

Військовий юридичний корпус (Cuerpo Jurídico Militar) є одним зі Спільних корпусів Збройних сил Іспанії та структурним підрозділом Міністерства оборони. Його члени — офіцери, які мають юридичну освіту і спеціалізуються на військових та питаннях національної безпеки. Функції корпусу включають надання юридичної допомоги військовим командирам, підготовку юридичних звітів, представництво армії в судових провадженнях та юридичну освіту військовослужбовців. Проте, не всі судді та прокурори військових судів обов'язково входять до складу цього корпусу, оскільки військова юстиція функціонує як частина єдиної судової системи з підпорядкуванням Генеральній раді судової влади та Генеральному прокурору відповідно [236, с.114].

Таким чином, військова юстиція Іспанії функціонує як інтегральна частина єдиної судової системи держави відповідно до принципу єдності юрисдикції, закріпленого статтею 117 Конституції Іспанії 1978 року. Військові суди мають виняткову юрисдикцію щодо злочинів за Військовим кримінальним кодексом та у випадках надзвичайного стану, що становить виняток із загального принципу єдності юрисдикції.

У Словенії та Литві військові прокурори та військові суди відсутні. Наприклад, у Литві у провадженнях про військові правопорушення процесуальне керівництво здійснює так само цивільний прокурор [212, с. 137].

Досвід європейських держав свідчить, що функціонування військових прокуратур є доволі поширеним явищем, зумовленим специфічними умовами існування тієї чи іншої країни, насамперед чисельністю її збройних сил.

Погоджуємось із позицією колишнього військового прокурора Центрального регіону України Г. Рябенка щодо того, що на сучасному етапі протидія злочинності у військовій сфері має ознаки певної кризової ситуації, спостерігається скорочення представницьких функцій військової прокуратури та значне обмеження її повноважень з нагляду за дотриманням законодавства у Збройних Силах України.

Внаслідок змін до Закону «Про прокуратуру», органи військової прокуратури нині позбавлені повноважень щодо позакримінального виявлення та реагування на правопорушення у військових формуваннях та на підприємствах оборонної галузі. Професійні військові юристи можуть представляти інтереси держави в судах лише в дуже обмежених випадках, при цьому фактична реалізація навіть такого обмеженого права суттєво ускладнена законодавчою відміною пільг зі сплати судового збору. Права ж представляти інтереси військовослужбовців, зокрема інвалідів та учасників бойових дій, військових прокурорів позбавили взагалі. Безумовно, специфіка військової служби потребує існування спеціалізованих військових правоохоронних органів, що сприятиме підвищенню рівня дотримання військової дисципліни, законності і правопорядку, протидії корупції у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [237, с. 56].

У Канаді функцію державного обвинувачення у військовій сфері здійснює Директор військових обвинувачень (Director of Military Prosecutions) та очолювана ним/нею Канадська Служба військового обвинувачення (Canadian Military Prosecution Service). Директор військових обвинувачень та Канадська служба військового обвинувачення функціонують як спеціальна структура в межах Канадських збройних сил, але з особливим статусом функціональної незалежності від ланцюга командування. Військові прокурори виконують роль, аналогічну адвокатам корони в цивільній системі правосуддя, і не являються адвокатами ланцюга командування. У військовому суді сторону обвинувачення представляє безпосередньо Директор або призначений ним прокурор. До повноважень військової прокуратури належить

консультування органів досудового розслідування щодо збирання та аналізу первинної інформації про можливе вчинення правопорушення, а також, коли така інформація зібрана і слідство підготувало обвинувальний акт, схвалення або несхвалення обвинувачення, а надалі - підтримання державного обвинувачення перед судом.

Таким чином, у Канаді застосовано модель військової прокуратури, яка є відокремленою і незалежною від Збройних Сил структурою, очолюваною Директором військових обвинувачень. Останній призначається цивільним органом - Міністром оборони. Основними функціями військових прокурорів є консультування на досудовій стадії, вирішення питання про затвердження обвинувачення та безпосереднє підтримання державного обвинувачення в суді.

У Великобританії аналогічно до Канади функціонує Директор військових обвинувачень та підпорядкована йому служба військових обвинувачень, які він уповноважує здійснювати функції державного обвинувачення. Схожі органи діють також у Туреччині та Ізраїлі. Зокрема, в Туреччині функціонує мережа військових прокуратур, кожна з яких складається принаймні з двох військових прокурорів. Вони також виконують повноваження з підтримання державного обвинувачення у військових судах. На відміну від аналогічних служб у Великій Британії та Ізраїлі, де військові прокурори в основному розглядають справи та приймають рішення про судове переслідування, турецька система військової юстиції передбачає більш активну роль військових прокурорів у процесі розслідування. Військові прокурори виступають як слідчі органи, які збирають докази, формують звинувачення та контролюють розслідування справ про військові злочини.

Процес розслідування та висунення звинувачення в Туреччині включає наступні етапи: початок розслідування - справа надходить від командира підозрюваного або виявляється прокурором; розслідування та збирання доказів – військовий прокурор особисто контролює процес розслідування та збирання доказів; оцінка доказів - після завершення розслідування військовий

прокурор оцінює зібрані докази та приймає одне з трьох рішень: (припинити розслідування і закрити провадження, якщо докази недостатні для просування справи), (призупинити розслідування справи, якщо існують відповідні обставини, які можуть бути розраховані в майбутньому), (направити обвинувальний акт до суду, якщо докази достатні для судового переслідування).

Цей підхід відрізняється від систем Великої Британії та Канади, де прокурори в основному розглядають справи після їх завершення слідчими органами, та надає турецьким військовим прокурорам більш активну роль у керуванні розслідуванням.

В Ізраїлі організація служби військового обвинувачення сформована за принципом, наближеним до моделей Великобританії та Канади. У 2007 році вона була відокремлена від консультаційного апарату Служби Генерального адвоката з метою забезпечення незалежності її діяльності.

Рішення про порушення кримінальної справи приймається Головним військовим адвокатом (Military Advocate General, MAG) на основі матеріалів Факт-знаходження механізму (FFA Mechanism), який розглядає скарги та проводить попередню оцінку.

Військова прокуратура супроводжує розслідування, оцінює докази та приймає рішення про висунення звинувачення. Безпосереднє збирання доказів та проведення слідчих дій покладається на Military Police Criminal Investigation Division (MPCID).

Військова прокуратура Ізраїлю є структурним підрозділом Military Advocate General's Office в складі Армії оборони Ізраїлю, який виконує такі функції: підтримання обвинувачення у кримінальних провадженнях перед військовими судами; нагляд за дотриманням законності у діяльності армії; надання правових консультацій військовим формуванням; методичне керівництво правовою роботою; розслідування порушень закону збройних конфліктів; виконання додаткових правових функцій військової юстиції.

Головного військового адвоката призначає Міністр оборони на основі рекомендацій Начальника Генерального штабу. Таким чином, система військової юстиції Ізраїлю характеризується функціональною незалежністю при збереженні зв'язку з військовою ієрархією [238, с. 88].

Досвід побудови та функціонування системи військової юстиції США базується на основі Єдиного кодексу військової юстиції (UCMJ) [239], прийнятого у 1950 році та набрав чинності у 1951 році. UCMJ встановлює єдину систему військового права для всіх видів Збройних Сил США.

Система військових правових служб у США сформована за принципом структури самих Збройних Сил. Judge Advocate General's Corps (JAG Corps) окремого виду військ США є спеціалізованим органом, що надає комплекс правових послуг, включаючи: надання консультацій командуванню з правових питань; виконання функцій прокурора та захисту у судах-мартіалах; служба військовим суддями у судових провадженнях; адміністративно-правова робота.

Розслідування злочинів здійснюється спеціалізованими органами залежно від серйозності правопорушення:

- Army Criminal Investigation Command (CID) - серйозні злочини (насильство, наркотики, вилучення);

- Military/Security Police - менш серйозні правопорушення;

- Командир військовослужбовця - найменш серйозні дисциплінарні правопорушення.

Керівник Judge Advocate General (JAG) окремого виду військ (зокрема, у США це The Judge Advocate General (TJAG) Армії - чин Lieutenant General) здійснює нагляд за відправленням правосуддя у військовому суді та підпорядковується Начальнику штабу виду Збройних Сил. Проте JAG має функціональну незалежність в питаннях, що стосуються правосуддя, незважаючи на структурне підпорядкування командуванню.

Система військової юстиції США є однією з найбільш розвинутих у світі, з глибокою історією від часу Джорджа Вашингтона. UCMJ 1951 року був революційним у своєму часі, забезпечивши процесуальні гарантії задовго до сучасних цивільних стандартів. Однак система постійно еволюціонує через рецензування комісіями та законодавчі реформи.

У своїх дослідженнях М. Беланюк наголошує, що на сучасний стан військової юстиції в державах-членах НАТО суттєво вплинули такі історичні процеси та події, як деколонізація, національно-визвольні рухи, територіальні конфлікти та перегляд кордонів, успадкованих від колишніх державних утворень, а також період "холодної війни". Зазначені фактори сформували підґрунтя для розширення сфери "військового правосуддя". Втім, у мирний час паралельно зі скасуванням військової юстиції країни прагнуть до скорочення чисельності військових формувань. Проте у разі наближення загрози національній безпеці першочерговим завданням держав стає захист національних інтересів та оборона території.

У критичні періоди, коли виникають загрози національній безпеці, превалююче значення набуває військове право, що зумовлює необхідність збільшення чисельності військових контингентів та посилення ролі системи військової юстиції. Варто зазначити, що в низці держав інститут військового правосуддя використовувався не стільки як механізм забезпечення дисципліни у збройних силах, скільки як інструмент протидії так званому "внутрішньому ворогу". Проте країни з тривалою історичною традицією в процесі оптимізації побудови національних правових систем зберегли функціонування військової юстиції як у мирний час, так і під час надзвичайного або воєнного стану. Навіть у тих державах, де під впливом міжнародного права, зокрема у сфері посилення захисту прав людини, військова юстиція була скасована в мирних умовах, військова юрисдикція зберігається за межами країни, де дислокуються військові підрозділи, наприклад, у складі контингенту сил НАТО.

Серед держав-членів НАТО не існує уніфікованого підходу до формування системи військової юстиції, оскільки вона адаптована під

особливості національного правопорядку кожної окремої країни та характеризується надзвичайною різноманітністю, неоднорідністю та специфічними рисами. У більшості випадків вона представлена військовими судами (трибуналами), військовою прокуратурою та військовою поліцією. Залежно від структури правової системи, до її складу також можуть входити військова адвокатура, військові комісії тощо. Окрім того, у низці країн військові суди комплектуються виключно військовослужбовцями, тоді як в інших державах можуть залучатися цивільні судді (наприклад, у Бельгії, Канаді, Великій Британії). Також існують держави, в яких до складу військових судів можуть входити особи без відповідної юридичної освіти (Канада, Іспанія, Велика Британія).

У різних державах процес "оцивільнення" органів військової юстиції виявлявся або у реформуванні наявних інституцій та приведенні стандартів розслідування, обвинувачення та судочинства у відповідність до цивільної правової системи, або в обмеженні юрисдикції, а інколи й повній ліквідації військових судів. Заходи щодо "оцивільнення" військової юстиції країнами здійснювалися шляхом:

1. Забезпечення незалежності та неупередженості військових судів від ланцюга військового командування.

2. Запровадження аналогічного переліку вимог до призначення, відповідальності та кар'єрного зростання військових і цивільних суддів.

3. Відсутності будь-якої відповідальності військових суддів за результати розгляду справ у межах їх юрисдикції.

4. Забезпечення неупередженості органів військової юстиції, у тому числі через залучення цивільних суддів до здійснення правосуддя у військових судах.

5. Створення рівних умов підготовки цивільних та військових суддів з питань здійснення правосуддя та дотримання правових стандартів.

6. Розробки належних механізмів для подання скарг військовослужбовцями проти дій військового керівництва.

Крім того, було запроваджено принцип, відповідно до якого у воєнний чи надзвичайний стан не може обмежуватися право на справедливий суд, а обмеження, застосовувані у критичних ситуаціях, мають завжди відповідати принципу належного здійснення правосуддя [240, с. 220].

Таким чином, автор акцентує увагу на тому, що еволюція військової юстиції тісно пов'язана з історичними викликами та загрозами безпековому середовищу, а її трансформація відбувається відповідно до зміни пріоритетів держав у мирний чи кризовий періоди.

Л.Р. Грицаєнко пропонує наступні пропозицій, що можна запозичити з зарубіжного досвіду для регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони в Україні:

1. Створити окрему військову прокуратуру, що діятиме при військових трибуналах та буде незалежною від військового командування, як у Італії та Болгарії.

2. Запровадити військово-дисциплінарні суди, що розглядатимуть правопорушення військовослужбовців, як у Німеччині, де функції військових прокурорів виконують юрисконсульти.

3. Передбачити створення "військових" прокуратур вищого та нижчого рівнів у надзвичайних ситуаціях на взірець Чехії.

4. Сформувати систему військових прокурорів при судах різних інстанцій, як у Греції, де вищою є посада Генерального прокурора при Верховному Суді.

5. Розглянути можливість запровадження Національної військової антикорупційної прокуратури за прикладом Румунії [241, с. 312].

На нашу думку, запровадження ефективної системи військових прокурорів у сфері оборони в Україні може бути реалізовано шляхом імплементації кращих практик зарубіжного досвіду.

Важливим є практика механізму перегляду системи військової юстиції, для прикладу у Австралії, Канаді та США.

У 2005 році в Австралії Комітет із закордонних справ та міжнародної торгівлі Сенату здійснив парламентське розслідування системи військової юрисдикції та опублікував звіт під назвою «Ефективність системи військової юрисдикції Австралії» (16 червня 2005 року).

Метою цього розслідування (замовленого 30 жовтня 2003 року) було: перевірка виконання всіх прийнятих рекомендацій попередніх розслідувань; оцінка відповідності необхідних ресурсів та структурної придатності системи військової юрисдикції; виявлення системних дисциплінарних та адміністративних порушень; оцінка здатності системи забезпечувати неупереджені та справедливі результати.

Комітет розслідував цикл повторних розслідувань, коли рекомендації жодного разу не виконувались повністю, і пропонував «розірвати цикл» через більш радикальні реформи. Результатом став звіт з 40 рекомендаціями, які включали створення постійного Військового суду з незалежними суддями.

Важливо зазначити, що у 2006 році уряд створив Australian Military Court (AMC) на основі цих рекомендацій, але у 2009 році Верховний суд Австралії визнав AMC конституційно недійсним, що призвело до скасування суду.

У Канаді відповідно до Закону про національну оборону (National Defence Act), Міністр національної оборони зобов'язаний здійснювати незалежний періодичний огляд положень та застосування закону кожні п'ять років після набрання ним чинності.

Для проведення незалежного огляду Міністр національної оборони призначає уповноважену особу (зазвичай досвідченого юриста високого рівня, такого як Chief Justice).

Призначена особа має: необмежений доступ до Канадських збройних сил; повноваження опитувати осіб, які можуть надати зауваження щодо функціонування системи військової юрисдикції; право вимагати надання коментарів щодо того, як законодавчі зміни впливають на діяльність системи.

Наприклад, перший огляд: Chief Justice Antonio Lamer провів перший огляд у 2003 році і поданий звіт до Парламенту 5 листопада 2003 року. Його

висновок був: "Canada's military justice system generally works very well, subject to a few changes." Огляд був обмежений лише розпорядженнями Bill C-25, а не всім Законом про національну оборону, як рекомендував Chief Justice Brian Dickson у своєму звіті 1990 років.

У США практика перегляду системи військової юстиції здійснюється через незалежні комісії та групи обзору.

Найзначніші механізми перегляду:

1. Military Justice Review Group (MJRG) - створена у 2013 році на рекомендацію Joint Chiefs of Staff для комплексного та цілісного огляду системи військової юстиції.

2. Commission on the 50th Anniversary of the UCMJ - утворена у 2001 році для оцінки Єдиного кодексу військової юстиції після 50 років його функціонування.

3. Comprehensive Review and Assessment of the UCMJ - актуальне комплексне дослідження, проведене Military Justice Review Program Офісу Секретаря оборони.

Функції перевірочних комісій США: вивчення функціонування системи військової юстиції та визначення її відповідності потребам військової служби; забезпечення справедливості та дисципліни справедливим та ефективним способом; подання звітів Президентові, Конгресу, Міністерству оборони та спонсорським організаціям; збір ідей та пропозицій від цивільних та військових юристів, військових командирів, військовослужбовців, адвокатських об'єднань, юридичних шкіл та широкої громадськості [242, с. 19].

На нашу думку, запровадження механізму періодичного перегляду системи військової юстиції, зокрема прокуратури у сфері оборони, було б доцільним і виправданим в Україні. Це дозволить своєчасно виявляти проблемні аспекти, недоліки та прогалини у функціонуванні цієї системи, а також оцінювати ефективність внесених змін і реформ. Пропонуємо наступний механізм:

1. Створення незалежної експертної комісії для періодичного (наприклад, раз на 3-5 років) всебічного аналізу діяльності військової юстиції та прокуратури в сфері оборони. Ця комісія може складатися з провідних юристів, експертів у військовій сфері, представників громадянського суспільства тощо.

2. Запровадження обов'язкового періодичного звіту перед Верховною Радою України щодо стану прокуратури в сфері оборони, виконання покладених на неї завдань, виявлених проблем та пропозицій з удосконалення.

3. Проведення незалежних аудитів та оцінок ефективності прокуратури в сфері оборони міжнародними експертами та організаціями на кшталт НАТО, ОБСЄ тощо.

4. Створення постійно діючої робочої групи при профільному комітеті ВРУ з питань моніторингу та контролю за діяльністю прокурорів в сфері оборони (як у Австралії).

5. Встановити обов'язковий п'ятирічний незалежний огляд системи військової юстиції (як у Канаді).

6. Створити спеціалізовані комісії для експертного аналізу (як у США).

7. Забезпечити те, щоб огляди включали голос військовослужбовців, цивільних юристів та громадськості.

8. Гарантувати незалежність перевіруючих органів від впливу командування.

Будь-який із зазначених варіантів чи їх комбінація дозволить забезпечити неупереджений аналіз, оперативно реагувати на виклики та приймати відповідні рішення задля підвищення ефективності функціонування прокуратури в сфері оборони в Україні.

Аналіз зарубіжного досвіду організації та регулювання діяльності прокурорів у сфері оборони демонструє існування трьох основних моделей військової юстиції, кожна з яких відбиває конституційні традиції та

політичні пріоритети держави. Модель активної військової юстиції (Італія, Румунія, Ізраїль, Болгарія) передбачає існування окремих військових прокуратур при військових судах, організованих як спеціалізовані органи в межах судової системи з гарантіями функціональної незалежності від військового командування, хоча організаційно вони залишаються структурними підрозділами Збройних сил. Модель дисциплінарної юстиції (Німеччина) передбачає скасування військових кримінальних судів у мирний час з одночасним збереженням військово-дисциплінарних судів, де функції прокурорів виконує спеціалізована Військово-дисциплінарна прокуратура як окремий професійний орган. Модель інтеграції (Канада, Великобританія, США, Іспанія, Данія) передбачає функціонування військових прокуратур як спеціалізованих структур в межах єдиної системи прокуратури або як окремих служб з гарантіями функціональної незалежності, при цьому розслідування та судоговоріння часто розділені між різними органами. Модель скасування (Бельгія, Чехія, Польща) явно розцінює окрему військову юстицію як несумісну з сучасними стандартами прав людини та європейськими принципами, здійснюючи інтеграцію всіх військових справ до цивільної судової системи. Для України вибір оптимальної моделі військової прокуратури має враховувати конституційні гарантії незалежності судової влади, міжнародні стандарти правосуддя, практику механізмів перегляду системи (як у Австралії, Канаді та США через періодичні комісії та незалежні огляди), а також необхідність забезпечення функціональної незалежності військових прокурорів від ланцюга командування при дотриманні принципів справедливості, неупередженості та прозорості судочинства.

На нашу думку потрібно імплементувати наступне:

1. Посилити незалежність існуючої спеціалізованої прокуратури, яка вже працює, щоб забезпечити неупередженість та об'єктивність при здійсненні нагляду за додержанням законів у військовій сфері.

2. Запровадити військово-дисциплінарні суди для розгляду правопорушень військовослужбовців із залученням досвідчених юристів у ролі військових прокурорів. Це сприятиме ефективному притягненню до відповідальності порушників військової дисципліни.

3. Передбачити можливість оперативного створення тимчасових "військових" прокуратур в особливих ситуаціях (війна, надзвичайний стан тощо) для забезпечення нагляду за додержанням законів у критичних умовах.

4. Розглянути питання створення окремої Національної військової антикорупційної прокуратури для ефективної протидії корупції у Збройних Силах та військово-промисловому комплексі.

Імплементація кращих світових практик у поєднанні з урахуванням національних особливостей сприятиме формуванню дієвої системи прокуратури в сфері оборони в Україні.

3.2 Організаційно-правові засади взаємодії прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації

Забезпечення національної безпеки та оборони держави є одним з найважливіших пріоритетів для України, особливо в умовах триваючої російської агресії. Функціонування ефективної системи органів публічної адміністрації у військовій та оборонній сферах є запорукою успішного виконання завдань з захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави. Однак налагоджена взаємодія між різними суб'єктами системи є ключовим чинником для досягнення поставлених цілей.

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони відіграє важливу роль у забезпеченні законності та правопорядку в оборонному секторі України. Її діяльність передбачає тісну співпрацю та взаємодію з іншими органами публічної адміністрації, які задіяні у військовій та оборонній сферах. Ефективна взаємодія дозволяє досягти синергетичного ефекту, коли

скоординовані дії різних суб'єктів приводять до кращих результатів порівняно з їхньою роз'єднаною діяльністю.

Взаємодія прокурорів Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з Міністерством оборони України, Збройними Силами, Службою безпеки України, Державним бюро розслідувань, Військовою службою правопорядку та іншими відповідними структурами є необхідною умовою для належного здійснення нагляду за додержанням законів у військовій сфері, протидії злочинності в оборонному комплексі та захисту прав військовослужбовців. Лише шляхом консолідації зусиль та налагодженої координації можна забезпечити високий рівень національної безпеки і обороноздатності держави.

Органи прокуратури відіграють важливу роль у забезпеченні верховенства права та дотримання законності. Їхні повноваження полягають у здійсненні нагляду за неухильним дотриманням законів усіма учасниками правовідносин, ініціюванні притягнення до юридичної відповідальності осіб, які вчинили протиправні діяння, вживанні заходів для скасування незаконних рішень чи дій, а також самостійному поновленні порушених прав у невідкладних випадках. Крім того, прокуратура бере участь у розгляді цивільних, господарських та адміністративних справ у випадках, передбачених законодавством. Для ефективного виконання покладених на неї завдань часто необхідна скоординована взаємодія з іншими державними органами та установами.

На нашу думку, для розуміння сутності адміністративно-правового забезпечення взаємодії органів прокуратури з іншими державними органами в Україні, варто починати з визначення змісту та особливостей самої взаємодії органів прокуратури, що вимагає ретельного аналізу поняття "взаємодія" у цьому контексті.

У загальному розумінні, термін "взаємодія" означає узгоджені дії між різними суб'єктами чи об'єктами [243, с. 241]. Взаємодія також розглядається як універсальна форма руху та розвитку, що зумовлює існування та структурну організацію будь-якої матеріальної системи [244, с. 157]. Натомість, В.

Сухонос розуміє взаємодію як організаційно-правові багатосторонні відносини між прокуратурою та іншими правоохоронними органами, суть яких полягає у вироблені, узгодженні та реалізації спільних заходів у межах компетенції учасників, спрямованих на протидію злочинності та іншим правопорушенням з метою зміцнення законності в державі [245, с. 24].

Інші автори, зокрема В. Клочков, розглядають взаємодію прокуратури з іншими органами як ситуацію, коли кожен учасник у межах своїх завдань і повноважень реалізує певні заходи щодо виявлення, усунення та запобігання злочинам. При цьому ці заходи координуються учасниками взаємодії, узгоджуються між собою за часом і місцем проведення [246, с. 84]. І.В. Європіна стверджує, що взаємодія у сфері протидії злочинності, особливо на місцевому рівні, де зосереджена значна частина правоохоронної роботи, полягає у використанні можливостей прокуратури та органів виконавчої влади для взаємного інформування про стан законності та злочинності, а також в участі у розробленні та виконанні цільових регіональних програм протидії злочинності, засіданнях колегіальних і робочих органів, міжвідомчих заходах з координації дій проти злочинності та її окремих проявів [247, с. 35].

В.П. Корж у своїй праці розглядає питання взаємодії прокурора з контролюючими та іншими державними органами під час здійснення наглядової діяльності. На його думку, така взаємодія являє собою узгоджену за цілями, силами, засобами, часом і місцем спільну діяльність, спрямовану на забезпечення додержання та застосування законів, а також запобігання злочинності. Це співробітництво має на меті об'єднання зусиль для вирішення загальних завдань із захисту прав і свобод людини та громадянина, а також державних інтересів. Взаємодія може виникати у вигляді ділових контактів під час організації та проведення наглядових перевірок або на етапі реалізації їх результатів [248, с. 30].

Таким чином, науковець розглядає взаємодію як певну форму координації та консолідації спільних дій різних органів державної влади в

межах їхньої компетенції для досягнення спільної мети - зміцнення законності й правопорядку в державі.

Г.В. Попов розглядає питання визначення форм і меж взаємодії прокуратури з контролюючими органами. Він наголошує, що у кожному конкретному випадку прокурор має виходити з повноважень та компетенції відповідного контролюючого органу та оцінювати необхідність залучення його спеціальних знань під час здійснення наглядових функцій для виявлення порушень законодавства у сфері захисту прав і свобод дітей [249, с. 140].

Проведений науковцем порівняльний аналіз дозволяє дійти висновку, що роль прокуратури у процесі такої взаємодії є провідною, домінантною, тоді як роль контролюючих органів - допоміжною, субдомінантною. Хоча така спільна робота часто відбувається синхронно, проте вона об'єднує суб'єктів з різним правовим статусом та обсягом повноважень.

Таким чином, взаємодія прокуратури з контролюючими органами відбувається під керівною роллю прокурора з урахуванням специфіки компетенції кожного органу для найбільш ефективного виконання завдань прокурорського нагляду.

У контексті взаємодії органів прокуратури та органів публічного управління і адміністрування, основною метою координації є усунення розбіжностей та протиріч між цими суб'єктами щодо реалізації їхніх повноважень та забезпечення дотримання єдиної позиції, спрямованої на захист прав і свобод громадян, а також загальних інтересів суспільства та держави. Погоджуючись з думкою Д.Г. Забороди, варто зазначити, що мета досліджуваної координації полягає у створенні відповідного режиму взаємовідносин між суб'єктами, за якого виконання узгоджених завдань досягається з мінімальними витратами ресурсів і часу [250, с. 54]. Таким чином, координація підвищує якість спільних рішень шляхом застосування наданої компетенції в одному узгодженому напрямку спільно з іншими органами, сприяючи упорядкуванню державної політики у відповідних сферах суспільного життя.

У своєму баченні питання координації В.В. Сухонос акцентує увагу на тому, що це є зумисна та цілеспрямована діяльність різних суб'єктів. Як результат такої діяльності, відбувається узгодження та погодженість дій учасників, що призводить до їхньої співпраці та взаємодії [245, с. 22].

Розглядаючи специфіку співвідношення понять координації та взаємодії органів прокуратури, О.Р. Михайленко зазначає, що основним завданням координації є забезпечення активної наступальної протидії злочинності, підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, особливо з її організованими формами та корупцією. Таким чином, виконання конкретних завдань досягається шляхом реалізації поставленої мети, зокрема, щодо позитивних змін у криміногенній ситуації [251, с. 38].

Важливість налагодженої взаємодії та узгодженості дій спонукає органи прокуратури налагоджувати координацію з органами державного управління та адміністрування в різних країнах світу з різноманітних питань, передусім пов'язаних з виконанням правоохоронних функцій. Беручи до уваги цінність міжнародного досвіду в цій сфері, доречно більш детально розглянути підходи окремих держав до налагодження такої координації.

До ключових ознак взаємодії органів прокуратури з іншими державними органами можна віднести:

1. Узгодженість спільних дій та планування заходів. Всі сторони діють скоординовано для досягнення визначених цілей.

2. Чітке розмежування завдань та обов'язків між суб'єктами взаємодії відповідно до їхньої компетенції.

3. Рівноправність учасників взаємодії, відсутність субординації, діалог на партнерських засадах.

4. Незалежність працівників прокуратури при виконанні ними своїх функцій у рамках взаємодії.

5. Об'єднання зусиль для максимально результативного виконання поставлених перед учасниками завдань.

Головною ж ознакою такої взаємодії науковці вважають саме узгодженість спільної діяльності, мета якої - якнайкраще досягнення визначених цілей шляхом консолідації ресурсів та можливостей різних державних структур [140, с. 80].

Згідно з думкою І.В. Європіної, суб'єктами взаємодії органів прокуратури з іншими інституціями можуть виступати як окремі цілісні організаційні системи, так і їхні відокремлені структурні підрозділи.

Чинне законодавство України про прокуратуру відносить до потенційних суб'єктів такої взаємодії досить широке коло учасників суспільних відносин, включаючи правоохоронні та інші державні органи, органи місцевого самоврядування, а також різноманітні інститути громадянського суспільства.

Таким чином, сторонами взаємодії прокуратури можуть виступати як державні установи різних рівнів та їх структурні одиниці, так і недержавні інституції, залучення яких є доцільним для належної реалізації функцій і повноважень органів прокурорського нагляду [247, с. 34].

В.Г. Клочков пропонує поділяти суб'єктів взаємодії з органами прокуратури на дві групи.

До першої, основної групи він відносить такі правоохоронні органи, як Міністерство внутрішніх справ України, Службу безпеки України, Бюро економічної безпеки, органи виконання покарань та деякі інші відомства.

Другу, неосновну групу складають численні контролюючі органи, що діють у соціально-економічній та інших сферах поза традиційним правоохоронним блоком.

Така градація, на думку науковця, зумовлена тим, що саме тісна взаємодія прокурорів з іншими правоохоронними структурами дозволяє досягати максимально ефективних результатів у протидії злочинності та захисті прав і свобод громадян.

Водночас, не применшуючи значення співпраці з контролюючими органами інших сфер, вчений вбачає більший потенціал результативності у

взаємодії прокуратури саме з профільними силовими відомствами з огляду на спільність їхніх функцій і завдань у правоохоронній діяльності [252].

В.Г. Клочков пропонує класифікувати взаємодію прокуратури з органами державної влади залежно від її цілей на такі види:

1. Періодична взаємодія - яка відбувається регулярно через певні встановлені проміжки часу.

2. Разова взаємодія - коли взаємодія ініціюється для вирішення конкретного одноразового завдання.

3. Постійна взаємодія - безперервний процес тісної співпраці на системній основі.

Серед організаційних форм і напрямків такої діяльності науковець виділяє: проведення міжвідомчих нарад, обмін інформацією, узгодження планів спільних перевірок, аналіз та узагальнення їх результатів, розробку спільних інструктивних документів (вказівок, інформаційних листів, методичних посібників тощо).

Таким чином, взаємодія органів прокуратури з іншими державними структурами може мати різну періодичність та інтенсивність в залежності від конкретних цілей і завдань. При цьому використовується широкий інструментарій організаційних форм співробітництва для досягнення максимальної ефективності [253, с. 145].

Деякі науковці, зокрема Є.М. Блажівський, М.К. Якимчук, І.М. Козьяков та І.В. Європіна [254, с. 237], пропонують виділяти такі форми взаємодії органів прокуратури з іншими інституціями, як:

1. Спільне визначення пріоритетних напрямків у сфері протидії злочинності. На думку І.В. Європіної, це повністю охоплюється інформаційним складником взаємодії та реалізується під час підготовки та виконання регіональних цільових програм протидії злочинності.

2. Забезпечення відповідності закону правових актів, що видаються органами влади в інтересах широкої громади. За твердженням І.В. Європіної,

це належить до всебічної взаємодії прокурора з усіма учасниками суспільних відносин під час здійснення ним наглядових повноважень.

Таким чином, фахівці пропонують доповнити традиційні організаційні форми взаємодії двома специфічними напрямками - узгодженням пріоритетів у протидії злочинності та контролем за законністю актів органів влади в інтересах громадськості. Це дозволить підвищити результативність спільної діяльності [247, с.35].

Чинне національне законодавство не містить прямого закріплення принципів взаємодії органів прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування. Однак, окремі засади такої діяльності можна виокремити з відомчих нормативних актів взаємодіючих органів. Наприклад, наказ Генерального прокурора від 08.02.2021 № 28 "Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності" визначає, що правоохоронні та інші державні органи для протидії злочинності здійснюють координацію між собою на таких принципах: верховенства права, законності, незалежності та рівності суб'єктів координаційної діяльності, обов'язковості виконання узгоджених заходів та контролю за їх реалізацією, системності та повноти координаційних форм, а також публічності, гласності і відкритості координаційних заходів [255].

Принципи взаємодії органів прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування є комплексним системним явищем. Умовно їх можна розділити на дві основні категорії: загальні та спеціальні. До загальних принципів варто віднести низку конституційних принципів державного управління, зокрема, верховенство права, законність, незалежність та рівноправність, публічність та відкритість. Натомість, до спеціальних принципів такої взаємодії слід зарахувати науковий підхід, планування та безперервність, оперативність, а також обов'язковість виконання узгоджених заходів і контроль за їх реалізацією.

До спеціальних принципів взаємодії органів прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування доцільно віднести принцип

оперативності. Цей принцип зумовлений необхідністю належного реагування на мінливі зовнішні та внутрішні обставини, що впливають на досліджувану взаємодію, та спрямований на забезпечення її ефективності в разі виникнення таких обставин. До гострих зовнішніх чинників нині однозначно можна зарахувати пандемію COVID-19 та повномасштабну війну, розв'язану Російською Федерацією проти України. Зазначені обставини суттєво вплинули на всі процеси в нашій державі, включно з процесом взаємодії прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування, значно змінивши та ускладнивши його. Ситуація, що склалася, зумовила необхідність оперативного перезапуску досліджуваної взаємодії та переведення її переважно на дистанційний формат [256, с. 32].

Одним з ключових принципів взаємодії органів прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування є принцип обов'язковості виконання узгоджених заходів та контролю за їх реалізацією. Невід'ємним етапом у здійсненні такої взаємодії є затвердження узгоджених заходів спільним нормативним актом взаємодіючих сторін. Прикладом може слугувати спільний наказ керівників органів прокуратури, Національної поліції, СБУ, Мінагрополітики та Мінприроди від 16.06.2022 № 94/363/150/226/356 "Про затвердження Порядку взаємодії під час виявлення та розслідування екологічних злочинів". Принцип обов'язковості виконання передбачає, що всі учасники взаємодії зобов'язані дотримуватися та виконувати спільно прийнятий нормативний акт, а інші суб'єкти, незалежно від їх участі, мають рахуватися з ним та сприяти його реалізації. При цьому виконання узгоджених заходів може відбуватися як добровільно, так і в примусовому порядку з застосуванням відповідних механізмів забезпечення [252].

Отже, взаємодія органів прокуратури у сфері оборони з органами публічної влади та місцевого самоврядування є важливим аспектом забезпечення законності та правопорядку в оборонному секторі України. Ця співпраця відбувається за кількома основними напрямками:

1. Взаємодія з центральними органами виконавчої влади у сфері оборони. Прокурори Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони тісно взаємодіють з Міністерством оборони України, Генеральним штабом ЗСУ, іншими військовими формуваннями. Ця взаємодія передбачає обмін інформацією, контроль за додержанням законодавства, нагляд за розслідуванням кримінальних проваджень тощо.

2. Взаємодія з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. На регіональному рівні прокурори взаємодіють з обласними та районними військовими адміністраціями, виконавчими органами місцевого самоврядування з питань забезпечення оборонних потреб, мобілізації, територіальної оборони тощо.

3. Взаємодія з правоохоронними та контролюючими органами у сфері оборони. Ефективна робота прокурорів неможлива без тісної співпраці з СБУ, Військовою службою правопорядку, Державним бюро розслідувань, Державною аудиторською службою та іншими відомствами.

4. Нормативно-правове регулювання взаємодії. Важливим є укладання міжвідомчих нормативних актів, які визначають механізми та процедури взаємодії різних органів у сфері оборони [20].

В.Г. Клочков [257, с. 87] вивчав діяльність прокуратури та описує широкий спектр форм взаємодії цього органу з іншими установами. Серед цих форм можна виділити:

1. Організація та проведення міжвідомчих нарад
2. Обмін інформацією між відомствами
3. Координація планів спільних перевірок
4. Аналіз та узагальнення результатів проведених перевірок
5. Спільна розробка вказівок та рекомендацій
6. Підготовка та розповсюдження інформаційних листів
7. Створення методичних посібників та інших документів
8. Проведення брифінгів та прес-конференцій [258].
9. Підготовка прес-релізів

10. Надання інтерв’ю представникам ЗМІ
11. Організація "круглих столів"
12. Проведення прес-турів
13. Участь у телевізійних та радіопрограмах
14. Публікація інформаційних матеріалів на офіційних веб-сайтах
15. Залучення представників інших органів до службових нарад

Цей перелік демонструє різноманітність форм взаємодії прокуратури з іншими органами та громадськістю, що сприяє ефективному виконанню її функцій [257, с. 230].

Отже, основними формами взаємодії є обмін інформацією, створення робочих груп, спільні наради, скоординовані заходи нагляду та контролю. Налагоджена взаємодія дозволяє консолідувати зусилля для ефективного забезпечення законності у воєнній та оборонній сферах.

Взаємодія Національної поліції України та Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони можна побачити у наказі від 09.03.2022 року № 177/450/46 МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора стосовно Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, який містить наступні аспекти [259]:

1. Повноваження прокурорів в сфері оборони під час досудового розслідування військових злочинів, зокрема організація процесуального керівництва, надання вказівок слідчим, вжиття заходів щодо відшкодування завданих збитків тощо.

2. Порядок взаємодії прокурорів в сфері оборони зі слідчими органами Національної поліції на різних етапах досудового розслідування (внесення відомостей до ЄРДР, проведення слідчих дій, оскарження рішень та ін.)

3. Форми взаємодії прокурорів в сфері оборони та слідчих (спільні наради, обмін інформацією, координація зусиль тощо).

4. Обов'язки прокурорів в сфері оборони щодо здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування військових злочинів.

Таким чином, даний наказ є ключовим нормативним документом, що регулює діяльність спеціалізованої прокуратури у сфері оборони у взаємодії з правоохоронними органами під час розслідування військових злочинів [258].

Конституція України закріплює низку важливих напрямів взаємозв'язків між органами прокуратури та вищими органами державної влади. Зокрема:

1. Генерального прокурора України призначає на посаду Президент України за погодженням з Верховною Радою України, а звільнення відбувається самостійним рішенням Президента.

2. Верховна Рада може висловити недовіру Генпрокурору, що призводить до його відставки.

3. Порушення кримінальних проваджень стосовно народних депутатів здійснює Генпрокурор, вносячи подання про зняття депутатської недоторканності.

4. Під час процедури імпічменту Президента Верховна Рада створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої входить спеціальний прокурор.

Таким чином, Основний Закон передбачає тісну взаємодію вищих органів прокуратури з Президентом та Парламентом у питаннях призначень, звільнень, притягнення до відповідальності вищих посадових осіб держави. Це забезпечує збалансованість системи стримувань і противаг між гілками влади [74].

Взаємодія Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та Верховної Ради України відбувається за кількома основними напрямками:

1. Законодавче регулювання діяльності Спеціалізованої прокуратури. Верховна Рада як єдиний законодавчий орган приймає закони, що визначають статус, функції, повноваження та порядок діяльності цієї

спеціалізованої прокуратури. Зокрема, це закони "Про прокуратуру", "Про національну безпеку України" та інші нормативно-правові акти.

2. Контроль за діяльністю Спеціалізованої прокуратури. Верховна Рада здійснює парламентський контроль за додержанням Конституції та законів органами прокуратури, у тому числі Спеціалізованою прокуратурою у сфері оборони. Цей контроль може відбуватися у формі парламентських слухань, запитів, створення тимчасових слідчих комісій тощо.

3. Взаємодія у сфері національної безпеки та оборони. Народні депутати, комітети Верховної Ради можуть взаємодіяти зі Спеціалізованою прокуратурою в питаннях забезпечення національної безпеки, оборони держави, протидії злочинності у військовій сфері шляхом обміну інформацією, проведення спільних заходів, участі у розробці законопроектів тощо.

4. Кадрові питання. Згідно із законом, керівника Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони призначає на посаду і звільняє з посади Генеральний прокурор за згодою Верховної Ради України.

Отже, взаємодія між Спеціалізованою прокуратурою у сфері оборони та парламентом відбувається у правовому, контрольному та оперативному аспектах для ефективного виконання завдань захисту національної безпеки держави.

Одним з ключових напрямків діяльності Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням певної категорії кримінальних проваджень. До її компетенції належить керівництво і організація розслідувань злочинів, вчинених військовослужбовцями, особами, що перебувають у військовому резерві, а також іншими особами, чия діяльність безпосередньо впливає на обороноздатність держави. Таким чином, ця спеціалізована прокуратура зосереджується на кримінальних правопорушеннях, безпосередньо пов'язаних із військовою сферою та суб'єктами, задіяними в забезпеченні національної оборони, здійснюючи процесуальне керівництво відповідними досудовими розслідуваннями.

Діяльність Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони включає не лише процесуальне керівництво розслідуваннями кримінальних проваджень, але й реалізацію наглядових функцій за додержанням законності під час проведення негласних та інших слідчих і розшукових дій. У цьому аспекті чітко простежується специфічна роль цієї спеціалізованої прокуратури серед інших правоохоронних органів.

Зокрема, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони здійснює нагляд за оперативно-розшуковою діяльністю таких структур, як Служба зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Головне управління розвідки Міністерства оборони України, спеціальні підрозділи Національної поліції України, Державної прикордонної служби України, Державного бюро розслідувань та інших відповідних органів.

Таким чином, поряд з процесуальним керівництвом досудовими розслідуваннями, ця прокуратура відіграє важливу наглядову роль, забезпечуючи законність при проведенні негласних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів в межах своєї компетенції щодо захисту обороноздатності держави [22].

Така форма взаємодії спеціалізованого органу прокуратури, відповідального за сферу оборони, дає змогу залишатися неупередженою та незалежною від інших правоохоронних структур, ефективно виконувати свої обов'язки та контролювати ситуацію, щоб під час воєнного стану не було місця свавільним діям з питань державної безпеки не лише серед військових, а й серед органів державної влади, які мають працювати злагоджено та у рамках закону. Крім того, ця функція забезпечує захист прав і свобод осіб, щодо яких ведуться слідчі дії.

Одним із ключових напрямів діяльності Спеціалізованої прокуратури, що опікується питаннями оборони, є захист інтересів держави у судових інстанціях. Прокурори цього відомства мають право виступати від імені України під час судових розглядів різних категорій справ.

Спеціалізована прокуратура у сфері оборони Офісу Генерального прокурора здійснює координацію та забезпечує представництво державних інтересів у судових інстанціях у справах, що стосуються широкого кола суб'єктів оборонного сектору та безпекової сфери. Представництво інтересів держави реалізується щодо правових відносин, пов'язаних із функціонуванням силових відомств та служб безпеки, зокрема Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Державної прикордонної служби України, Служби зовнішньої розвідки України, Служби безпеки України, Управління державної охорони України, Національної гвардії України, Департаменту поліції особливого призначення "Об'єднана штурмова бригада Національної поліції України "Лють", а також підпорядкованих їм установ, підприємств та організацій. До сфери взаємодії також входять спеціалізовані державні служби, такі як Державна спеціальна служба транспорту, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державна служба експортного контролю України, органи оборонної промисловості та стратегічного сектору, включаючи Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України, акціонерне товариство "Українська оборонна промисловість" та підконтрольні йому господарські товариства. Крім того, взаємодія здійснюється з Державним космічним агентством України, Національним університетом оборони України імені Івана Черняховського, Командуванням Сухопутних військ Збройних Сил України, Державним підприємством обслуговування повітряного руху України, Державним агентством резерву України, державними замовниками оборонної сфери та учасниками оборонних закупівель, військово-цивільними й військовими адміністраціями, а також іншими центральними й місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, що займаються питаннями забезпечення оборони, накопичення та зберігання матеріальних цінностей державного мобілізаційного резерву й реалізації правового режиму воєнного стану. Така широка мережа взаємодії забезпечує комплексний захист державних інтересів

у судових провадженнях, пов'язаних із функціонуванням оборонного та безпекового секторів України [22].

Прокурори відомства, відповідального за питання оборони, часто представляють інтереси держави в суді, подаючи позови про визнання недійсними повністю або частково господарських договорів між військовими підрозділами та постачальниками товарів чи послуг. Однак, враховуючи тривалі та інтенсивні бойові дії, їхня діяльність виходить за межі лише господарських спорів. Вони також беруть участь у процесах про госпіталізацію військовослужбовців до психіатричних лікарень на обстеження та лікування без їхньої згоди, як це сталося, наприклад, у справі №297/2512/23. Таким чином, представництво державних інтересів у суді є важливим напрямком роботи цих прокурорів під час війни [260].

Одним із напрямків діяльності прокурорів є нагляд за дотриманням законності під час виконання вироків у кримінальних провадженнях та застосування заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням свободи громадян. Ця функція переслідує одразу кілька цілей. По-перше, прокурори стежать за належним виконанням рішень судів, аби не допустити порушень прав засуджених осіб. Крім того, вони перевіряють законність дій самих установ, відповідальних за виконання вироків, з метою виявлення будь-яких можливих протиправних діянь з їхнього боку.

Згідно з наказом Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 року № 400, Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері має здійснювати нагляд у певних місцях та за певними категоріями осіб. Зокрема, її повноваження поширюються на гауптвахти, кімнати для затриманих військовослужбовців, спеціальні палати військових шпиталів, дисциплінарний батальйон ЗСУ. Крім того, ця прокуратура має наглядати за дотриманням законності щодо службових обмежень, позбавлення звань та рангів військових, їх права обіймати посади, умовного звільнення від покарання, передачі на поруки колективам частин тощо. Також її компетенції належить нагляд за конвоюванням затриманих та ув'язнених осіб у Нацгвардії [112].

З огляду на значну кількість обвинувальних вироків з реальним позбавленням волі для військовослужбовців, нагляд за виконанням судових рішень у кримінальних провадженнях набуває особливої ваги. Ця функція прокурорів спрямована на запобігання або мінімізацію протиправних дій щодо засуджених осіб зі складу військових, чия свобода обмежена. Постійний моніторинг дотримання законності установами відбування покарань для військових позитивно впливає на їхню роботу, забезпечуючи належне ставлення до засуджених і створюючи умови для їх виправлення. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони аналізує дії чи бездіяльність посадовців на предмет виявлення ознак адміністративних правопорушень, передбачених статтями 172-10 - 172-20 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Серед таких проступків можна назвати необережне знищення або пошкодження військового майна, недбале ставлення до проходження військової служби та інші подібні випадки неналежного виконання обов'язків військовослужбовцями [57].

Розглядаючи взаємодію Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони та Служби зовнішньої розвідки, то слід звернутися до завдань покладених на цей орган. Отже, Служба зовнішньої розвідки є спеціалізованим державним органом, покликаним вести розвідувальну роботу в різноманітних сферах життєдіяльності країни як на території України, так і за її межами. Зокрема, вона займається збором інформації політичного, економічного, військово-технічного, науково-технічного, інформаційного та екологічного характеру. Діяльність цього відомства регламентується Основним Законом держави, спеціальним законодавчим актом про Службу зовнішньої розвідки, а також низкою інших нормативно-правових документів України.

Служба зовнішньої розвідки України виконує низку ключових завдань, визначених чинним законодавством. Серед них - збирання, аналітична обробка та надання розвідувальних відомостей вищому керівництву держави в політичній, економічній, військово-технічній, екологічній та інформаційній сферах. Це відомство також сприяє реалізації державної політики в зазначених

галузях, зміцненню обороноздатності та науково-технічного прогресу країни шляхом спеціальних заходів.

Важливим аспектом діяльності СЗР є забезпечення безпеки українських установ за кордоном, їх співробітників, членів сімей та відряджених громадян, що мають доступ до державної таємниці. Окрім цього, Служба бере участь у протидії міжнародній організованій злочинності, тероризму, нелегальній торгівлі зброєю, наркотиками та нелегальній міграції. Також вона вживає заходів для нейтралізації зовнішніх загроз національній безпеці України, життю та здоров'ю її громадян і державній власності за межами країни.

За світовими стандартами, структура розвідувальної діяльності включає процеси добування актуальної інформації агентурним та технічним шляхами, її аналізу, підготовки аналітичних матеріалів, прогнозів та сценаріїв розвитку ситуації в сфері національної та міжнародної безпеки.

Керівництво Служби зовнішньої розвідки України приділяє пильну увагу діяльності департаменту, відповідального за протидію зовнішнім загрозам національній безпеці держави. Його робота сьогодні зосереджена на виконанні законодавчо визначених для розвідки завдань із протидії тероризму, боротьби з міжнародною організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків, нелегальною торгівлею зброєю та технологіями її виготовлення, а також незаконною міграцією.

Системні заходи цього підрозділу дозволили попередити низку реальних терористичних загроз проти українських дипломатичних представництв за кордоном. Він також надавав сприяння в евакуації тисяч українських громадян із зон конфліктів та підвищеної терористичної активності, зокрема палестино-ізраїльського, грузино-осетинського конфліктів, з Іраку, Сирії, Лівану, Лівії та інших країн. У взаємодії з органами влади України та іноземними партнерами вживалися заходи щодо сприяння судновласникам у звільненні з піратського полону суден та їхніх екіпажів, до складу яких входили українці.

Для ефективного виконання покладених завдань СЗР України зосереджує зусилля на пріоритетних напрямках, забезпечуючи адекватність

заходів протидії існуючим та потенційним ризикам і загрозам національній безпеці, орієнтуючись виключно на кінцевий результат під час оцінювання роботи [261].

Отже, можемо прийти до висновку, що прокурори Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони та Служба зовнішньої розвитки України нині тісно співпрацюють у військово-оборонній сфері. Зокрема, одним із ключових завдань спеціальних підрозділів є забезпечення державної охорони органів державної влади України. Вони відповідають за безпеку визначених законодавством посадових осіб як на території нашої держави, так і за її межами, а також членів їхніх сімей, які проживають разом або супроводжують цих осіб. До обов'язків цих підрозділів належать запобігання, виявлення та припинення будь-яких протиправних посягань на осіб і об'єкти, що перебувають під державною охороною. Вони також забезпечують охорону окремих об'єктів, визначених відповідним законом. Крім того, їхні функції включають гарантування безпечної експлуатації транспортних засобів, призначених для пересування посадових осіб, які підлягають державній охороні.

Наприклад на сьогодні Спеціалізована прокуратура у сфері оборони центрального регіону військовослужбовцю Управління державної охорони України повідомлено про підозру в умисному вбивстві (ч. 1 ст. 115 КК України). Наразі підозрюваного затримано в порядку ст. 208 КПК України, вирішується питання про обрання йому запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Досудове розслідування та оперативний супровід здійснюється Другим слідчим відділом ТУ ДБР розташованим у м. Київ [262].

Таким чином, Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері в межах своєї компетенції може здійснювати нагляд за додержанням законності Управлінням державної охорони під час проведення оперативно-розшукових заходів та застосування заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням свободи осіб.

Крім того, прокурори цієї спеціалізованої прокуратури мають право вимагати від посадових осіб Управління державної охорони усунення порушень законодавства, виявлених під час нагляду.

Стосовно взаємодії Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони та Державного бюро розслідувань можна побачити у наказі Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань та Міністерство оборони України, який регламентує порядок обміну інформацією між органами прокуратури та вище зазначеними органами державної влади. Зокрема, він стосується:

1. Правопорушень, вчинених військовослужбовцями.
2. Правопорушень, вчинених працівниками Міністерства оборони України.
3. Правопорушень, вчинених працівниками Збройних Сил України.
4. Правопорушень, вчинених працівниками Державної спеціальної служби транспорту.
5. Правопорушень, вчинених військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів.

Наказ визначає механізм своєчасного обміну відповідною інформацією між прокуратурою, ДБР та ВСП стосовно таких правопорушень. Крім того, він регламентує проведення звірок між цими органами щодо зазначених категорій правопорушень.

Таким чином, цей наказ покликаний забезпечити належну координацію та взаємодію між правоохоронними органами у сфері протидії правопорушенням, вчиненим військовослужбовцями, працівниками сил оборони та резервістами під час зборів [258].

Служба безпеки України та Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері тісно взаємодіють у межах своїх повноважень. Ця взаємодія регламентується законодавством України.

Згідно із Законом України "Про Службу безпеки України" [263], працівники СБУ зобов'язані виконувати законні вимоги та вказівки

прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів при проведенні оперативно-розшукової діяльності.

Отже, Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері в межах своєї компетенції має повноваження здійснювати нагляд за законністю оперативно-розшукових заходів, що проводяться Службою безпеки України.

Взаємодія між цими органами також відбувається під час досудового розслідування кримінальних проваджень. Згідно із статтею 36 Кримінального процесуального кодексу України [11], прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при проведенні досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням.

Таким чином, у рамках досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із військовою та оборонною сферами, прокурори Спеціалізованої прокуратури здійснюють процесуальне керівництво розслідуванням, яке проводять слідчі органів Служби безпеки України.

Міністерство оборони України та Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері тісно взаємодіють у межах своїх повноважень. Ця взаємодія регламентується законодавством України.

Згідно із Законом України "Про прокуратуру" [12], одним із завдань прокурорів є нагляд за додержанням законів органами виконавчої влади, в тому числі військового управління. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони здійснює такий нагляд стосовно Міністерства оборони України, Збройних Сил України та інших військових формувань.

Взаємодія відбувається в таких напрямках:

1. Нагляд за додержанням законів при виконанні функцій державного управління та військового управління.

2. Нагляд за додержанням законів при вирішенні питань фінансово-господарської діяльності військових частин і установ.

3. Представництво інтересів держави у судах під час розгляду справ, пов'язаних з діяльністю Міноборони та ЗСУ.

4. Координація діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності у військових формуваннях.

Таким чином, взаємодія Міноборони та Спеціалізованої прокуратури забезпечує нагляд за дотриманням законності у сфері оборони, координацію у протидії злочинності і представництво інтересів держави.

Взаємодія між підрозділами Національної поліції, Державної прикордонної служби України та органами прокуратури в сфері оборони здійснюється за кількома основними напрямками. По-перше, вони спільно розробляють та проводять комплексні профілактичні й оперативні заходи. Крім того, ці органи здійснюють сумісне планування окремих операцій відповідно до змін оперативної обстановки, спрямованих на виявлення та припинення протиправних дій. Під час проведення таких заходів вони можуть використовувати необхідну допомогу структурних і спеціалізованих підрозділів один одного для затримання злочинців.

1. Важливим аспектом співпраці є обмін інформацією між поліцією, прикордонниками та прокуратурою про місця вчинення організованих кримінальних правопорушень, щодо незаконного перетину державного кордону та тимчасової лінії розмежування, а також відомостями про осіб, причетних до такої діяльності. Структурні підрозділи цих органів також взаємодіють у питаннях виявлення осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів, пов'язаних з контрабандою та незаконним перетином кордонів України [264, с. 437].

Також варто звернути увагу на відносно недавно створену Спеціалізовану екологічну прокуратуру. Створення спеціалізованих прокуратур органічно узгоджується з загальною концепцією розвитку органів прокуратури, викладеною у відповідному стратегічному документі, схваленому керівництвом Офісу Генерального прокурора. Згідно із цією концепцією, одним із пріоритетних напрямків підвищення якості та результативності діяльності прокурорів визначено вдосконалення реалізації їхніх повноважень у сферах підтримання державного обвинувачення,

організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, а також представництва інтересів держави в суді. Серед ключових інструментів досягнення цієї мети передбачено впровадження галузевої та тематичної спеціалізації прокурорських працівників [265].

Підписано важливий міжвідомчий наказ, який регламентує порядок взаємодії між органами прокуратури, Національною поліцією, Службою безпеки України, контролюючими органами у сфері екології та природокористування, а також спеціалізованими установами під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля. Цей документ визначає механізми обміну інформацією, скоординованого проведення слідчих та процесуальних дій, розподілу обов'язків і повноважень між задіяними суб'єктами. Така врегульована на міжвідомчому рівні взаємодія покликана забезпечити ефективність протидії злочинам екологічного спрямування шляхом консолідації зусиль правоохоронних та контролюючих органів [266].

Російська збройна агресія проти України викликала нагальну потребу в розробці нових нормативно-правових актів, зокрема тих, які мають врегулювати порядок та методику розрахунку шкоди, завданої довкіллю окупантами. Спеціалізовані екологічні прокурори беруть активну участь в опрацюванні таких документів, надаючи власну оцінку запропонованих норм з позиції публічного обвинувачення та можливості використання відповідних методик як доказової бази вчинення злочинів проти природного середовища російськими військами, включно з фактами екоциду.

Важливою платформою для скоординованої діяльності в цьому напрямку стала участь представника прокуратури в оперативному штабі, створеному Державною екологічною інспекцією для фіксації, систематизації інформації та формування єдиного реєстру збитків, заподіяних довкіллю внаслідок російського вторгнення в Україну. Така взаємодія різних органів має на меті забезпечити всебічний облік екологічних наслідків війни для подальшого притягнення винних до відповідальності.

За період липня-грудня минулого року, в умовах триваючого збройного конфлікту, Спеціалізована екологічна прокуратура Офісу Генерального прокурора активно працювала над розслідуванням правопорушень, пов'язаних із заподіянням шкоди довкіллю. Як результат, низка осіб отримала повідомлення про підозру, а стосовно інших були сформовані та направлені до суду обвинувальні акти. Сукупна сума збитків, завданих природному середовищу внаслідок таких протиправних дій, за підрахунками прокурорів, перевищила 74 мільйони гривень. Ці цифри свідчать про пильну увагу та рішучі кроки органів прокуратури в питаннях протидії екологічним злочинам навіть в екстремальних умовах воєнного стану [266].

Отже, взаємодія прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони з іншими органами публічної адміністрації в оборонній сфері є необхідною умовою для забезпечення законності та координації зусиль у питаннях національної безпеки і оборони. Ця взаємодія відбувається на підставі чинного законодавства України та регламентується низкою нормативно-правових актів.

Прокурори Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері взаємодіють з Міністерством оборони України, Збройними Силами України, Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки, Управлінням державної охорони, Державною прикордонною службою та іншими відомствами, які відповідають за питання оборони держави. Таким чином, взаємодія органів прокуратури у військовій та оборонній сферах з іншими суб'єктами публічної адміністрації є вагомим чинником забезпечення законності, правопорядку, національної безпеки та обороноздатності держави.

Висновки до розділу 3

1. Європейські країни демонструють різні підходи до організації прокурорського нагляду у військовій сфері. Данія зберігає окрему військову прокуратуру (Forsvarets Auditørkorps) для розслідування військових злочинів із

судовим розглядом у цивільних судах. Румунія підтримує систему військових прокуратур при військових судах, де прокурори-офіцери підпорядковані Міноборони (матеріально) та Генпрокурору (професійно). Натомість Польща у 2016 році ліквідувала Головну Військову Прокуратуру, інтегрувавши військові справи до Національної прокуратури через спеціалізований департамент. Чехія скасувала військові суди у 1993 році, хоча законодавство формально передбачає їх створення за надзвичайних обставин. Бельгія у 2004 році повністю ліквідувала систему військової юстиції через невідповідність європейським стандартам прав людини. Отже, сучасна європейська практика не має єдиного підходу: одні держави зберігають спеціалізовані органи (Данія, Румунія, Італія, Ізраїль), інші інтегрують їх до загальної прокуратури (Польща, Іспанія), треті повністю відмовляються від окремої військової юстиції (Бельгія, Чехія), що вимагає від України аналізу кожної моделі з урахуванням конституційних гарантій, міжнародних стандартів та практичних потреб Збройних сил.

2. Система військової юстиції США базується на Єдиному кодексі військової юстиції (UCMJ, 1950-1951). Замість класичних військових прокуратур функціонують Judge Advocate General's Corps (JAG Corps) у кожному виді Збройних сил, які надають правові консультації, виступають суддями, прокурорами та захисниками у судах-мартіалах. Розслідування проводять Army Criminal Investigation Command (CID), Military/Security Police та командири залежно від тяжкості злочину. JAG Corps організаційно підпорядковані командуванню, але мають функціональну незалежність у питаннях правосуддя. Вони застосовують військове право та діють відокремлено від федеральної прокуратури. Для вдосконалення системи регулярно створюються незалежні комісії (Military Justice Review Group, 2013; Commission on the 50th Anniversary of the UCMJ, 2001; 2024 Comprehensive Review), які аналізують проблеми, збирають пропозиції від фахівців та громадськості, формують рекомендації щодо законодавчих змін відповідно до сучасних викликів та міжнародних стандартів.

3. Прокурори Спеціалізованої прокуратури у військовій та оборонній сфері взаємодіють з Міністерством оборони України, Збройними Силами України, Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки, Управлінням державної охорони, Державною прикордонною службою та іншими відомствами, які відповідають за питання оборони держави.

4. Основними напрямками такої взаємодії є:

- нагляд за додержанням законів під час виконання функцій державного та військового управління, фінансово-господарської діяльності військових формувань;

- представництво інтересів держави у судах у справах, пов'язаних із діяльністю органів оборонної сфери;

- нагляд за додержанням законності під час проведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування;

- координація діяльності правоохоронних органів у питаннях протидії злочинності у військових формуваннях та на території оборонних об'єктів.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення наукових концепцій і поглядів учених, комплексний аналіз національних і міжнародних нормативно-правових актів, що полягає в отриманні нових результатів у формі наукових висновків щодо визначення поняття, місця і особливостей діяльності, форм і методів основних складових елементів адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, а також надання обґрунтованих і практично спрямованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та організації діяльності прокуратури. У межах дослідження зроблено наукові висновки, основними з яких є такі:

1. Етапами становлення прокуратури в Україні є:

1) період існування України у складі Російської імперії (1722-1917). У 1722 рік - запровадження прокуратури Петром I як "ока государевого". Основною функцією було нагляд за діяльністю державних органів. На українських землях прокуратура діяла в губерніях, підпорядкованих Російській імперії. Прокурори призначалися імператором і підпорядковувалися генерал-прокурору.

2) період Української Народної Республіки (1917-1922). В УНР прокуратура діяла при судових органах. За Гетьманату Скоропадського прокуратура була відновлена в дореволюційному вигляді. В період Директорії УНР прокуратура функціонувала при Найвищому суді УНР. Часті зміни влади ускладнювали стабільне функціонування прокуратури.

3) радянський період (1922-1991). 28 червня 1922 - створення Державної прокуратури УСРР. Прокуратура виконувала функції нагляду за дотриманням законності. З 1936 року - централізація прокуратури в масштабах СРСР. Посилення ролі прокуратури в системі державного управління. Прокуратура була інструментом реалізації партійної політики.

4) період незалежності України (1991-по теперішній час). У 1991 рік був прийнятий Закону України "Про прокуратуру". Визначено прокуратуру як

незалежного органу в системі правосуддя. У 1996 рік - закріплення статусу прокуратури в Конституції України. Поступове реформування прокуратури відповідно до європейських стандартів. Створення спеціалізованих прокуратур, в тому числі у сфері оборони, а саме у 1992 році, але потім її було розформовано у зв’язку з не потребою, і воєнними злочинами займалась «цивільна» прокуратура. Наступною спробою відродження було створення Головне управління нагляду за додержанням законів у воєнній сфері у 2012 році. У 2014 році його ліквідували і створили Головну військову прокуратуру України. На сьогодні у зв’язку повномасштабним вторгнення росії на територію України діяльність державних органів спрямовується в напрямку оборони і збереження цілісності та суверенітету держави і саме тому створено Спеціалізовану прокуратуру в сфері оборони у 2023 році.

2. Адміністративно-правовий статус Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони - це комплексна правова категорія, що характеризує її особливе становище в системі органів прокуратури та державної влади через сукупність дев'яти взаємопов'язаних елементів: спеціальні повноваження, що зумовлюють особливу роль у системі державних органів; чітко визначену компетенцію, спрямовану на протидію військовим кримінальним правопорушенням і контроль за законністю діяльності правоохоронних органів; принципи діяльності, які забезпечують єдність підходів у реалізації повноважень; гарантії незалежності та самостійності прокурорів у прийнятті рішень; особливий порядок призначення та звільнення; механізми взаємодії з військовими формуваннями та органами державної влади; організаційну структуру, побудовану за принципами інстанційності та територіальності; підвищену відповідальність за неналежне виконання функцій з урахуванням специфіки військової сфери; додаткові кваліфікаційні вимоги до професійної підготовки прокурорів.

Елементами адміністративно-правового статусу прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони є: 1. нормативно закріплені мета, завдання, функції та принципи діяльності. 2. організаційна структура. 3.

спеціальні повноваження та відповідальність. 4. порядок та підстави звільнення.

3. Місце прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони в системі органів прокуратури України визначається її функціонуванням на правах обласної прокуратури з вузькою спеціалізацією виключно на оборонній сфері, що забезпечує реалізацію прокурорських функцій щодо специфічних суб'єктів сектору безпеки і оборони. Особливості діяльності прокурора в умовах воєнного стану полягають у можливості екстериторіального функціонування, процесуальному керівництві розслідуванням військових злочинів обмеженого кола суб'єктів (військовослужбовці, військовозобов'язані, резервісти), здійсненні нагляду за негласними слідчими діями органів розвідки та безпеки, представництві інтересів держави у справах Міністерства оборони України та оборонно-промислового комплексу, а також необхідності володіння комплексом знань з різних галузей права (конституційного, кримінального, військового, господарського, земельного, міжнародного) за відсутності внутрішньої спеціалізації прокурорів, що створює значне навантаження та вимагає особливої професійної підготовки.

4. Прокурор Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони використовує ряд правових інструментів та підходів для виконання своїх обов'язків. Методи примусу, переконання, контролю та нагляду включають в себе різноманітні засоби правового впливу починаючи від планування перевірок та збору інформації до безпосереднього проведення інспекцій, реагування на виявлені порушення, взаємодії з військовим керівництвом та контролю за виконанням приписів, що забезпечує комплексний підхід до забезпечення законності у військовій сфері., спрямовані на забезпечення законності у військовій та оборонній галузях.

Діяльність прокурора реалізується через конкретні дії та заходи, які можна згрупувати у наступні категорії: а) Процесуальні форми: участь у судових процесах з питань, пов'язаних з військовою сферою; подання апеляцій та касацій; ініціювання перегляду судових рішень за нововиявленими

обставинами. б) Наглядові форми: інспектування військових об'єктів; аналіз матеріалів кримінальних справ у військовій сфері; контроль законності наказів військового керівництва. в) Представницькі форми: ініціювання судових позовів в інтересах держави у військовій галузі; участь у розгляді адміністративних справ щодо військовослужбовців; захист інтересів військовослужбовців у цивільному судочинстві. г) Аналітично-інформаційні форми: складання аналітичних звітів про стан законності у військовій сфері; створення методичних матеріалів для прокурорів, що працюють у військовій галузі; підготовка інформаційних матеріалів для військового командування

5. Права та обов'язки прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони можна представити наступним чином: Права: безперешкодний доступ до військових об'єктів, документації та інформації з обмеженим доступом у сфері оборони; вимагати від посадових осіб військових формувань та оборонних підприємств надання необхідних документів, матеріалів та пояснень; ініціювати проведення перевірок та ревізій у військових частинах та установах оборонного сектору; вносити подання про усунення порушень закону та причин, що їм сприяють; розпочинати досудове розслідування щодо військових злочинів; брати участь у засіданнях органів військового управління з правом дорадчого голосу; оскаржувати судові рішення у справах, пов'язаних з військовою сферою; представляти інтереси держави в суді у справах, що стосуються оборонної сфери.

Обов'язки: здійснювати нагляд за додержанням законів у військовій сфері та оборонному секторі; забезпечувати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням військових злочинів; підтримувати державне обвинувачення в суді у справах про військові злочини; координувати діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності в оборонному секторі; здійснювати нагляд за додержанням прав і свобод військовослужбовців; проводити аналітичну та методичну роботу з питань прокурорської діяльності у військовій сфері; забезпечувати своєчасне реагування на порушення законів у військовій сфері; дотримуватися вимог щодо збереження державної таємниці

та конфіденційної інформації; постійно підвищувати свій професійний рівень та спеціальні знання у сфері військового права та оборони; дотримуватися правил прокурорської етики та професійної поведінки.

Основні гарантії функціонування прокурорів Спеціалізованих прокуратур у сфері оборони включають: 1) специфічну процедуру призначення та звільнення, що сприяє забезпеченню високого професійного рівня та незалежності у прийнятті рішень; 2) захист від неправомірного впливу на діяльність прокурорів з боку державних структур, посадових осіб та інших суб'єктів; 3) забезпечення фінансування та матеріально-технічної бази виключно за рахунок коштів державного бюджету, що підвищує незалежність прокуратури; 4) надання соціальних гарантій та правового захисту прокурорам, які мають статус військовослужбовців, враховуючи специфіку їхньої діяльності; 5) впровадження спеціальних заходів безпеки для захисту прокурорів та членів їхніх родин у зв'язку з виконанням службових обов'язків у сфері оборони.

6. Виокремлено та систематизовано принципи діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони, які є основоположними засадами, що визначають зміст, характер, напрямки та методи роботи прокурора при здійсненні нагляду за додержанням законів у військових формуваннях, проведенні досудового розслідування військових злочинів та підтриманні державного обвинувачення у справах, пов'язаних з оборонною сферою. Запропоновано класифікацію цих принципів за функціональним призначенням на чотири групи: загальноправові принципи (верховенства права та законності, рівності всіх перед законом, незалежності), що є спільними для всієї системи прокуратури та забезпечують конституційні засади діяльності; організаційні принципи (єдності системи прокуратури, централізації, територіальності, єдиноначальності та колегіальності), що визначають побудову та управління спеціалізованою прокуратурою з урахуванням специфіки військової організації; функціональні принципи (публічності, гласності з урахуванням режиму секретності, об'єктивності та

неупередженості, процесуальної самостійності), що регламентують безпосереднє виконання прокурорських функцій у військовій сфері; спеціальні принципи діяльності у сфері оборони (захисту інтересів держави та людини в межах наданих повноважень, деполітизації, недопустимості сумісництва в трудовій сфері, дотримання режиму державної таємниці, взаємодії з органами військового управління), що відображають специфіку функціонування прокуратури в оборонному секторі та забезпечують баланс між вимогами національної безпеки і захистом прав військовослужбовців.

7. Юридична відповідальність прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони - це особливий різновид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку прокурора зазнавати передбачених законодавством несприятливих наслідків за неналежне виконання службових обов'язків щодо нагляду за дотриманням законності у Збройних Силах України, інших військових формуваннях, процесуального керівництва досудовим розслідуванням військових злочинів та представництва інтересів держави у судових справах з питань оборони.

Встановлено чотири види юридичної відповідальності: дисциплінарна (за порушення прокурорської етики та неналежне виконання обов'язків); кримінальна (за злочини у сфері службової діяльності, розголошення державної таємниці, перевищення повноважень); цивільно-правова (за шкоду, заподіяну незаконними діями, що відшкодовується державою з правом регресу); адміністративна (за порушення фінансового контролю та охорони державної таємниці).

Правові засади систематизовано за ієрархічним критерієм: загальні нормативні акти (Конституція України, Закон "Про прокуратуру"); спеціальні нормативні акти (закони "Про оборону України", "Про Збройні Сили України", КПК України); відомчі акти (Наказ Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130, Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони).

Особливості порівняно із загальною прокуратурою: специфіка повноважень, пов'язана з доступом до секретної інформації та об'єктів

оборонного значення; організація за принципами територіальності та інстанційності; особливий порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності через Генерального прокурора.

8. Досвід європейських країн демонструє різноманітні підходи до організації прокурорського нагляду у військовій сфері. Данія зберігає окрему військову прокуратуру для розслідування військових злочинів, хоча судовий розгляд здійснюється цивільними судами. Румунія підтримує систему військових прокуратур при військових судах різних рівнів. Натомість низка держав відмовилася від окремих військових прокурорських структур: Польща у 2016 році інтегрувала військові справи до Національної прокуратури через спеціалізований Департамент; Чехія скасувала військові суди у 1993 році; Бельгія у 2004 році повністю ліквідувала систему військової юстиції. Сучасна європейська практика свідчить про відсутність єдиного підходу, що вимагає від України ретельного аналізу переваг і недоліків кожної моделі.

У США функції правового супроводження у військовій сфері здійснюють Judge Advocate General's Corps (JAG Corps), які діють у межах кожного виду Збройних сил та виконують функції правових консультацій, військових суддів, прокурорів та захисників. Хоча JAG Corps організаційно підпорядковуються командуванню, вони мають функціональну незалежність у питаннях правосуддя. США практикують постійне вивчення військового правосуддя через незалежні комісії, що дозволяє своєчасно виявляти системні недоліки та вдосконалювати систему відповідно до сучасних викликів.

На основі міжнародного досвіду обґрунтовано можливості адаптації в Україні: створення незалежної експертної комісії для періодичного аналізу діяльності прокуратури в сфері оборони; запровадження постійно діючої робочої групи при профільному комітеті ВРУ; проведення міжнародних аудитів експертами НАТО, ОБСЄ; посилення незалежності спеціалізованої прокуратури; створення військово-дисциплінарних судів; передбачення можливості створення тимчасових військових прокуратур за особливих

обставин; розгляд створення Національної військової антикорупційної прокуратури.

9. Прокурори Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони здійснюють співпрацю та координацію (спільні заходи, обмін аналітичною інформацією, здійснюють проведення спільних аналітичних досліджень тощо) з широким колом державних органів, установ та формувань, відповідальних за національну безпеку та оборону. Серед ключових органів можна відзначити: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Службу безпеки України, Службу зовнішньої розвідки, Управління державної охорони, Державну прикордонну служба, а також інші профільні відомства оборонного сектору.

Ця співпраця охоплює кілька важливих аспектів: 1) контроль за дотриманням законодавства у сфері державного та військового управління, включаючи фінансово-господарську діяльність військових формувань; 2) захист державних інтересів у судових процесах у сфері оборони; 3) забезпечення законності під час проведення оперативно-розшукових заходів та досудових розслідувань у сфері оборони; 4) організація координації правоохоронних органів для ефективної протидії злочинності у військових формуваннях та на території оборонних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мавдрик М.Я. Становлення та розвиток прокуратури України як інституту захисту прав і свобод людини і громадянина. *Вісник ХНУВС.* 2012. № 3 (58). с. 17-33.

2. Калганова О.А., Цимбал П.В., Цимбал Т.Я. Прокуратура України : навч. посібник. Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2009. 205 с.

3. Михайленко О.Р. Прокуратура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 336 с.

4. Шестопалов Р.М. Історичні передумови становлення та розвитку правозахисної діяльності органів прокуратури України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 2. С. 143–152.

5. Костенко І. В., Огієвич С. М. Історичні аспекти виникнення, становлення та розвитку системи органів прокуратури. *Актуальні проблеми держави і права.* 2020. С. 105-110.

6. Литвак О.М., Шумський П.В. Становлення та розвиток прокуратури України. *Вісник національної академії прокуратури України.* 2012. № 3. С. 10-15.

7. Михайленко О.Р. Прокуратура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 336 с.

8. Грицаєнко Л.Р. Інститут прокуратури в світовій історико-правовій ретроспективі. *Вісник прокуратури.* 2008. № 7. С. 116-123.

9. Юсупов В.А. Становлення та розвиток органів прокуратури до здобуття незалежності України. *Форум права.* 2012. № 2. С 813–818.

10. Лакизюк В.П., Михайленко О.Р. Прокуратура України: витоки, розвиток, персоналії та правове регулювання. *Вісник прокуратури.* 2000. № 2. С. 34-42.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. ст.88.

12. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015, № 2-3, ст. 12.

13. Про підпорядкування військових прокуратур: Постанова від 30.01.1992 № 2076-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. ст.475 (втратила чинність 26.11.1993 на підставі - 3663-XII)

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України 13.04.2012 № 4652-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 21. ст.208.

15. Шинальський О. І. Військова прокуратура: Енциклопедія Сучасної України / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-34462

16. Про особливості діяльності прокуратур з нагляду за додержанням законів у воєнній сфері: Наказ Генеральної прокуратури України від 13.04.2012 № 4652-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 21. ст.208. (втрата чинності від 01.01.2024, підстава - 1909-IX, 1953-IX)

17. Загородній Є.О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2023. № 80. С. 135-143.

18. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо утворення військових прокуратур: Закон України від 14.08.2014 № 1642-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 39. ст. 2013 (втрата чинності від 15.07.2015, підстава - 1697-VII)

19. Рада схвалила створення військових прокуратур. «Сьогодні». 14 серпня 2014. URL: https://politics.segodnya.ua/ua/politics/rada-odobrila-sozdanie-voennyh-prokuratur-544326.html

20. Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері оборони (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.05.2023 № 144. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0144905-23#Text

21. Про затвердження Положення про Спеціалізовану прокуратуру у військовій та оборонній сфері (яка має статус Департаменту) Офісу Генерального прокурора: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.04.2021 № 135. Офіційний сайт Генерального прокурора України. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/2021-2

22. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони: Наказ Офісу Генерального прокурора від 17.05.2023 № 130. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#Text

23. Подкопаєв С. В. Організаційна структура системи органів прокуратури України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2014. № 4. С. 69-76.

24. Висновок щодо проекту Закону України «Про прокуратуру»: затверджений Венеціанською Комісією на її 79-ому пленарному засіданні від 12-13 жовтня 2009 року. № 539/2009/. Європейська Комісія «За демократію через право». URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)048-ukr

25. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування : монографія. Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. 242 с.

26. Руденко М.В. Спеціалізація як принцип побудови прокурорської системи України. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2012. № 3. С. 27–32.

27. Миколенко В. А. Історико-правові аспекти становлення та розвитку прокуратури України. *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. №1. С. 39–41. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/1_2017.pdf

28. Попович Є. М. Шляхи розвитку прокуратури України: монографія. Харків: Торнадо, 2009. 352 с.

29. Кравчук В. М. Прокуратура України як орган державної влади: інституційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2012. 200 с.

30. Грицаєнко Л.Р. Елементи конституційно–правового статус прокуратури. *Право України.* 2008. № 8. С.115–123.

31. Словник іншомовних слів за ред. О. С. Мельничука. 1-е видання, Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ). 1974. 776 с.

32. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС. 2020. 268 с.

33. Адміністративне право України: навч. / За заг. ред. С. В. Ківалова. Харків: Одіссей, 2004. 880 с.

34. Банах С.В. Сучасна концепція адміністративно-правового забезпечення функціонування органів прокуратури України:дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 421 с.

35. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

36. Тищенко М. М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблем и теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання : автореф. дис. … д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 1999. 32 с.

37. Сухонос В. В., Михайловська Є. В. Правовий статус прокурора в системі органів державної влади України. *Правові горизонти.* 2018. №. 10 (23). С. 85–91.

38. Щербак А. І. Механізм юридичної відповідальності посадових осіб: навч. Київ: Наук. думка. 1986. 150 с.

39. Колпаков В. К. Поняття адміністративної правосуб'єктності та адміністративно-правового статусу. Адміністративне право України.

Академічний курс : підруч. : У двох томах : Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К. : Вид-во «Юридична думка», 2004. С. 191–195.

40. Битяк Ю. П. Державна служба та розвиток її демократичних основ. Харків : Укр. юрид. академія, 1990. 74 с.

41. Івчук М.Ю. Адміністративно-правовий статус органів прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.

42. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. К. : Атіка, 2008. 624 с.

43. Адміністративне право України: навчальний посібник у 2 т. за ред. В.В. Галунька. Херсон : ПАТ Херсонська міська друкарня, 2011. Т. 1. 320 с.

44. Солоненко О. М. Теоретико-правова конструкція поняття «компетенція місцевого самоврядування» : монографія. К. : КНТ, 2001. 134 с.

45. Князєв В.С. Поняття та елементи конституційного статусу людини і громадянина в Україні. *Право України.* 1998. № 12. С. 29–35.

46. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. *Право України.* 2002. № 2. С. 21–25.

47. Мещерякова О.В. Щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу учасників операцій ООН з підтримання миру. *Форум права.* 2011. № 2. С. 609–612.

48. Григораш О. І. Суб’єктивні права й обов’язки – елементи адміністративно-правового статусу особи. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2005. №. 273. С. 67–71.

49. Янюк Н. В. Адміністративно-правовий статус посадової особи: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2002. 168 с.

50. Brown-Foster, W., ‘The World’s Political Systems’, Interactive Course presented at Central Connecticut State University, The Department of Political Science. URL: http://www.polisci.ccsu.edu/brown/ps104.htm

51. Зуй В.В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні. Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку. Харків, 1995. С. 107– 108.

52. Алтуніна О.М. Адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування. *Право і Безпека.* 2010. № 4. С. 89–92.

53. Звенигородська О. В. Поняття та основні складові елементи адміністративно-правового статусу прокурора в Україні. *Наукові записки.* 2022. №12. С. 110-113.

54. Банах С.В. До питання про адміністративно-правовий статус прокурорів в Україні на шляху до формування органу публічного обвинувачення європейського зразка. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 3. С. 191-195.

55. Керівні принципи щодо ролі обвинувачів, прийняті восьмим Конгресом Організації Об'єднаних Націй з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками. Професійна етика прокурора. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. URL: https://kdkp.gov.ua/uploads/files/%D0%9A%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D0%B8%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf

56. Рекомендація REC (2000) 19 Комітету Міністрів державам-членам Ради Європи «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції», ухвалена 6 жовтня 2000 року на 724-му засіданні заступників міністрів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2000_19_2000_10_6.pdf

57. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України.* 1984. додаток до № 51. ст.1122.

58. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25-26. ст.131.

59. Орловська І.Г. Адміністративно-правовий статус суддів, прокурорів, адвокатів і нотаріусів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2013. № 22. С. 205-208.

60. Про правовий режим воєнного стану: Закон України 12.05.2015 № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 28. ст.250.

61. Словник української мови в 20 томах. Електронне видання. URL: https://slovnyk.me/dict/newsum/%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F

62. Руденко М. В. Прокурор у господарському судочинстві : навч. посіб. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2003. 149 с.

63. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 9. ст.106.

64. Беланюк М.В. Трансформація органів військової прокуратури в Україні: історико-правовий аналіз. *Інформація і право.* 2022. № 1 (40). С. 144-155.

65. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: проект закону від 29.08.19 р. № 1032. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66266

66. Покора К. В. Деякі особливості діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. *Право і суспільство.* 2025. № 3. Т. 2. С. 457–463. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.62

67. Васильєв А.О. Основи формування статусу прокурора. *Право.ua.* 2018, № 2. С. 64-70.

68. Косюта М.В. Проблеми та шляхи розвитку прокуратури України в умовах побудови демократичної правової держави : автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.10. Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків. 2002. 33 с.

69. Швед І.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Джуган В.В., Крегул Я.М., Орос М.М. Місце органів прокуратури в механізмі забезпечення конституційної безпеки держави: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 168 с.

70. Легоша В.В. Місце прокуратури в системі органів влади. *Форум права.* 2011, № 3. С. 478-485.

71. Лапкін А.В. Місце прокуратури в системі кримінальної юстиції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2021. № 42. С. 318-320.

72. Про окремі питання забезпечення функціонування спеціалізованих прокуратур у сфері оборони (на правах окружних): Наказ від 17.03.2023 № 75 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0075905-23#Text

73. Про особливості організації діяльності спеціалізованих прокуратур у сфері оборони: Наказ від 17.05.2023 № 130. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0130905-23#Text

74. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

75. Постанова колегії суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 07.12.2018 року по справі №924/1256/17. *Закон онлайн.* URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78749905

76. Постанова Великої Палати Верховного суду від 26.06.2019 року по справі № 587/430/16-ц, провадження № 14-104цс19. *Закон онлайн.* URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84573553

77. Берч В.В. Конституційно-правові засади організації та функціонування прокуратури: загальні положення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* 2022. №74 (2). С. 181-184.

78. Лапкін А.В. Проблеми удосконалення конституційно-правового статусу прокуратури України. Проблеми застосування положень Конституції України у діяльності прокуратури: теорія і практика: матеріали круглого столу (18 грудня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С. 48-51.

79. Покора К. В. Місце спеціалізованої прокуратури в сфері оборони в системі правоохоронних органів. *Соціальне право.* 2024. № 2. С. 120–125. DOI: https://doi.org/10.32751/2617-5967-2024-02-17

80. Букатюк У. Яйце за 17 грн. Як працюють оборонні закупівлі під час війни та коли їх відкриють. *ЛІГА. Бізнес.* 25.01.2023. URL: https://biz.liga.net/ua/all/all/article/yaytsa-po-17-grn-kak-rabotayut-oboronnye-zakupki-vo-vremya-voyny-i-kogda-ih-otkroyut

81. Меню для армії. «Схеми» дістали всі таємні контракти на харчування військових. *Офіційний сайт «Радіо свобода».* 17.03.2023. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-kharchuvannya-viyskovykh/32319319.html

82. Шульженко А.В. Використання спеціальних знань у провадженнях щодо земель оборони. *Вісних ХНУВС.* 2023. № 1 (2). С. 310-322.

83. Козачук О. С. Організаційно-правові засади функціонування військових прокуратур в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2016. 216 с.

84. Матіос А.В. Реформування правоохоронних органів у воєнній сфері та відновлення системи військових судів як нагальна потреба сьогодення. *Вісник прокуратури.* 2016. № 8. С. 33–38.

85. Капсамун І. Час Військової прокуратури : інтерв'ю із заступником Генерального прокурора України – керівником Головної військової прокуратури А.В. Матіосом, 24 квіт. 2015. Газета «День». 2015. № 72. URL: http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/chas-viyskovoyi-prokuratury

86. Права людини. Представництво ООН в Україні : веб-сайт. URL: http://www.un.org.ua/ua/nasha-robota/un-reform

87. Лапкін А. В. Закон України «Про прокуратуру» : наук.-практ. комент. Харків : Право, 2015. 680 с.

88. До проекту Закону України «Про внесення змін до Законів України (щодо окремих питань удосконалення забезпечення діяльності органів військової прокуратури)» : пояснювальна записка 28 травня 2015 року.

Відомості Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55379

89. Пилипенко В. «Особливий статус» військової прокуратури. Чому парламент не захотів повернути функції нагляду військовим прокурорам? 2015. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_pylypenko/318149_osobliviy_status_viyskovoi.html

90. Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України (щодо окремих питань удосконалення забезпечення діяльності органів військової прокуратури)»: Проект від 28.05.2015 № 2967. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55379

91. Великий тлумачний словник української мови / за ред.: В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2009. 1736 с. URL: https://archive.org/details/velykyislovnyk.

92. Філософський словник / Л. О. Аза, Є. І. Андрос, В. М. Блейхер та ін.; за заг. ред. В. І. Шинкарука. 2-ге вид. Київ: Головна редакція УРЕ, 1986. 796 с.

93. Сухонос В. В. Прокуратура в системі державних органів України: теоретичний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку: монографія. Суми: Університетська книга, 2008. 447 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50494.

94. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком-Інтер, 2004. 458 с.

95. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін, Київ: ЦУЛ, 2011. 216 с.

96. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2013. 214 с.

97. Рєзнік О. М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Сумський державний університет. Суми, 2019. 509 с.

98. Курс адміністративного права України: підручник / за ред. В. В. Коваленко. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

99. Шапошник А.С. Адміністративно-правові методи та форми діяльності прокурора в Україні. *Академічні візії.* 2022. № 14. С. 1-13.

100. Покора К. В. Адміністративно-правові методи та форми здійснення діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони // Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.), 2025. С. 123-125. https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.20

101. Ткаля О.В. Переконання як сучасний метод адміністративно-правового впливу. *Право і суспільство.* 2018. № 2. С. 163-167.

102. Спеціалізована прокуратура в сфері оборони. Офіційний сайт URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/info.html?_m=publications&_t=rec&id=295027

103. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління : навч. посібник. Київ : Знання-Прес, 2003. С. 101.

104. Шумський П.В. Прокуратура України: навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів. К.: Вентурі, 1998. 336 с.

105. Середа В.О. Як підвищити ефективність державного обвинувачення в суді: монографія. Х.: Харків юридичний, 2007. 304 с.

106. Прокурорське право: навч. посібник Г.Д. Борейко, О.М. Броневицька, Ю.О. Лісіцина, В.В. Луцик, В.В. Навроцька, І.Р. Серкевич, Б.М. Телефанко; за заг. ред. В.В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 640 с.

107. Сакал В.М. Місце та роль прокурора – процесуального керівника в організації досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2015. № 2. С. 41–51.

108. Шпак О. О. Поняття та завдання процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Право і суспільство.* 2015. № 4. С. 213–218.

109. Тупельняк І. І. Повноваження прокурора з прийняттям нового КПК України. *Митна справа.* 2013. № 5(89), ч. 2, кн. 1. С. 117–121.

110. Рішення Конституційного Суду України від 5 червня 2019 р. № 4-р(II)/2019 у справі № 3-234/2018(3058/18). *Офіційний сайт Конституційного Суду України.* URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_p2_2019.pdf.

111. Рішення Берегівського районного суду Закарпатської області від 28.07.2023 року у справі № 297/2512/23 / Берегівський районний суд Закарпатської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112531267

112. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах: Наказ Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#Text

113. Державне управління в Україні / за заг. ред. В. Авер'янова. Київ. 1999. 266 с.

114. Сидоренко Р.О. Адміністративні повноваження прокуратури України : поняття, зміст та сутність. Форум права. 2011. №4. С. 674-680.

115. Ткач Г.Й. Поняття владного повноваження. *Вісник Львівськ. нац. ун-ту ім. Івана Франка.* 2009. № 49. С. 101-105.

116. Комарницька О., Прядко В. Статус прокурора відповідно до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року з урахуванням положень КПК України. *Часопис Академії адвокатури України.* 2015. № 2(27). С. 61–65.

117. Бакаянова Н.М. Функції і організаційний устрій прокуратури України: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2017. 268 с.

118. Косюта М.В. Прокурорська система України в умовах реформування. Монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2017. 420 с.

119. Долежан В.В. Проблеми організації і діяльності прокуратури. Монографія. Київ: ПрАТ «Віпол», 2014. 540 с.

120. Лапкін А.В. Акти прокурорського реагування: поняття, види та приклади. Харків: Право, 2020. 196 с.

121. Руденко М.В., Штогун С.Г. Прокурорський нагляд в Україні: підручник. Харків: Право, 2021. 328 с.

122. Рабінович П. Основні права людини : поняття, класифікації, тенденції. Український часопис прав людини. 1995. № 1. С. 14-22.

123. Словник української мови : в 11-ти т. / за ред. І.К. Білодіда та ін. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 7. 741 с.

124. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків: ТОВ «Оберіг», 2016. 228 с.

125. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копєйчикова. - К.: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.

126. Теорія держави і права: підручник / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2015. 368 с.

127. Теорія держави і права: Навч. посіб. / За ред. С.Л. Лисенкова. К.: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.

128. Великий тлумачний словник сучасної української мови : з дод., допов. та СО / уклад, і голов. ред. В. Бусел. Київ : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

129. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / за ред. Ю. Шемшученка та ін. Київ : Укр. енцикл. їм. М. Бажана. 2004. Т.6. 768 с.

130. Карманюк О.П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок. *Часопис Київського університету права.* 2012. №2. С. 62-65.

131. Загальна теорія держави і права / За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

132. Теорія держави та права: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

133. Долежан В.В. Організація та діяльність прокуратури: навчальний посібник. К.: Прецедент, 2009. 239 с.

134. Сухонос В.В. Прокуратура в системі державної влади України: навчальний посібник. Суми: Університетська книга, 2016. 172 с.

135. Бандурка О.М. Прокуратура України: історичні нариси. Х.: Золота миля, 2011. 640 с.

136. Прокурорський нагляд в Україні: підручник / І.Є. Марочкін, П.М. Каркач, Ю.М. Грошевий та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна та П.М. Каркача. Х.: Право, 2005. 272 с.

137. Добровольський Д.М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.10 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 24 с.

138. Мойсик В. До питання реформування української прокуратури. *Голос України.* 2008. № 89. С.8–9.

139. Маслова О.В. Прокурорське самоврядування як гарантія незалежності прокурора. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2016. № 3. С. 12–19.

140. Колєснік Т. Є. Незалежність як основний принцип діяльності прокуратури в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2014. № 29(2). С. 79–82.

141. Мичка В.І. Сучасні принципи діяльності прокуратури як важлива передумова історико-правового аналізу її функціональної складової. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2018. №1 (22). С. 38-46.

142. Варич О. Г. Форми та принципи реалізацій функцій держави: концептуально-аналітичний підхід. *Правова держава.* 2008. № 19. С. 107–114.

143. Соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

144. Юридична енциклопедія: у 6 т. редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5. 2003. 736 с.

145. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К.: ТОВ "Видавництво "Юридична думка", 2007.

146. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. К.: Абрис, 2002. 567 с.

147. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у законодавче регулювання організації та функціонування прокуратури: монографія. Х.: Право, 2010. 320 с.

148. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.

149. Прокуратура України: підруч. / І.Є. Марочкін, П.М. Каркач, А.В. Лапкін та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна, П.М. Каркача. Х.: Право, 2014. 292 с.

150. Судова влада: монографія / І.Є. Марочкін, Ю.М. Грошевий, І.О. Шумський та ін.; за ред. І.Є. Марочкіна. Х.: Фоліо, 2003. 327 с.

151. Кримінальний процес України: навч. посіб. / О.В. Капліна, М.О. Карпенко, В.І. Маринів та ін.; за ред. В.В. Коваленка. К.: Юрінком Інтер, 2004. 688 с.

152. Автореферати дисертацій з проблем прокурорської діяльності (2004–2014 роки): збірник / упоряд.: Л.М. Давиденко, О.В. Лапкін, О.М. Толочко. К.: Нац. акад. прокуратури України, 2014. 452 с.

153. Кочура А. В. Система принципів кримінального процесу України. *Наше право.* 2010. № 4 (2). С. 116–119.

154. Косюта М.В. Прокурорська система України: Підручник. Київ: Знання, 2015. 396 с.

155. Давиденко Л.М. Принципи діяльності прокуратури України. *Вісник Академії прокуратури України.* 2009. № 3. С. 124-132.

156. Каркач П.М. Організація роботи районної, міської прокуратури: Навч. посібник. Харків: Право, 2013. 232 с.

157. Бабкова В.С. Принципи організації та діяльності прокуратури України. Київ: Ін Юре, 2012. 176 с.

158. Косюта М.В. Прокурорська система України. Київ: Знання, 2010. 326 с.

159. Когутич І.І. Принципи організації та діяльності прокуратури. Львів: Престиж Інформ, 2015. 248 с.

160. Гаращук В.М. Принципи діяльності прокуратури. Харків: Право, 2017. 224 с.

161. Толочко О.М. Принципи організації та діяльності Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 224 с.

162. Фатхутдінов В.Г. Принципи діяльності військових прокурорів. Харків: Право, 2016. 192 с.

163. Козьяков І.В. Організаційно-правові засади діяльності військової прокуратури. Львів: Львівський національний університет, 2014. 280 с.

164. Грицаєнко Л.Р. Принципи організації та діяльності Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2013. № 2. С. 61-69.

165. Бондар В.С. Принципи діяльності військових прокурорів. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 176 с.

166. Сидоренко Р.О. Принципи адміністративних повноважень прокуратури України. *Форум права.* 2011. № 3. С.722-727.

167. Організація судових і правоохонних органів: навч.посібник для студентів юрид. спеціальностей вищих навч.закладів освіти/ Марочкін І.Є., Афанасьєв В.В., Бабкова В.С. та інші// за редакцією І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільвої, О.М. Толочка. Харків. Право. 2000. 272 с.

168. Фіолевський Д.П. Судова влада і правоохоронна система в Україні: навч. посібник. Київ. Кондор. 2006. 322 с.

169. Покора К. В. Принципи діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.*

2024. № 1 (47). С. 251–256. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-251-256

170. Юзікова Н.С. Судові та правоохоронні органи України : навч.посібник / Н.С. Юзікова. Вид. 4 перероб. і доповнене. Київ. Істина. 2006. 320 с.

171. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1994. № 11. ст.50.

172. Покора К. В. Форми та принципи взаємодії прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та іншими державними органами у оборонній галузі // Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 21 лют. 2025 р.), 2025. С. 81-83. https://doi.org/10.71404/ppss.2025.1.23

173. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. Київ. Юрінком Інтер. 2003. 544 с.

174. Прокурорський нагляд в Україні : курс лекцій для студентів юридичних вищих навчальних закладів/ Нор В.Т., Береський Я.О., Когутич І.І., Котик З.Д. та ін. за ред. проф. В.Т. Нора. Львів. Тріада плюс. 2002. 280 с.

175. Малюга В.І. Принципи організації та діяльності прокуратури України: дис…..канд.юрид.наук.: 12.00.10 / Малюга В.І. Київ. 2002. 205 с.

176. Літвінцева А.С. Правова природа юридичної відповідальності. Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право / гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика». 2016. Т. 2. №. 37. С. 130–134.

177. Сакали М.Я. Правова природа юридичної відповідальності за вчинення податкових правопорушень. *Актуальні проблеми держави і права.* 2010. № 56. С. 91–97.

178. Безклубий І.А., Бобровник С.В., Гриценко І.С. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія : монографія / за заг. ред. І.А. Безклубого. Київ, 2014. 448 с.

179. Теорія держави та права: підручник / Є.О. Гіда, Є.В. Білозьоров, А.М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є.О. Гіди. К.: ФОП О.С. Ліпкан, 2011. 576 с.

180. Теорія держави і права : навч. посіб. для студ., які навч. за напр. підгот. 6.030202 «Міжнародне право» / А.М. Шульга, Л.В. Новікова, В.І. Сідоров та ін.; за ред. А.М. Шульги. Харків, 2014. 464 с.

181. Калєніченко Л. Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони.* 2020. № 1 (67). С. 12-17.

182. Калєніченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 41 с.

183. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. *Адвокат.* 2010. № 10. С. 41–45.

184. Козенко Ю.О. Юридична відповідальність як діалектика категорій «правова свобода» та «правовий обов'язок» в поведінці особи. *Наукові записки НаУКМА.* 2012. № 129. С. 65–67.

185. Музичук О. Проблеми класифікації контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні. *Право і Безпека.* 2010. № 3. С. 84–89.

186. Остапчук В. Щодо сутності і правових аспектів служби в органах прокуратури як спеціалізованої публічної служби та порядку доступу до неї. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2011. № 1. С. 25–32.

187. Попович Є.М. Дисциплінарна відповідальність працівників органів прокуратури України: правові проблеми та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2012. № 3. С. 22–26.

188. Сухонос В. В. Юридична відповідальність прокурора: поняття та зміст. *Форум права.* 2011. № 1. С. 948-953

189. Калінніков В. В. Юридична відповідальність прокурора: сутність та види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. № 29 (2). С. 120-123.

190. Подкопаєв С. В. Юридична відповідальність прокурора: поняття та види. *Часопис Київського університету права.* 2013. № 4. С. 108-111.

191. Косюта М. В. Юридична відповідальність прокурора: проблеми теорії та практики. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2010. № 1. С. 5-11.

192. Циганок С.В. Юридична відповідальність як дієвий механізм державного регулювання діяльності прокуратури. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 5. С. 336-338

193. Циганок С.В. Адміністративно-правовий статус регіональної прокуратури в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2017. 211 с.

194. Commission on Crime Prevention and Criminal Justice resolution 17/2. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prisonreform/14-07304_ebook.pdf.

195. Дисциплінарна відповідальність прокурорів в Україні / О. Банчук, М. Каменєв, Є. Крапивін, Б. Малишев, В. Петраковський, М. Цапок. Київ : Москаленко О.М., 2019. 140 с.

196. Покора К. В. Правові засади діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони // Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 червня 2024 р.) / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. С. 118–122.

197. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2004. № 40-41. 42. ст.492.

198. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 6. ст. 56.

199. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 35-36. № 37. ст.446.

200. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 22. ст.303.

201. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України.* 2014. № 49. ст.2056.

202. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2010. № 34. ст. 481.

203. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: Наказ Офісу Генерального прокурора від 30.09.2021. № 309. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text

204. Про затвердження Регламенту Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону: Наказ Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону від 30.06.2023 № 99.

205. Про розмежування повноважень між органами Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону: Наказ Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону від 01.04.2024 № 16.

206. Про розподіл обов'язків між керівництвом Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону: Наказ Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Південного регіону від 11.03.2024 № 9.

207. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах: Міжнародний документ від 20.04.1959. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text

208. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони південного регіону. *Офіційний сайт.* URL: https://vppdr.gp.gov.ua/ua/info.html

209. Полянський Ю.Є. Військова юстиція в Україні: проблемні питання. *Юридичний вісник.* 2019. № 3. С. 5-11/

210. Скомороха В. Окремі питання поділу влади і юрисдикція Конституційного Суду України. *Право України.* 1998. № 5. С. 8–17.

211. Тацій В. Прокуратура в системі поділу влади. *Вісник прокуратури.* 1999. № 2. С.27–28.

212. Хорсуненко О.В. Прокуратура України та країн-членів Європейського Союзу: порівняльне дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура» / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Національний університет «Одеська юридична академія» МОН України. Київ, 2018. 224 с.

213. Plum L. Investigation and Prosecution in Denmark of International Crimes. *Scandinavian Studies in Law.* 2020. Vol. 66. P. 436–469. URL: https://scandinavianlaw.se/pdf/66-20.pdf

214. Prawo o prokuraturze: Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. Tekst jedn. Dzennik ustaw. 2016. poz. 177. URL: http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000177

215. Public Prosecutor's Office Act № 283/1993 Coll. of the Czech Republic (as amended by Act № 261/1994 Coll., Act № 201/1997 Coll., Act № 169/1999 Coll., Act № 11/2001 Coll., Act № 14/2002 Coll.). Legislation Online. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL: https://legislationline.org/taxonomy/term/13439

216. Law on the Judicial Organization of Romania. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Strasbourg, 4 November 2022. Opinion № 1105/2022. CDL-REF(2022)047. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF%282022%29047

217. Law № 303/2004 on the Statute of Judges and Prosecutors (as amended by Emergency Government Ordinance № 124/2004, Law № 71/2005, Law № 247/2005, Law № 118/2009). Legislation Online. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. URL: https://legislationline.org/taxonomy/term/22139

218. Emergency Ordinance № 43/2002 of the Romanian Government. National Anticorruption Directorate. *Wikipedia.* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/National_Anticorruption_Directorate

219. Покора К. В. Зарубіжний досвід регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони та можливість його використання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 8. С. 287–289. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/59.

220. 2024 Rule of Law Report. Country Chapter on the Rule of Law Situation in Romania. European Commission. SWD(2024) 823 final. Brussels, 24 July 2024. URL: https://commission.europa.eu/document/download/6abcf25f-9e2d-46c0-93f0-4eebb0e10224_en

221. The Constitution of the Republic of Bulgaria (adopted 12 July 1991, as amended to 26 September 2003), Articles 126-129, 133. Constitute Project. URL: https://constitutionnet.org/sites/default/files/Bulgaria%20Constitution.pdf

222. Act CLXIII of 2011 on the Prosecution Service of Hungary, adopted by the Parliament on 28 November 2011. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). CDL-REF(2012)015. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF%282012%29015-e

223. Act CLXIV of 2011 on the Status of the Prosecutor General, Prosecutors and Other Prosecution Employees (Hungary). Venice Commission. CDL-REF(2012)016. URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF%282012%29016-e

224. The Fundamental Law of Hungary (2011, as amended), Article 29. Venice Commission. CDL-REF(2021)058-e.URL: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF%282021%29058-e

225. Act № 153/2001 Coll. on the Public Prosecution Service (Slovakia). Official Website of the Prosecution Service of Slovakia. URL: https://www.genpro.gov.sk/en/slovak-prosecutors-office/

226. Grundgesetz (GG) (Basic Law for the Federal Republic of Germany), Arts. 96(2), 96(4). Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/

227. Wehrdisziplinarordnung (WDO) (Military Disciplinary Code), §§ 22, 58. Gesetze im Internet. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/wdo/

228. Пінчук Р. С., Турченко О. Г. Теоретичні та практичні аспекти переходу системи військової юстиції України на стандарти НАТО. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2020. № 12 (1). С. 78-83.

229. Elens, J.F., “L’évolution actuelle de la justice militaire en Belgique”, in L’évolution actuelle de la justice militaire - Huitième Congrès international, Ankara 1979, Recueils de la Société Internationale de Droit Pénal Militaire et de Droit de la Guerre, Tom. VIII, Vol. II, p. 617.

230. Military Law at Belgium. Law Gratis Blog. 2 April 2025. URL: https://lawgratis.com/blog-detail/military-law-at-belgium

231. Law № 303/2004 on the Statute of Judges and Prosecutors (Romania), as amended. Legislation Online. OSCE ODIHR. URL: https://legislationline.org/taxonomy/term/22139

232. Law № 207/2018 amending Law № 304/2004 on Judicial Organization (Romania). Constitutional Court of Romania, Decision № 390/2021. URL: https://www.ccr.ro/wp-content/uploads/2021/07/Decizie_390_2021_EN.pdf

233. Військова юстиція Румунії: аргументи для України. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&_t=rec&id=300805

234. Opinion on the Draft Law on Dismantling the Section for Investigating Criminal Offences within the Judiciary (Romania). Venice Commission. CDLAD(2022)003. URL:

https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282022%29003-e

235. Constitution of Spain (1978, as amended), Arts. 117, 124. Spanish Senate Official Website. URL: https://www.senado.es/web/conocersenado/normas/constitucion/detalleconstitucioncompleta/index.html?lang=en

236. Benito E Trillo Figueroa. “Competencia, organización y atribuciones de los tribunales militares españoles - estudio histórico”, in Revue de droit militaire et de droit de la guerre, XIX-3-4, Brussels 1980, p. 390.

237. Рябенко Г. Військова прокуратура Центрального регіону України: системна протидія корупції та забезпечення невідворотності покарання. *Вісник прокуратури.* 2018. № 6. С. 50−56.

238. Огляд міжнародного досвіду та тенденцій в Україні / [А. Володенкова, Л. Галан, Д. Гаценюк, А. Заволока, А. Крикун-Труш, А. Пашкіна]; За заг. ред. А.Крикуна-Труша та Л.Галан. Київ. 2023. 111 с.

239. Uniform Code of Military Justice (UCMJ), 10 U.S.C. § 801 et seq. US Code Title 10. Cornell Law School. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/uniform_code_of_military_justice

240. Беланюк М.В. Особливості еволюції військової юстиції у країнах-членах НАТО. *Інформація і право.* 2024. № 1 (48). С.219-240.

241. Грицаєнко Л.Р. Система органів військової юстиції в Україні та зарубіжний досвід їх діяльності. *Правова держава.* 2010. № 21. С. 310-316.

242. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції: практичне керівництво. Женева: DCAF, 2018. с. 19.

243. Великий тлумачний словник сучасної української мови/уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь ВЕФ «Перун», 2003. 1440 с.

244. Тлумачний російсько-український словник психологічних термінів / за редакцією В.Й. Бродовська, В.О. Грушевський, І.П. Патрик. К. : Професіонал, 2007. 512 с.

245. Сухонос В.В. Взаємодія прокуратури з правоохоронними органами в умовах розбудови Україною правової, незалежної, демократичної держави. *Правовий вісник УАБС НБУ.* 2008. №1. С. 19-23.

246. Клочков В.Г. Проблеми взаємодії Генеральної прокуратури України з вищими органами держаної влади щодо нагляду за додержанням прав і свобод людини та інтересів держави. *Вісник Вищої ради юстиції.* 2010. №3. С. 82-89.

247. Європіна І.В. Взаємодія прокурора з органами державної влади та інститутами громадянського суспільства у сфері протидії злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2014. № 2. С. 33-43.

248. Корж В.П. Взаємодія прокурора з органами державної влади, управління та контролю. *Прокуратура. Людина. Держава.* 2005. №6. С. 29-33.

249. Попов Г.В. Взаємодія органів прокуратури з іншими державними органами та органами місцевого самоврядування в контексті нагляду за додержанням законів щодо захисту прав і свобод дітей. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 1. С. 141-146.

250. Заброда Д. Г. Взаємодія суб'єктів боротьби з корупцією (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2005. 235 с.

251. Михайленко О.Р. Роль прокурора у підвищенні координаційної діяльності щодо боротьби зі злочинністю. *Вісник прокуратури.* №5. С. 37-38.

252. Про затвердження Порядку взаємодії між органами прокуратури, Національної поліції України, Служби безпеки України, уповноваженими органами державного нагляду (контролю), державними спеціалізованими установами під час виявлення та здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти довкілля : Наказ Офісу Генерального Прокурора Міністерство внутрішніх справ України Служба безпеки України Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України Міністерство

аграрної політики та продовольства України від 16.06.2022. № 94/363/150/226/356. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v094_905-22#Text

253. Марченкова С.О. Адміністративно-правовий статус прокуратури України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / С.О. Марченкова. К., 2012. 204 с.

254. Основи організації роботи та управління в органах прокуратури України: підручник за редакц. Є.М. Блажівський, М.К. Якимчук, І.М. Козьяков, І.В. Європіна. К. : Алерта, 2013. 486 с.

255. Про затвердження Порядку координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності: Наказ Генерального прокурора від 08 лютого 2021 року № 28. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0028905-21#Text

256. Великодний Д.В. Принципи взаємодії прокуратури з органами публічної влади та місцевого самоврядування. *Таврійський науковий вісник.* 2022. № 3. С. 30-35.

257. Клочков В.Г. Взаємодія Генеральної прокуратури із засобами масової інформації. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 3. С. 328-332.

258. Про обмін інформацією між органами прокуратури, Державного бюро розслідувань та Військової служби правопорядку у Збройних Силах України щодо правопорушень, вчинених військовослужбовцями, працівниками Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів, а також проведення відповідних звірок: Наказ Офісу Генерального прокурора Державного бюро розслідувань Міністерство оборони України від 09.02.2024 № 25/60/99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0025905-24

259. Порядок взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території

України: Наказ МВС України, МОЗ України, Офісу Генерального прокурора від 09.03.2022 № 177/450/46 (зупинення дії від 11.03.2022, підстава - z0317-22)

260. Рішення Берегівського районного суду Закарпатської області від 28.07.2023 року у справі № 297/2512/23 / Берегівський районний суд Закарпатської області. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112531267

261. Про Службу зовнішньої розвитки України. *Офіційний сайт Служби зовнішньої розвитки України.* URL: https://szru.gov.ua/about/pro-szru

262. Прес-служба Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони Центрального регіону. *Офіційний сайт Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони центрального регіону.* URL: https://vppnr.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=357643&fp=10

263. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 27. ст.382.

264. Бабенко А.М., Палій М.В., Чекмарьова І.М. Взаємодія поліції, прокуратури та Державної прикордонної служби України у протидії організованим кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою, незаконним обігом зброї та наркотиків, тероризмом і протиправним перетином державного кордону України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. С. 436-440.

265. Про затвердження Стратегії розвитку прокуратури на 2021-2023 роки: Наказ Офісу Генерального прокурора від 16.10.2020 р. № 489. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0489905-20#Text

266. Спеціалізовані екологічні прокуратури: півтора року досвіду. *Журнал лідера стійкого розвитку.* 2023. №2. URL:https://ukraine-oss.com/speczializovani-ekologichni-prokuratury-pivtora-roku-dosvidu/

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати:

1. Покора К. В. Місце спеціалізованої прокуратури в сфері оборони в системі правоохоронних органів. Соціальне право. 2024. № 2. С. 120–125. DOI: https://doi.org/10.32751/2617-5967-2024-02-17

2. Покора К. В. Принципи діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2024. № 1 (47). С. 251–256. DOI: https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-251-256

3. Покора К. В. Деякі особливості діяльності прокурора спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 457–463. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.62

4. Покора К. В. Зарубіжний досвід регулювання та організації діяльності прокурорів у сфері оборони та можливість його використання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 287–289. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8/59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Покора К. В. Правові засади діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони. Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 червня 2024 р.) / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. С. 118–122.

2. Покора К. В. Форми та принципи взаємодії прокурора Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони та іншими державними органами у оборонній галузі. *Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку* : тези доп. учасників III Всеукр. наук.-практ. конф.

(Харків, 21 лют. 2025 р.), 2025. С. 81-83. https://doi.org/10.71404/ppss.2025.1.23

3. Покора, К. В. Адміністративно-правові методи та форми здійснення діяльності прокурора Спеціалізованої прокуратури в сфері оборони. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття* : тези доп. учасників X Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2025 р.), 2025. С. 123-125. https://doi.org/10.71404/PPSS.2025.2.20.

Додаток Б

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції «*Конституція України: стан, перспективи та механізми реалізації»* (м. Київ, 27 червня 2024 р.); тези доп. учасників ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. «*Правова доктрина, правоутворення та правозастосування: проблеми зв'язку та шляхи розвитку*» (Харків, 21 лют. 2025 р.); тези доп. учасників Х Міжнар. наук.-практ. конф. *«Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття»* (Харків, 25 трав. 2025 р.).